

อินทรี

อินทรี

ท่านปรีดี พนมยงค์

ถ่ายร่วมกับ

สุพจน์ คำนวณกุล

(ผู้เขียน " อนุสรณ์ปรีดี พนมยงค์)

ที่บ้านพักชานกรุงปารีส

อนุสรณ์ ปรีดี พนมยงค์

ภาคหนึ่ง

โดย สุพจน์ ด่านตระกูล

จัดพิมพ์โดย

โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง

สำนักพิมพ์ จีรวรรณอนุสรณ์

จัดจำหน่ายโดย

บริษัท เคสดีไทย จำกัด 303/7 ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ บางรัก กทม. โทร. ๒๓๓๒๓๘๒

พิมพ์ที่ บริษัท ศรีสมบัติการพิมพ์ จำกัด

๓๕๕/๒๑ ถนนจรัญสนิทวงศ์ บางอ้อ บางกอกน้อย กทม. โทร. ๔๒๔๓๘๗๗

นายอุดม พรหมสกุลชัย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๖

ราคา ๑๒๐ บาท

อนุสรณ์ ปรีดี พนมยงค์

โดย
สุพจน์ ด่านตระกูล

ความดีของหนังสือเล่มนี้บอกอุทิศ

แต่...พี่น้องร่วมชาติทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และที่หาชีวิตไม่แล้ว ผู้ต่อสู้ให้ได้มา
ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของชาติ พร้อมด้วยประชาธิปไตยของปวงชน

แต่...รัฐบาลบูรุษอ่าวใต้ ปรีดี พนมยงค์ และ

แต่...คุณปาด พนมยงค์

บรรณานิติการเถลย

ข้าพเจ้าจักท่านปรีดี พนมยงค์ ในราชทินนามของท่านว่า 'หลวงประดิษฐมนูธรรม' เมื่อได้อ่านสมุดปกเหลืองคือบันทึก 'ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ' ซึ่งขณะนั้นผู้ที่สนใจในการเมือง และพวกห่างไกลเหตุการณ์พากันพูดว่า 'ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ' ของ 'หลวงประดิษฐมนูธรรม' เป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจของระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์ ซึ่งใช้กันอยู่ในประเทศรัสเซีย โครงการเศรษฐกิจแบบนี้ ราษฎรจะมีทรัพย์สินไม่ได้ ทุกอย่างที่เป็นของราษฎรจะต้องเป็นของรัฐ แม้แต่ลูกเต็กเล็กเต็กแดงและผู้หญิงก็ต้องเป็นของกลาง แล้วต่างพากันลงความเห็นว่าเป็นว่า 'หลวงประดิษฐมนูธรรมเจ้าของร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ เป็นคอมมิวนิสต์'

ได้ฟังแล้วก็ตกใจ เพราะถ้ารัฐบาลใช้โครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ บ้านเมือง ชีวิตประจำวันก็ต้องเปลี่ยนไปหมด เพราะศัตรูของคอมมิวนิสต์บอกว่าระบอบคอมมิวนิสต์นั้นทำลายกรรมสิทธิเอกชน ดังนั้นทรัพย์สินที่ดินของประชาชนจะต้องถูกยึดไปหมด เสรีภาพในการดำเนินชีวิตประจำวันก็จะมี คนเฒ่าคนแก่ทำงานไม่ไหวก็จะถูกฆ่าตาย ศัตรูคอมมิวนิสต์เขาโฆษณาเช่นนั้น

ให้ร้ายป้ายสีท่าน รอยเประอะเปรี๊นก็ไม่หมดไป

จนกระทั่งสุพจน์ ท่านตระกูล ได้ก้าวออกมาจากซอกของความทุกข์เข็ญและมุมสว่างแห่งปัญญา กระทำการอย่างไม่เกรงอันตรายทั้งหลายที่จะได้รับโดยค้นคว้าสืบสวนเรื่องราวในชีวิตและงานของท่านปรีดีทั้งหมด ออกมาเป็นระยะ ได้ข้อความเหตุการณ์กระจ่างชัด เป็นหนังสือหลายสิบเล่ม หลายพันหน้า และเป็นจำนวนพิมพ์นับแสนเล่ม ออกมาปรากฏแก่สายตาและสำนักของมหาชนต่อความถูกต้องบริสุทธิ์ของท่านปรีดี พนมยงค์

สุพจน์ ท่านตระกูล ได้กระทำความบริสุทธิ์ให้แก่ชีวิตและงานของท่านปรีดี โดยมีได้หวังสิ่งตอบแทนประการใดเลย นอกจากความยึดมั่นถือมั่นในสัจจะและหลักการ, ที่ถูกต้องดีงาม แม้กระทั่งการประกาศตัวเป็นศาสนิกชนก็ได้กระทำ แต่ในขณะเดียวกันกลับได้มีศาสนิกชนและผู้ตั้งตัวว่าใกล้ชิดกับท่านมิได้กระทำการเยี่ยงสุพจน์กระทำ เพราะกลัวภัยซึ่งจะเกิดขึ้นถ้าหากได้กระทำการบ่อนกนเกียรติยศของท่านปรีดี ทั้งๆ ที่ศาสนิกชนของท่านนั้นต่างก็ได้ศรัทธาไว้เพราะท่านปรีดีเป็นผู้สนับสนุน

สุพจน์ ท่านตระกูล ได้ทำให้ชื่อเสียง เกียรติคุณของท่านปรีดีกลับมาสู่การรู้จักของคนยุคใหม่ และคืนสู่ความทรงจำของคนรุ่นเก่าที่กำลังลางเลือน มาจนกระทั่งถึงวันที่ท่านปรีดี ถึงแก่อสัญกรรม

จวบจนวันนี้สุพจน์ก็ยังกระทำอยู่ และปกป้องเกียรติยศคุณความดีของท่านสืบต่อมามีหยุคยัง ตราบเท่าที่จะมีสัตว์การเมืองคนไหนมาบิดเบือนทำลายอุดมการณ์ผันแปรเจตนารมณ์ของท่านปรีดี พนมยงค์ให้ผิดไปจากความเป็นจริง

ดังนี้

สำนักพิมพ์ 'จิรวรรณสูตร' จึงถือเป็นเกียรติอย่างสูง ที่ได้รับมอบหมาย จากสุพจน์ ท่านตระกูล ให้เป็นผู้รับภาระจัดพิมพ์ **อนุสรณ์ ปรีดี พนมยงค์** ในนามของ 'โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง'

โดยหลักการสำนักพิมพ์ 'จิรวรรณสูตร' ได้ถือเป็นสรณอยู่แล้ว ในอันที่จะเชิดชูความดีของผู้ซึ่งมีคุณูปการแก่ประเทศชาติ ราชบัลลังก์และมวลชนให้ความดีนั้นปรากฏ

ต่อเมื่อได้ศึกษาแนวทางอภิวัดณ์' ๗๕ ตลอดจนมาแล้วจึงได้ค่อยเข้าใจมากขึ้นว่า 'หลวงประดิษฐฯ มิได้เป็นคอมมิวนิสต์' และโครงการเศรษฐกิจฉบับนั้นถ้าขัดเกลาคัดกรองเสียใหม่แล้วนำมาบังคับใช้ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยอย่างเหลือคณานับ

การศึกษาแนวทางอภิวัดณ์' ๗๕ ได้ทำให้เห็นชัดยิ่งขึ้นว่า ที่เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ หรือท่านปรีดี พนมยงค์ต้องถูกล้มล้างไปนั้น มิใช่เพราะอะไรอื่น เป็นเพราะพวกที่เสียผลประโยชน์ในระบบเก่าและพวกเศษเดนคนคักคินาที่ยังมีความคิดติดอยู่ในระบบทาสนั่นเองเป็นผู้คัดค้าน กล่าวหา กระพือข่าวให้ร้ายท่านปรีดี พนมยงค์

เมื่อได้ค้นคว้าศึกษาชีวิตและงานของท่านมาเรื่อยๆ นับตั้งแต่ท่านเป็นมันสมองสำคัญก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒ และต่อจากนั้นมาจนกระทั่งถึงท่านถูกพวกเศษเดนคนคักคินา พวกนิยมระบอบทาสกล่าวหาว่า 'วางแผนปลงพระชนม์ ร.๘' กลับยิ่งทำให้ได้รู้ว่า ชีวิตของท่านปรีดีนั้น ได้อุทิศให้แก่ประเทศชาติราชบัลลังก์และมวลชนด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีตลอดมาโดยมิได้ปล่อยให้เวลาสูญหายครึ่ง กระทั่งวันถึงแก่อสัญกรรมอย่างยากที่จะหานักการเมืองคนใดเสมอท่านปรีดีได้

ตลอดเวลาอันยาวนานในชีวิตของท่าน ท่านได้สละเวลา สละความสุขส่วนตัว ละเว้นการแสวงหาผลประโยชน์อันไม่สุจริต อุทิศให้แก่อุดมการณ์รับใช้ชาติแต่ประการเดียวเท่านั้น

เพราะอุดมการณ์รับใช้ชาติแต่ประการเดียวนี่เอง ทำให้ท่านต้องอพยพหลบภัยของพวกสัตว์การเมืองที่โกงกินชาติและประชาชน ไปอยู่ต่างประเทศจนอวสานแห่งชีวิต

นี่คือ ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราษฎรคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงมีพระบรมราชโองการยกย่องไว้ และทรงให้อยู่ในฐานะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินตลอดมาจนหาชีวิตไม่

เมื่อท่านปรีดี พนมยงค์ได้หนีสัตว์การเมืองไปอยู่ ณ ต่างประเทศแล้ว ท่านได้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการลอบปลงพระชนม์ 'ล้นเกล้าฯ ร.๘' เป็นผู้จะเปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศให้เป็นระบอบมหาชนรัฐ

แม้ท่านจะแก้ข้อกล่าวหาอันเป็นเท็จที่พวกซากเดนคนคักคินา และพวกสัตว์การเมือง

คงอยู่ เมื่อสำนักพิมพ์ 'จิรวรรณนุสรณ์' และสุพจน์ ตำนตระกูล มีอุดมการณ์ที่ตรงกัน จึงได้ร่วมกันกระทำความดีนั้นให้ปรากฏขึ้น

ทั้งสำนักพิมพ์ 'จิรวรรณนุสรณ์' และสุพจน์ ตำนตระกูลจะได้ฟันฝ่ากระแสแห่งความอยุติธรรม ก้าวล่วงเข้าไปสู่ความยุติธรรมและเสรีภาพแห่งชีวิตภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ในอันจะค้นคว้า รื้อฟื้น เอกสารเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองภายหลังการอภิวัฒน์ ๒๕ รวมจักพิมพ์ เพื่อเป็นหลักฐานการศึกษาสืบทอดเจตนารมณ์การเมืองบริสุทธิ์สืบไป.

อนันต์ (อมรรตย์) ม่วงยืนนาน
บรรณาธิการบริหาร
โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง
สำนักพิมพ์ 'จิรวรรณนุสรณ์'

คำขึ้นต้น

ผมได้เขียนและจัดพิมพ์หนังสือชีวประวัติของอาจารย์ปรีดีฯ ภายใต้อำนาจ “ชีวิต และงานของดร.ปรีดี พนมยงค์” ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๔ ครั้งที่ ๒ เมื่อ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๔ และครั้งที่ ๓ เมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๑๖

ผมเขียนเรื่องนี้ขึ้นในช่วงปี ๒๕๑๑ ซึ่งขณะนั้นอาจารย์ปรีดีฯ พำนักอยู่ในประเทศ สาธารณรัฐประชาชนจีน และผมได้บอกกล่าวไว้ในคำปรารภในการพิมพ์ครั้งแรก ถึงจุด ประสงค์ในการเขียนและการพิมพ์ฯ หนังสือเล่มนี้ว่า

“เพื่อเป็นการเชิดชูยกย่องคุณงามความดีของผู้กระทำคุณงามความดีต่อประชาชน และประเทศชาติ และเพื่อเป็นเยี่ยงอย่างอันดีงามที่คนรุ่นหลังจะพึงปฏิบัติตาม”

นี่คือจุดประสงค์ของการเขียนและจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ความจริงในเบื้องต้นผม ไม่ได้ตั้งใจจะจัดพิมพ์ขึ้นมาเอง เพราะไม่เคยมีประสบการณ์ในการจัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือ และโดยประการสำคัญยังขาดทุนรอนในการที่จะจัดพิมพ์อีกด้วย

แต่เมื่อผมขอร้องพรรคพวกช่วยติดต่อหาสำนักพิมพ์ให้ ปรากฏว่าเพียงได้ยื่นแต่ชื่อของหนังสือเท่านั้น โดยที่มิทันจะได้พิจารณาเนื้อหา สำนักพิมพ์ก็รีบบอกปฏิเสธเสียแล้ว เพราะไม่มีสำนักพิมพ์ใดที่กล้าหาญเสี่ยงกับการขาดทุน อันอาจเกิดขึ้นได้เพราะการก่อกวนแกล้งของผู้มีอำนาจในแผ่นดินที่จะห้ามจำหน่ายแจกหนังสือเล่มนี้ เจ้าสำนักพิมพ์แห่งหนึ่งกล่าวว่า เพียงแต่ห้ามจำหน่ายแจกยังไม่เท่าไร กลัวเดี๋ยวจะถูกหมายหัวว่าเป็นพวกนายปรีดีเข้าด้วยก็ช่วยไปห้าร้อยชาติเท่านั้นเอง

เพราะในขณะนั้นถึงแม้ว่าจอมเผด็จการสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่สมคบคิดปล้นชาติร่วมกับพวกเศษเดนศักดิ์ินาจะล้มหายตายจากไปแล้วก็จริง แต่ก็มิดนอม – ปรากฏเป็นทายาทสืบต่อระบอบเผด็จการที่ชั่วร้ายและสมคบคิดปล้นชาติกับพวกเศษเดนศักดิ์ินาต่อมาอีก และที่พวกนี้แหละที่ร่วมหัวกันเหยียบย่ำทำลายประชาธิปไตย ด้วยการทำรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ โคนล้มรัฐบาลธำรงและมุ่งหมายเช่นฆ่ารัฐบุรุษอาวุโสปรกติ พนมยงค์ เมื่อฆ่าชีวิตไม่ได้ เพราะท่านหลบลิไปได้เสียก่อน พวกเผด็จการและเศษเดนศักดิ์ินาจึงร่วมหัวกันทำลายเกียรติยศชื่อเสียงของท่านด้วยการใส่ร้ายป้ายสีว่าท่านเป็นผู้วางแผนลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และเพื่อให้การใส่ร้ายป้ายสีสมจริง พวกเขาจึงได้จับผีลูกปลุกผีนั่ง จนกระทั่งได้มีการดำเนินคดีกับบางคน ที่ถูกกล่าวหาว่าสมคบคิดกับอาจารย์ปรกติลอบปลงพระชนม์ และในที่สุดบางคนที่ถูกกล่าวหาก็ได้ถูกศาลพิพากษาลงโทษประหารชีวิต

ดังนั้นจึงทำให้คนจำพวกหนึ่งถึงแม้ว่าจะตระหนักเป็นอย่างดีว่าอาจารย์ปรกติเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่ก็ยังไม่กล้าขานรับความบริสุทธิ์ของท่านด้วยประการใด ๆ ไม่ว่าจะด้วยกายหรือด้วยวาจา

อย่าว่าแต่คนภายนอกที่จะไม่กล้าขานรับความบริสุทธิ์ของท่าน. แม้คนภายในคนที่ท่านสนับสนุนให้ได้ดิบได้ดีก็มีมากที่ปฏิบัติกับท่านเสมือนกับคนแปลกหน้า

ด้วยความเชื่อมั่นว่าผมทำในสิ่งที่ถูกต้องคือยกย่องเชิดชูคนดีของชาติให้ปรากฏ ผมจึงต้องขวนขวายหาทุนรอนมาจัดพิมพ์ขึ้นเองและก็ได้รับการต้อนรับจากมหาชนผู้ใฝ่ในธรรมและสัจจะอย่างกว้างขวาง ทำให้ต้องจัดพิมพ์ในระยะเวลาใกล้ ๆ กันถึงสามครั้ง

มาบัดนี้อาจารย์ปรกติได้ถึงแก่กาลกิรียาไปแล้วตามอายุขัย ณ แขวงองคิณีธานีกรุงปารีส ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ รวมอายุได้ ๘๒ ปี ๑๑ เดือน กับ ๒๒ วัน

เพื่อเป็นกตเวทิต่ออาจารย์ปรกติผู้ประกอบกรรมดีต่อชาติบ้านเมืองตลอดมา ผมจึงได้รวบรวมเรียบเรียงชีวประวัติของอาจารย์ปรกติขึ้นมาใหม่เพื่อความสมบูรณ์กว่าภาคนี้ได้
ชื่อ “อนุสรณ์ปรกติ พนมยงค์”

ในการเรียบเรียง "อนุสรณ์ ปรีดี พนมยงค์" ผมยึดถือและเจริญรอยตามจดหมาย
ของอาจารย์ปรีดี ที่ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำผมมา คำแนะนำของท่านเป็นประการใดผม
ไม่จำเป็นจะต้องสาธยาย หากจะขอนำจดหมายที่จำลองมาจากจดหมายตัวจริงมาตีพิมพ์ให้
ปรากฏในลำดับต่อไปนี้

อนุสรณ์ ปรีดี พนมยงค์

ให้นาย .ม. สอนทั้งหนังสือเรื่องรัฐธรรมนูญระหารแล้ว รมใจมากในความปรารถนาที่ของคุณ
เพื่อที่หนังสือนี้จะคงคงไป ผมก็รู้สึกดีที่คุณรับไว้ก็ยังไม่

๑. ผมทราบว่าใครที่ใครให้หนังสือที่คุณคง เป็นหนังสือที่เขาวรรณคดีและรุ่นต่อไปบ้าง เป็นหลักฐานที่เร
จะค้นคว้าต่อไปเมื่อครั้งที่มีโลกสว่าง เขยตอมักเรียนในยุโรปหลายคนว่าพวกสืบลอกปริญญาสูงหลายคนที่เขียนลง
ในนิตยสารนั้นผู้ก่อตั้งก็มีปริญญาไม่เคียดก็คุณโคเคยที่ท้วงสังคมนครบวิทัศนีย์ เขียนบางคนมีคุณหลักฐาน
จากราชการบางมา ขอให้คุณพิจารณาเหตุการณ์นี้ไว้และปฏิบัติต่อไปตามที่มีผมขอไว้ ดังนี้

๑. ขอให้คุณถือเอาหลักฐานทางการที่ไม่อาจมีใครปฏิเสธได้เป็นหลักสำคัญ

๒. เรื่องอื่นอื่น เขียนก็ ให้คุณตั้งก็ขึ้น ขอให้คุณสอบสวนให้แน่นอน เสียขวนขวางให้เหตุ
ผลอย่างชัดเจน เช่นว่าข้อเขียนและคำบอกเล่ามันจะ เป็นจริงและจะ เสียหายในคำบอกกล่าวอย่างไร

๓. ข้อวิจารณ์ของคุณจากหลักฐาน เลกสารแน่นอนและคำบอกเล่าซึ่งคุณจะแสดงความเห็นอย่างไร

ก็สู้ๆได้ ๑๒ ม. ๒๕๖๓/๒๕๖๓

๒. เรื่องผมมีรัฐธรรมนูญระหารนั้นคำบอกเล่าที่คลาดเคลื่อนสำคัญที่ขอให้คุณรับทราบไว้คือ

๓. พระองค์เฉลิมพระมีได้โปรดคานยมที่บ้าน เคนิสและมีโคเคย เล่าเรื่องบินได้คิดตามเลย ถ้าผู้ใดก็ตาม
จะทำให้หนังสือนั้นเสียเสียไป นั่นจึงถามลงในคำบอกกล่าวแสดงว่าการสลับของหมกจนถึงสิงคโปร์นั้นแล้ว ความเสีย
หายตกอยู่กับผู้ช่วย เหลือที่เขารักษาความลับเป็นอย่างดี

พระองค์เฉลิมพล เป็นคนจับคุณเฉลยที่สนามม้า จ้าวฟ้าบ้าน เคนิสคือ .จ. นิตินันท์ที่เรียกกัน
ว่า "ท่านผู้" เขามีโคไปเพื่อจับผม แต่บังเอิญผมไปบ้าน เคนิส เขาก็มีรูปมาหา เคนิสซึ่งขณะนั้น เป็นพุทธพ
จารีที่สนามพลอง เขาโคไปเพื่อจับคุณเฉลยที่สนามม้า

๔. ผู้จัดการบริษัทน้ำมันนั้นไม่ใช่ "อาคม" คุณเขยชื่อ "อิวเนส" ขอให้คุณสอบดูอีกครั้งไมควรรเขียน
หรือแปลจากหนังสือจะทำให้หนังสือที่คุณคง เสียหลักฐานไป พวกจักรวรรดิที่น้ำมันนี้รู้จักผมก็เพราะผมเคยช่วย
ความเบรกรรมเมื่อก่อนสงครามที่จอมพลจะ เขาน้ำมันจากญี่ปุ่นมาแข่งขัน และระหว่างสงครามพวกนี้ถูกญี่ปุ่นจับ
ไปเป็นเชลยทหารทางรถไฟสยามระนะ พวกเราเอาตักเงิน พวกเราเคยช่วยรับเชลยที่พวกเราแอบเขียนไว้ เสร็จ
สงครามเขามาหาผมแสดงความพอใจ ผมจึงมีไว้ว่าเราไม่เคยรู้จักหรือเคยได้ความช่วยเหลือจากผม ขอให้
คุณเข้าใจว่าฝรั่งนายทุนนั้นไม่ใจถึงขนาดที่จะช่วยคนที่ไม่รู้จัก และเขาจะช่วยเหลือที่ไม่นานนักแล้ว เขาก็จะหา
อุบายให้เรากออกจากสิงคโปร์โดยจับคุณเขียนเป็นการตีตัวกะทบคราก ทั้งนี้ก่อนวิจารณ์คำบอกเล่าจึงขอให้คุณ
กิติให้หรือตอบทั้งคำทรงและคำบอกกล่าว

๕. ผมออกไปจากกรุงเพทาลิงยังก็งั้น มีช่วย เหลือหลายคนที่เขายังส่งความลับอยู่ ถ้าคุณงักไว้
ชั่วคราวโคจะสนใจมากเพราะถ้าคุณเขียนจากคำบอกเล่าและคำสันนิษฐานนิตยสารไปผมแต่เพียง ผู้ช่วย เหลือผม
ก็จะเข้าใจนิยามบอกให้คุณเขียน เช่นนั้นโดยสมมุติว่าคุณช่วยชีวิตไว้ เรื่องนี้ยังเป็นความลับอีกมาก ผมขอ
คุณให้เห็นใจโดยยังมีอย่าง ก็คราก

หนึ่งข้อแจ้งให้คุณทราบว่าหนังสือที่ผมแต่ง เกี่ยวกับชีวิตและการไปเมืองจีน เป็นภาษาฝรั่งหลายภาษาจะพิมพ์ออก
ในไม่ช้านี้ ถ้าคุณเขียนอย่างไรและผมเขียนอีกอย่างหนึ่งก็จะทำให้หนังสือที่แต่งหมกคุณค่าไป และจะเกียกเสียบ
หายแก่ผมมากซึ่งสำนักพิมพ์ทางนี้ก็ ผู้วิจารณ์หนังสือก็จะพากันโจมตีผมทำให้หนังสือของผมหมดคุณค่าและราคาหนังสือฉบับ
ที่เดียว เพราะการแต่งหนังสือทางนี้ผมต้องเอาบ้านมาลงทุนจ้างคนพิมพ์ไว้ เนืองทำ เล่มชั่วคราว จ้างเขียนและอัดภาพ
ขอให้คุณถามคุณอิสสระและคุณไอศารคามสักทีได้มา เห็นด้วยที่ว่าเราทำงานนี้อย่างรีบมือชอบเห็นใจ เห็นใจจริง
อย่างไร จึงขอให้คุณรอไว้ว่าผมได้เขียนเพียงแค่นี้อย่างไรแล้วจึงปรึกษากับว่าภาษาไทยจะพิมพ์แค่ไหน

นอกจากนี้ต้องขอมอบถ้วยรางวัลนี้ไปไทยบางคนได้ส่งต้นฉบับมาให้ เขียนตามคำบอกเล่าและอ่านหนังสือของคุณ
ที่แต่งมาแล้วด้วยนั้นส่งไปยังสำนักพิมพ์อเมริกาเพื่อพิมพ์คั่นหน้าหนังสือของผม เรื่องกำลังคว่ากันอยู่ ขอให้ดูเห็นใจ
ผมด้วย

๘. เล่มต่อไปที่พิมพ์ออกมาคือ "ท่านปริทัศน์กับราชบัณฑิตและกรมการคลัง" คุณเขียนได้โดยใจเองใช่
ก. เอาหลักฐานทางการและรายงานพิจารณาของศาลตลอดคำร้องกล่าวหาว่าเสียเป็นหลัก แล้ววิจารณ์
โดยมีให้หาข้อดีว่า เล่มนี้อ่านง่ายก็ยังมีจุดการให้ความเป็นธรรมแก่ผมอยู่ และอย่าให้พวกปรักหักอกความยาวสาว
ความยืดที่ผมจะคงตามไปแก้อีก

ข. ที่คุณจะอ่านหนังสือคุณ เกอร์มันนี่ของปริทัศน์คุณอิสสระและหมายของเราคือคุณคิด เวชประสิทธิ์ช่วยกัน
วิจารณ์และช่วยคุณอย่างละเอียดเพราะ เรื่องต่อแถมมาก

อึ้งคุง เกอร์ เขียนตามคำบอกเล่าที่คลาดเคลื่อนหลายตอน ผมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับ
คุณ เกอร์ อยู่แล้ว เพื่อเขาพิมพ์ใหม่ในภาษาต่างๆ ขอให้คุณคิดว่าหนังสือของคุณนี้มีใครคนในเมืองไทยที่ไม่มีภาษาฝรั่ง
เท่านั้นเป็นผู้อ่าน นักเรียนนอกที่รู้ภาษาฝรั่งก็อ่าน ซึ่งเวลานี้มีจำนวนกว่าหมื่นคน ถ้าเขาอ่านคุณ เกอร์ฉบับใหม่
กับของคุณที่อ้างคุณ เกอร์ฉบับเก่า เรื่องก็จะไปกันใหญ่

ค. ทางที่พิมพ์เห็นว่าคุณเขา เรื่องจากหนังสือแจนวันคล้ายวันเกิดของผม ส่วนวันที่มาเป็นเรื่องพิมพ์
ก็จะพอแก่การทำให้เล่มใหม่ของผมได้

ขอขอบใจอีกครั้งหนึ่ง

ด้วยความรักและคิดถึง

๒.๗

จากจดหมายของอาจารย์ปรีดีดังกล่าวนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่าท่านยืนอยู่กับความจริง ความถูกต้อง ท่านจึงไม่กลัวความจริง แต่ตรงกันข้ามท่านกลับเรียกหาแต่ความจริงดังที่ท่าน แนะนำผมในข้อ (ก) ว่า “ขอให้คุณถือเอาหลักฐานทางการที่ไม่อาจมีผู้ใดปฏิเสธได้เป็น หลักสำคัญ” และท่านยังได้ชี้แนะต่อไปว่า “เรื่องที่คุณอื่นเขียนก็ดี เล่าให้คุณฟังก็ดี ขอให้ คุณสอบสวนให้แน่นอนเสียก่อนรวมทั้งใช้เหตุผลอย่างคอมมอนเซนส์ว่าข้อเขียนและคำ บอกล่าเหล่านั้นจะเป็นจริงและจะเสียหายในด้านมุกกลับอย่างไร”

เกี่ยวกับข้อเขียนของผมที่คลาดเคลื่อนและที่ท่านได้กรุณาทักท้วงมา รวมทั้งคำ ขอร้องของท่านที่ขอให้ผมสงวนชื่อของบุคคลหลายคนที่เคยช่วยเหลือท่าน ผมก็ได้แก้ไขให้ ถูกต้องตามความเป็นจริง และได้ปฏิบัติตามคำขอร้องของท่าน

อนึ่ง ในงานเขียนของผมเรื่อง “ท่านปรีดีฯ กับราชบัลลังก์ และกรณีสวรรคต” ตามที่อาจารย์ปรีดีอ้างในข้อ (๔) นั้น ก่อนที่ผมจะเขียน ผมได้ขอความเห็นไปยังท่าน เกี่ยวกับหนังสืออ้างอิง คือหนังสือ “The Devil’s Discus” ซึ่งเขียนโดยนักเขียนและนักกฎหมาย มีชื่อ Rayne Kruger หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ในประเทศอังกฤษ เมื่อประมาณ ๖ ปีก่อน ที่อาจารย์ปรีดีจะไปพำนักในประเทศฝรั่งเศส

ต่อคำปรึกษาของผมอาจารย์ปรีดีบอกมาว่า “ครูเกอร์เขียนตามคำบอกล่าที่คลาด เคลื่อนหลายตอน ผมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับครูเกอร์อยู่แล้ว เพื่อเขาพิมพ์ใหม่ในภาษา ต่าง ๆ”

จากคำบอกล่าของอาจารย์ปรีดีดังกล่าวนี้ ผมจึงคิดว่าที่จะอ้างอิงหนังสือของครู เกอร์ และจากคำบอกล่าของท่านที่ว่า... “ครูเกอร์เขียนตามคำบอกล่าที่คลาดเคลื่อนหลาย ตอน” นั้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าครูเกอร์เขียนเดวิล’สดีสคัส โดยไม่ได้พบกับอาจารย์ปรีดีมา ก่อน จึงทำให้ข้อเขียนของเขาคลาดเคลื่อนไปหลายตอน ทั้ง ๆ ที่ข้อความที่คลาดเคลื่อน นั้น ส่วนใหญ่เป็นคุณประโยชน์ต่อความบริสุทธิ์ของท่าน แต่อาจารย์ปรีดีก็ไม่ยอม รับคุณประโยชน์แห่งความบริสุทธิ์ของท่านที่มาจากความไม่จริงเหล่านั้น ท่านจึงบอกผม ไม่ให้อ้าง เดวิล’สดีสคัส ตามที่ผมปรึกษาไป เพราะว่าภายหลังเมื่อ ท่านออกจาก สาธารณรัฐประชาชนจีนแล้ว ท่านได้มีโอกาสพบกับครูเกอร์ ที่กรุงลอนดอน ประเทศ อังกฤษ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ และท่านได้แจ้งให้ครูเกอร์ทราบถึงข้อ

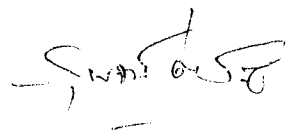
ความที่คลาดเคลื่อนในหนังสือของเขา ซึ่งครูเกอร์ก็ได้แก้ไขให้ถูกต้องตามหลักฐานที่ท่านชี้แจงและเตรียมจะจัดพิมพ์ขึ้นมาใหม่

จากข้อเท็จจริงที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าครูเกอร์เพิ่งได้พบกับอาจารย์ปรีดีเป็นครั้งแรกในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ภายหลังจากที่หนังสือเดวิล'สติสคัส ได้พิมพ์จำหน่ายมาแล้วถึง ๖ ปี

แต่เศษเดนศักดิ์นาบางคนกลับไปพูดโฆษณาชวนเชื่อว่า ครูเกอร์รับจ้างอาจารย์ปรีดีเขียนเดวิล'สติสคัส ซึ่งเป็นการกล่าวความเท็จ แต่พวกเขาก็ไม่ละอายต่อบาป ยังคงสร้างกรรมชั่วสืบต่อมาอย่างไม่ขาดสาย และวันหนึ่งเขาก็คงจะได้รับกรรมที่เขาสร้างไว้ตามกฎหมายแห่งกรรมอย่างแน่นอน

ที่ผมยกเรื่องนี้ขึ้นมากล่าวใน “คำขัณฑ์” ก็เพื่อยืนยันให้ประจักษ์ว่าอาจารย์ปรีดีนั้นท่านยืนอยู่กับความจริง และผมเองก็เจริญรอยตามท่านคือยืนอยู่กับความจริงและความถูกต้อง “อนุสรณ์ปรีดี พนมยงค์” จึงเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ที่เป็นมา

ขอขอบคุณ

๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๖

สารบัญ

หน้า

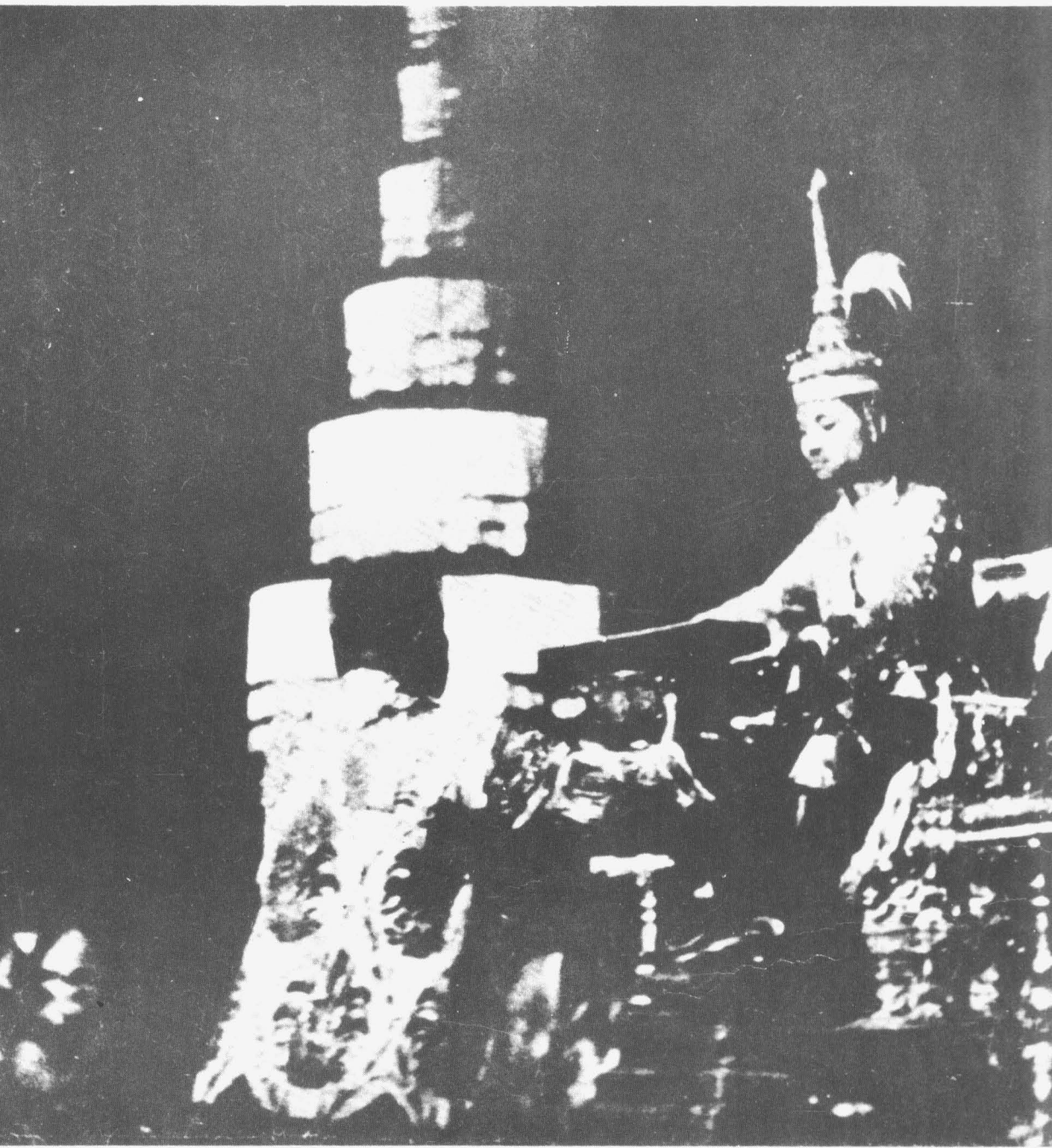
บรรณาธิการแถลง

**ผู้
คำนำ**

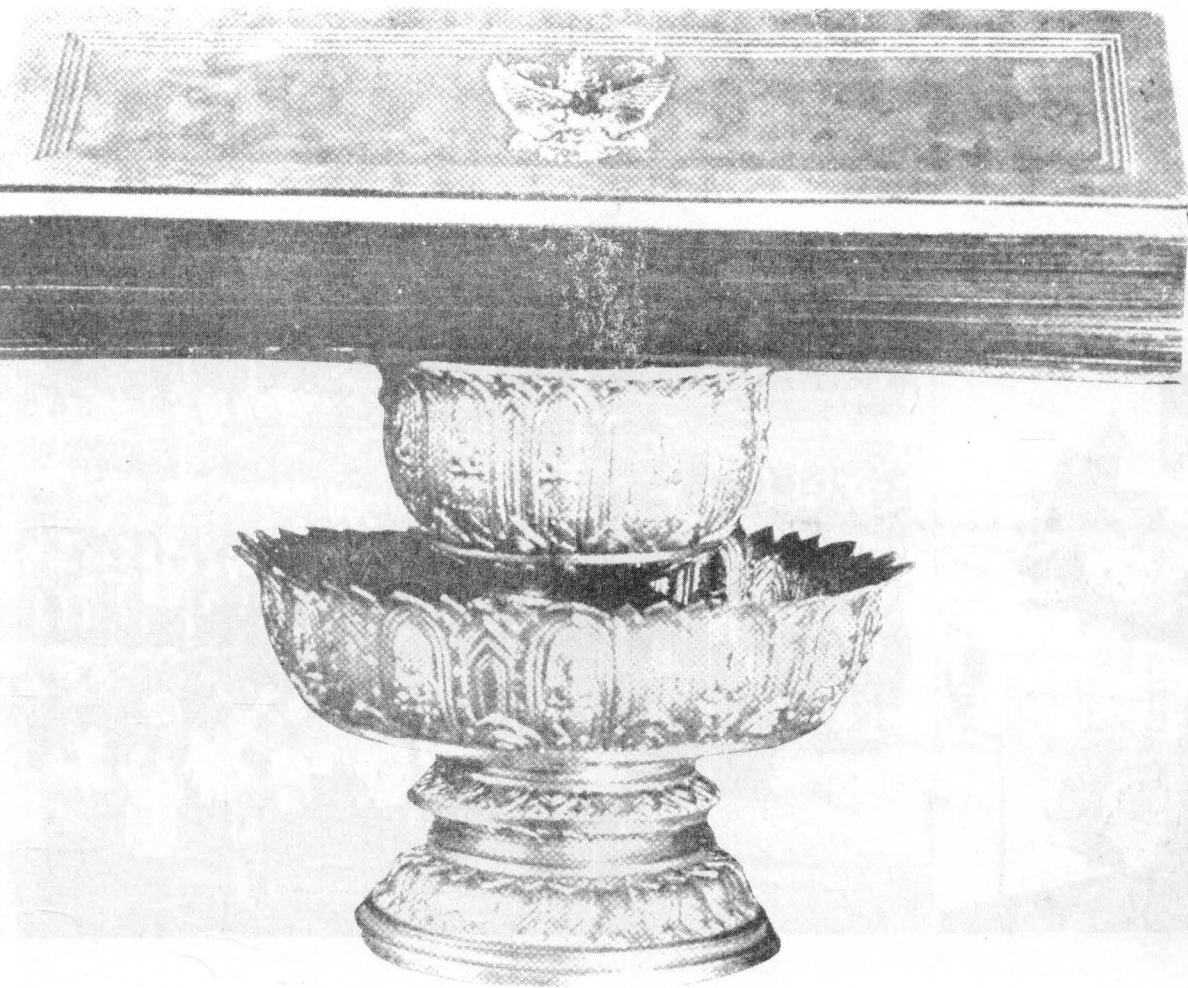
๑. ปาติภูมิ	๒
๒. สัตินแดนอภิวัฒน์	๑๐
๓. กลับสู่มาตุภูมิและอภิวัฒน์	๒๗
๔. เป็นผู้แทนราษฎรและกรรมการราษฎร	๕๒
๕. ร่างรัฐธรรมนูญ ๑๐ ธ.ค. ๒๔๗๕	๖๔
๖. ร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ	๖๕

หมุดเปลี่ยนแปลงการปกครองฝังอยู่เบื้องซ้ายพระบรมรูปทรงม้า
และ ณ จุดนี้ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา ได้ยื่นอ่านประกาศ-
ของคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเช้ามีวันที่ ๒๕ มิถุน
ายน พ.ศ. ๒๔๗๕

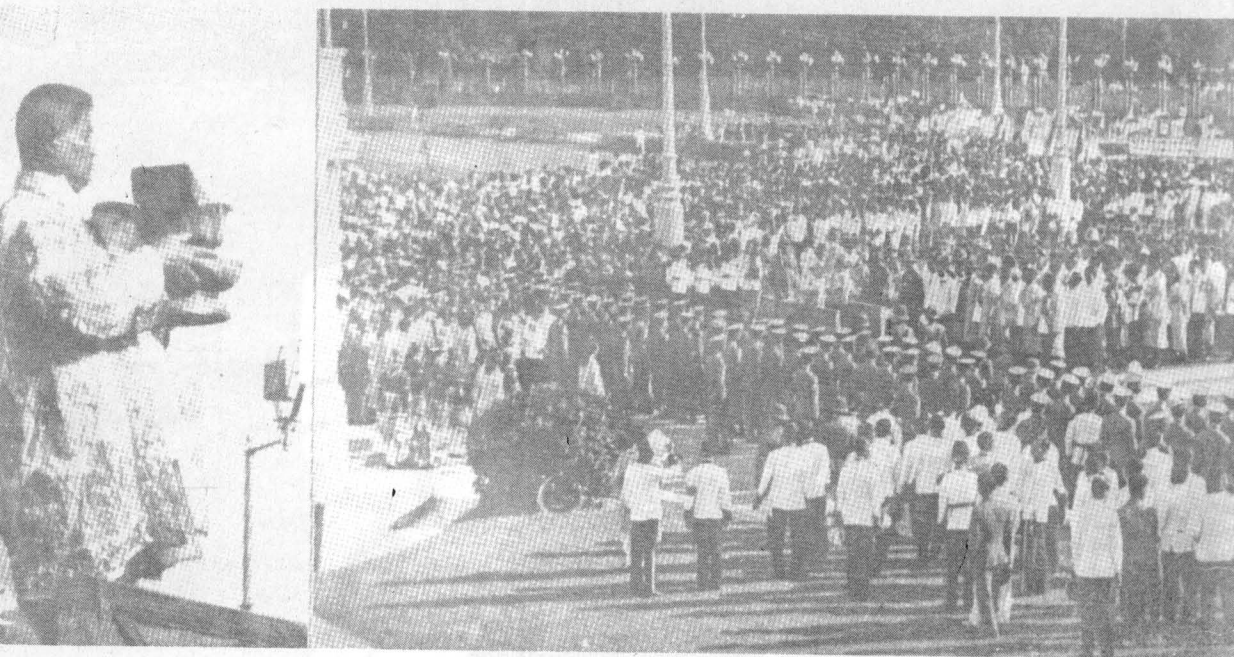

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากได้ทรงลงพระปรมาภิไธยแล้ว ก็ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้นแก่เจ้าพระยาพิชัยญาติ ประธานสภาผู้แทนราษฎร

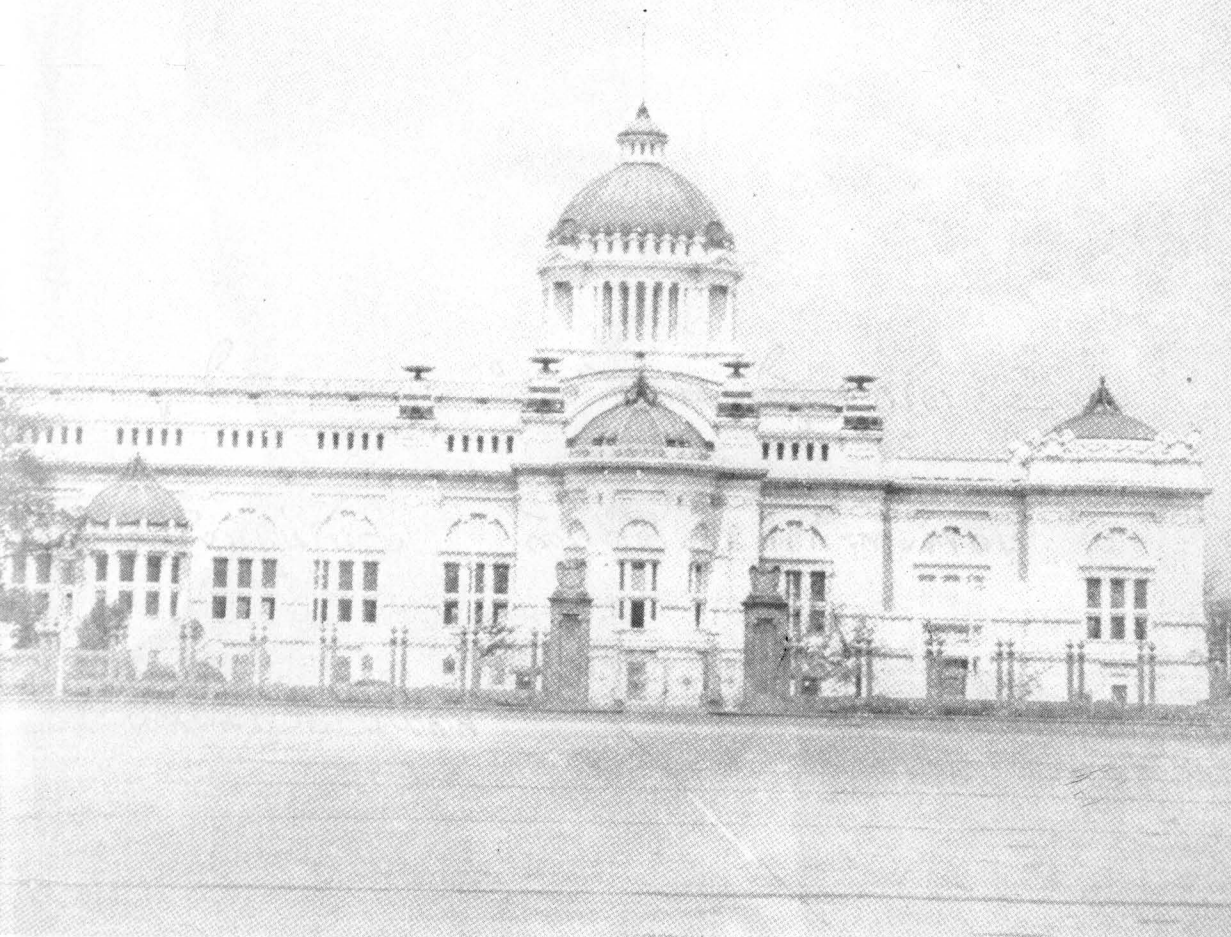

พิธีกรรมถวายแหวนแด่พระมหากษัตริย์ไทย

และบทนมัสการพระมหากษัตริย์ไทย

เจ้าพระยาพิชัยญาติได้อัญเชิญรัฐธรรมนูญที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ออกมม
แสดงต่อประชาชนที่เข้าไปเฝ้ารออนุญาตที่หน้าสนามพระที่นั่งอนันตสมาคม

พระที่นั่งอนันตสมาคม ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร

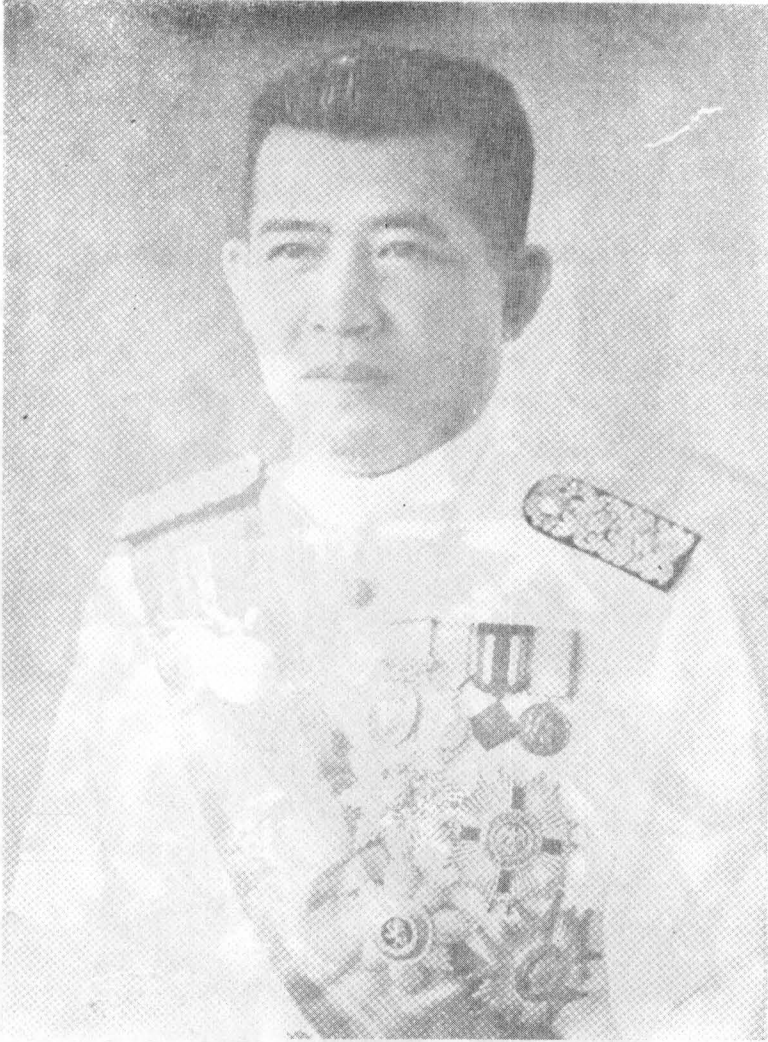

ท่านปรีดี พนมยงค์

ถ่ายเมื่อ อายุ ๗๓

นายปรดิ พนมยงค์ ในเสื้อครุยเนตบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

หลวงประดิษฐมนูธรรม

รัฐบุรุษอาวุโส

ผู้สร้างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับแรก

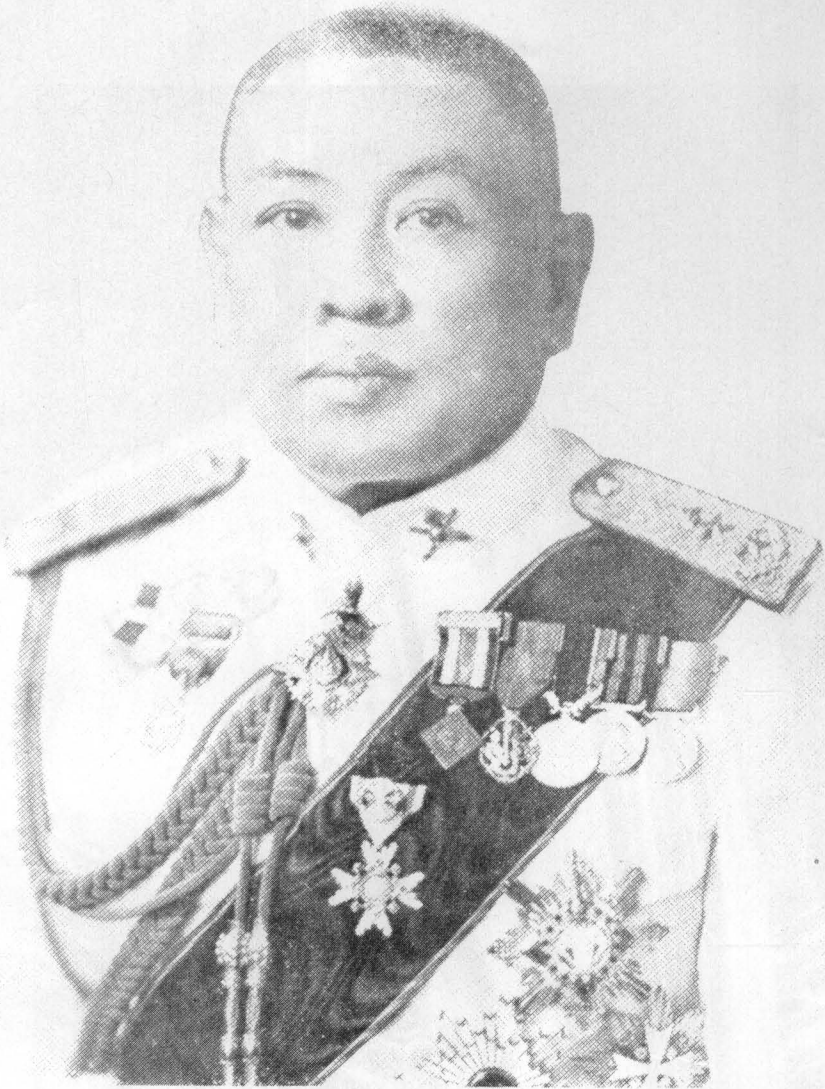
เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร คนแรก

นายกรัฐมนตรี

๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ - ๗ มิถุนายน ๒๔๘๙

๘ มิถุนายน ๒๔๘๙ - ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙

๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ - ๒๑ สิงหาคม ๒๔๘๙

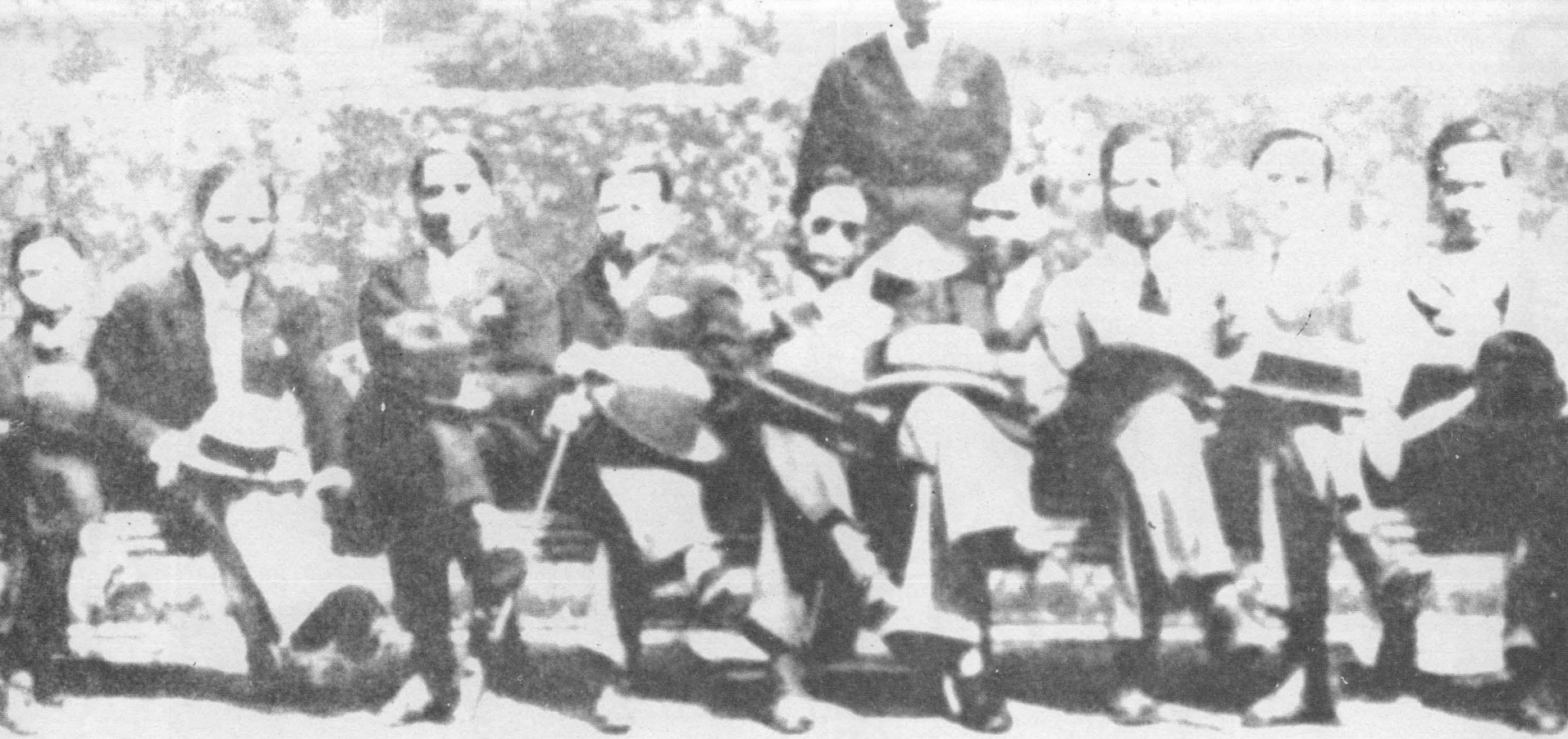

นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา
หัวหน้าคณะราษฎร

เชษฐบุรุษ

นายกรัฐมนตรี

๒๑ มิถุนายน ๒๔๗๖ - ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๖
๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๖ - ๑๓ กันยายน ๒๔๗๗
๒๒ กันยายน ๒๔๗๗ - ๒๗ กรกฎาคม ๒๔๘๐
๙ สิงหาคม ๒๔๘๐ - ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๐
๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๐ - ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๑

ท่านปรีดี พนมยงค์กับเพื่อน ๆ ในกรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๖๕ คนที่ ๔ จากซ้าย
คือท่านปรีดี คนยืนข้างหลังคือนายทอง อภัยวงศ์ คนขวาสุดคือจอมพล
พิบูลสงคราม ถัดมาคือพลโทประยูร ภมรมนตรี

นายปรีดี พนมยงค์ กับ ท่านผู้หญิงพูนศุข

เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๕

1880

1880

1880

1880

1880

1880

1880

รายการประวัติ

นามเดิม นาย ประทัด นามสกุล พนมยงค์

ชาติ ไทย บัณฑิต สงขล

ยศ รองอำมาตย์เอก

บรรดาศักดิ์ หลวงประจักษ์บริหารกรม

เกิด ณ วัน ๖ ๒๒/๕ ค่ำ ปีชวด

ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

นามบิดา นายประสิทธิ์ นางมารดา นางเล็กจันทน์

ตำบลที่เกิด ท่าวาสุกรี อำเภอ คลองเตย จังหวัด พระนครศรีอยุธยา

แรกเข้ารับราชการเป็นตำแหน่ง เสมียน/มหาด

เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖

สังกัดกรม มหาดิน กระทรวง มหาดิน

คุณวุฒิและการเล่าเรียน หนังสือไทยสอบไล่ได้ ๒ ครั้ง สอบไล่ได้
หมายดีไปเป็นเสมียนที่ท่าวาสุกรี กับ สอบไล่ได้ก็ถูกหมายดีไป
ได้รับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในท่าวาสุกรี

รายการย้ายสังกัด

ตั้งแต่แรกรับราชการมาเคยย้ายสังกัด _____ ครั้ง _____ คือ -

ครั้ง ๑ วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ย้ายจาก

กรมช่างพิมพ์ กระทรวงคมนาคม มาเป็นนักเรียนพิเศษกระทรวงมหาดไทย
กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ สังกัดกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

๔
รายการเขื่อนยศ

เป็นราชบุรุษ	วันที่	พ.ศ.
รองอำมาตย์ตรี	วันที่	พ.ศ.
" โท	วันที่	พ.ศ.
" เอก	วันที่ ๕ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๑๑
อำมาตย์ตรี	วันที่ ๕ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๑๖
" โท	วันที่	พ.ศ.
" เอก	วันที่	พ.ศ.
มหาอำมาตย์ตรี	วันที่	พ.ศ.
" โท	วันที่	พ.ศ.
" เอก	วันที่	พ.ศ.

รายการเลื่อนตำแหน่งและเงินเดือน

วัน. เดือน. ปี.	เป็นตำแหน่ง	อัตราเงินเดือน	ชื่อนามผู้จดทะเบียน
๑, ๓, ๒๕๖๖	เสมียนพิเศษ	๓๐-๓-๕๐	กระทรวงการคลัง ทดลงให้ชั้น
๑, ๖, ๒๕๖๐	ผู้พิพากษาชั้น ๒	๖๐๐-๖๐-๓๐๐	วันการแต่งตั้งเดิมคนเข้าชั้น
๑, ๗, ๒๕๖๐	เลขาฯ ทนายความ	๓๐๐-๖๐-๕๐๐	ทนายความชั้นนี้ ตามต้น
	อภ.กททนาย		ผู้ตรวจการคลัง
			ปี ๑๕๕๓๓ / ๓๓
			ลงวันที่ ๒๐ มิ.ย. ๓๓

๔. คุณวุฒิการเล่าเรียน เนติบัณฑิต, ปริญญาหมอกฎหมายฝรั่งเศส และประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง
 สุดในทางเศรษฐวิทยา

พ.ศ.	สถานที่เล่าเรียน	จำนวนปี	ชนิดแห่งการศึกษา	หมายเหตุ
	วิชาหนังสือไทย ร.ร. นายแสง บ้านคลองท่อ กรุงเทพฯ	•	พออ่านออกเขียนได้	
๒๔๔๕	เรียนที่บ้านหลวงปราณี ประจวบฯ ท่าเรือ กรุงเทพฯ	•		
๒๔๕๐-๒	เรียนที่ ร.ร. วิศวกรรม ท่า เรือ กรุงเทพฯ	๓	สอบไล่ได้มัธยมปีที่ ๒	
๒๔๕๓	เรียนที่ ร.ร. ศึกษาดานู กรุงเทพฯ	•	สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๓	
๒๔๕๕	เรียนที่ ร.ร. วิกเบญจ นสิทธิ์	•	สำเร็จเพียงชั้นมัธยมเตรียม	
๒๔๕๕-๗	เรียนที่ ร.ร. ศิวอย่าง กรุงเทพฯ	๓	สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๒	
๒๔๕๕-๘	เรียนที่ ร.ร. สวนกุหลาบ	๖ เดือน		
๒๔๖๐-๒	เรียนวิชากฎหมาย ร.ร. กฎหมาย	๒ ปี	สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ ๒	
๒๔๖๓-๕	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้กระทรวงยุติธรรมส่ง ไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส	๕	ปริญญาหมอกฎหมายฝรั่งเศส Docteur en Droit กับ ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง สุดในทางเศรษฐวิทยา Diplome d'études super- ieures d'economic politique.	

๘. ได้รับพระราชทานยศ

๑๐. ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์

วันเดือนปี	เป็น	วันเดือนปี	เป็น
๘/๘/๓๑	เป็นรองอำมาตย์เอก	๘/๘/๓๑	หลวงประสิทธิ์บุญธรรม
๘/๘/๓๒	เป็นอำมาตย์ตรี		

๑๑ รายการบ้านหลังใหม่ โดยค่าตอบแทนเงินเป็นเงิน

วันเดือนปี	บ้านหลัง	ใช้เงินเงิน บาท	หมายเหตุ
๑/๗/๒๓	เงินต้นโต	๑๕	กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย
๒๑/๕/๒๓	ย้ายมาเป็นนักเรียนของ โบสถ์เกล้า ฯ ให้กระทรวง ยุติธรรมส่งไปศึกษาวิชา กฎหมาย ประเทศฝรั่งเศส โดยทางราชการ		กระทรวงการคลังตกลงให้ตั้งวันราชการ ตั้งแต่ เริ่มต้นเข้ารับราชการ อีกคือถึง หนังสือกระทรวง การคลังที่ ๑๕๕๒๒/๒๓ ลงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๓๓
๒/๑/๒๓	อัครราชประเทศฝรั่งเศส		จังหวัดภูเก็ต ฯ
๑/๒/๒๓	ผู้ศึกษาชั้น ๒ กระทรวง ยุติธรรม	๒๕๐	ใช้ทำการฝึกหัดผู้ศึกษาที่ศาลฎีกา และฝึกหัด ทนายที่กรมอัยการ
๑/๓/๒๓	เลขานุการ ชั้น ๑ กรมร่าง กฎหมาย กระทรวงยุติธรรม	๓๐๐	
๑/๓/๒๓	" " "	๓๕๐	
๑/๓/๒๓	" " "	๓๕๐	
๑/๓/๒๓	" " "	๓๖๐	
๒๔/๓/๒๕	กรรมการราษฎร		รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๑/๒๔๓๕ วันที่ ๒๔/๓/๒๕
๒๓/๕/๒๕	กรรมการกรมร่างกฎหมาย		ราชการพิเศษ เฉลี่ย ๕๕ หน้า ๓๑๓ วันที่ ๒๔/๕/๒๕
๑๐/๕/๒๕	รัฐมนตรี		" " เฉลี่ย ๕๕ หน้า ๕๓๕ วันที่ ๑๐/๕/๒๕
๑๓/๑/๒๖	ไปราชการยุโรป		
๑/๓/๒๖	ศาสตราจารย์เอกคณะนิติ ศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหา วิทยาลัย	๕๐๐	หนังสือกรมราชเลขาธิการในพระองค์ที่ ๑๔๕/๑๒๕ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๔๒๖ หนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึงรัฐมนตรี ฯ ลงวันที่ ๒.๕๐๐๐/๒๔๒๖ ลงวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๒๖ ว่าได้ทราบถึงคุณวุฒิ ฯ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

เลขที่	ส่วนงาน	ปีงบประมาณ เดือน	หมายเหตุ
			ไม่ทรงชักชวน ให้ถือเป็นการราชการประจำการ นับ ว่าราชการศึกศอกกับตอนแรก หนังสือกระทรวงการ คลังรับทราบ ที่ ๒๘๖/๒๐๙๓๖ ลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๖
๑/๓/๖๖	รัฐมนตรี		ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๕๕๕ วันที่ ๕/๓/๖๖
๒๕/๖๖/๖๖	รัฐมนตรีว่าการกระทรวง มหาดไทย	๑,๕๐๐	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๑๕๐ วันที่ ๒๕/๖๖/๖๖
๒๖/๖/๖๖	" "	"	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๕๕ วันที่ ๒๕/๖/๖๖
๑๐/๑๑/๖๕	รัฐมนตรีว่าการกระทรวง การต่างประเทศ	๑,๕๐๐	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๑๐๗ วันที่ ๑๐/๑๑/๖๕
๑๐/๕/๕๐	" "	"	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๕๑๕ วันที่ ๑๐/๕/๕๐
๑๐/๕/๕๐	" "	"	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๕๒๓ วันที่ ๑๐/๕/๕๐
๑๐/๕/๕๐	รัฐมนตรีว่าการกระทรวง การคลัง	๑,๕๐๐	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๓๐๕ วันที่ ๑๐/๕/๕๐
๓/๓/๕๐	" "	๑,๓๐๐	
๑๖/๖/๕๕	ผู้ช่วยรัฐมนตรี	๑,๕๐๐	โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ตามหนังสือ ๑๖๖๓/๖๕ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ (๓๓๓๖๓ พ.๖๖๓) เล่ม ๕๕ หน้า ๕๒๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า ๕๒๓๑) (บัญชี เล่ม ๕๕ หน้า ๖๐๐) (๓) โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง พร.๖๖๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ (๓๓๓๖๓ พ.๖๖๓) เล่ม ๕๕ หน้า ๕๒๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า ๕๒๓๑) (บัญชี เล่ม ๕๕ หน้า ๖๐๐) (๓) ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕)
๑๖/๖/๕๕	ผู้ช่วยรัฐมนตรี	๑,๐๐๐	โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ตามหนังสือ ๑๖๖๓/๕๕ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ (๓๓๓๖๓ พ.๖๖๓) เล่ม ๕๕ หน้า ๕๒๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า ๕๒๓๑) (บัญชี เล่ม ๕๕ หน้า ๖๐๐) (๓)
๑๖/๖/๕๕	ผู้ช่วยรัฐมนตรี	๑,๐๐๐	โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ตามหนังสือ ๑๖๖๓/๕๕ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ (๓๓๓๖๓ พ.๖๖๓) เล่ม ๕๕ หน้า ๕๒๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า ๕๒๓๑) (บัญชี เล่ม ๕๕ หน้า ๖๐๐) (๓)

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

วัน เดือน ปี	อิสริยาภรณ์
๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๐	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวิริยมงกุฏ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ หน้า ๒๒๑๓ วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๐)
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑	ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๑ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๒๕๕๕ วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑)
๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๕	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวิริยมงกุฏ ชั้น ๑ (หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ หน้า ๓๐/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ หน้า ๓๐/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๕)
๕ ธันวาคม ๒๕๕๕	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้น ๑ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๓๐๔๓/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๕)
๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้น ๑ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๓๐๔๓/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕)

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

วัน เดือน ปี	อิสริยาภรณ์
๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อาทิตย์อุทัย ชั้นที่ ๑ จากสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิแห่งกรุงญี่ปุ่น (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๓๗๕ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕)
๗ เมษายน ๒๔๘๑	ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์เบอร์ลิน Grand Cross of the German Eagle (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ หน้า ๑๒๒ วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๘๑)
๒๑ มิถุนายน ๒๔๘๒	ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แลของฌอนเนอร์ ชั้นที่ ๑ Grand Croix de la Légion d'honneur จากรัฐบาลทหารฝรั่งเศส (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๕๒๗ วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๘๒)
๑๓ กันยายน ๒๔๘๒	ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เลโอปอลด์ ชั้น ๑ Le Grand Cordon de l'Ordre de Léopold จากสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งเบลเยียม (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๑๓๕๕ วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๘๒)
๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๒	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นที่ ๑ โมริซิโอ เด ลัสซาโร ชั้นที่ ๑ Gran Croce del Suo Ordine dei SS. Maurizio e Lazzaro จากสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งอิตาลี จักรพรรดิแห่งอิตาลี (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๒๔๕๖ วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๒)
๒ ธันวาคม ๒๔๘๒	ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เซนต์ไมเกิ้ล และเซนต์จอร์จ ชั้นที่ ๑ The Insignia of an Honorary Knight Grand Cross of the most Distinguished Order of St. Michael and St. George จากสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ หน้า ๒๕๕๐ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๘๒)

ความชอบในราชการ

วัน เดือน ปี	ความชอบ	รับลดบำนาญ
๒๔๙๖	ข้ามเหลือในการปราบกบฏ ๒๕-๒๖	ได้รับพระราชทานเหรียญกล้าหาญ
๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑	แก้ไขข้อผิดพลาดเกี่ยวกับงานประจำ	<p>นายกรัตน์นฤมิตรราชความชอบในราชการ ขอพระราชทาน โดยประกาศเรื่องการแก้ไข สนธิสัญญาเกี่ยวกับงานประจำ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๑๒๕๕ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑)</p>
๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑		<p>ได้รับพระราชทานเหรียญกล้าหาญ ราชการแผ่นดิน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๑๒๖๓ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑) และหนังสือ ข่าวโศกการ ของกรมโศกการ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑)</p>
๕ ธันวาคม ๒๕๕๑	<p>ในครั้งสงครามอินโดจีน ได้ต่อสู้ เคียงบ่าเคียงไหล่กับเหล่าทหาร กล้าในสนามรบอย่างกล้าหาญและ ซื่อสัตย์ จนได้รับบาดเจ็บสาหัส และต้องพักฟื้นที่โรงพยาบาล นานถึง ๖ เดือนเศษ จึงได้กลับ มาปฏิบัติราชการต่อที่กรม การช่าง ต่อมาได้รับแต่งตั้ง ให้ไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ และได้รับทุนการศึกษาจาก รัฐบาลไทย และเมื่อกลับมา ปฏิบัติราชการที่กรมการช่าง ได้ออกแบบและก่อสร้าง อาคารสำคัญหลายแห่ง จนได้รับรางวัลจาก กรมการช่าง และ ได้รับแต่งตั้งให้ ไปศึกษาต่อที่ ต่างประเทศ</p>	<p>ได้รับพระราชทานเหรียญกล้าหาญ ราชการแผ่นดิน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๑๒๖๓ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑) และหนังสือ ข่าวโศกการ ของกรมโศกการ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑)</p>

ราชการพิเศษ

วัน เดือน ปี	ตำแหน่ง	หมายเลข
๑ / ๓ / ๒๕๓๕	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และมีกิจการ	รายงานการประชุมสภา ครั้งที่ ๑/๒๕๓๕ วันที่ ๒๔ / ๓ / ๒๕๓๕
๑ / ๕ / ๒๕๓๖	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทที่ ๑	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๕๐๖ วันที่ ๕ / ๕ / ๒๕๓๖
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	ผู้ประสานงาน และดูแลงาน คณะกรรมการรทว.กับงานวิชาการ กรรมการบริหารและการเมือง	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๐๔ วันที่ ๒๒ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการข้าราชการพลเรือน ผู้ทรงคุณวุฒิ	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๖๐ วันที่ ๒๕ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการของสภากomitee รทว.ไฟ	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๕๐๖ วันที่ ๑๐ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการคกก. (กทว.) ไฟฟ้า บริหารและรัฐมนตรี	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๕๐๖ วันที่ ๑๐ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	ที่ปรึกษาของราชบัณฑิตยสถาน สำนักงานบริหารและการเมือง พวงรัฐสภาองค์กร	ประกาศนายกรัฐมนตรี ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๐๖ วันที่ ๑ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการคกก.	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๕๒๒ วันที่ ๑๕ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการข้าราชการพลเรือน	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๐๖ วันที่ ๑๐ / ๖ / ๒๕๓๗
๑ / ๖ / ๒๕๓๗	กรรมการคกก.งานวิชาการ การงานเรื่องอื่นและ	ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๐๖ วันที่ ๑๐ / ๖ / ๒๕๓๗

วัน เดือน ปี	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
	๑. หัวหน้ากองพิธี สำนักงาน ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ๒. หัวหน้ากองพันทิวทยา กรมราช พิธี ๓. หัวหน้ากองร่างกฎหมาย และ กองกฎหมาย คณะกรรมการ กฎฎีกา	
๘ / ๔ / ๒๔๓๕	ตั้งราชการแทนรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๐ หน้า ๒๑๐๖ วันที่ ๘ / ๔ / ๒๔๓๕
๓๐ / ๕ / ๒๔๓๕	" "	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๐ หน้า ๒๕๓๓ วันที่ ๓๐ / ๕ / ๒๔๓๕
๑๕ / ๕ / ๒๔๓๖	กรรมการพิจารณาการพิทักษ์ สถานที่โบราณสถาน	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๕ หน้า ๑๔๔๕ วันที่ ๒๕ / ๕ / ๒๔๓๖
๑๖ / ๕ / ๒๔๔๐	เป็นประธานกรรมการพิจารณา แบ่งส่วนราชการของกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๕ หน้า ๑๖๐๕ วันที่ ๓๐ / ๕ / ๒๔๔๐
๖ / ๔ / ๒๔๔๐	ตั้งราชการแทนรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทย	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๕ หน้า ๑๕๓๖ วันที่ ๑๕ / ๔ / ๒๔๔๐
๑๔ / ๑๑ / ๒๔๔๐	รักษาการแทนนายกรัฐมนตรี	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๕ หน้า ๒๕๐๔ วันที่ ๒๕ / ๑๑ / ๒๔๔๐
๑๕ / ๓ / ๒๔๔๑	กรรมการสภาภาษาไทย	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๖ หน้า ๔๐๖ วันที่ ๑๕ / ๓ / ๒๔๔๑
๒๕ / ๓ / ๒๔๔๑	ประธาน อ.ก.พ. วิชาปฏิบัติการ วางระเบียบเนติศึกษาต่างประเทศ	ราชการฯ ๖ เดือน ๕๖ หน้า ๒๐๒๒ วันที่ ๒ / ๔ / ๒๔๔๑

ภาค หันง

ชาติภูมิ

ท่านปรีดี พนมยงค์ หรือในนามบรรดาศักดิ์ว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเกิดในตระกูล
ชวานาสามัญชนที่ก้าวหน้า ถือปฏิสนธิออกมาสู่โลกเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๔๔๓ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ฅ บ้านริมคลองเมืองฝางเหนือ ตำบลท่า
วาสุกรี ตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บิดา พ่อ ชื่อ เสียง
มารดา แม่ ชื่อ ลูกจันทน์
ปู่ ชื่อ เกิด
ย่า ชื่อ คุ่ม
ตา ชื่อ เบ็ก (หลวงพาณิชพัฒนากร)
ยาย ชื่อ เล็ก

ท่านปรีดีฯ เป็นลูกคนที่ ๒ ในจำนวนพี่น้อง ๘ คน เป็นชาย ๔ คน - หญิง ๔
คน ท่านปรีดีเป็นลูกชายคนโตของตระกูล “พนมยงค์” ซึ่งท่านเจ้าคุณสุวรรณวิมลศิริ
เจ้าอาวาสวัดสุวรรณดาราราม อำเภอกรุงเก่า ขณะนั้น เป็นผู้ตั้งนามสกุลให้ตามคำขอร้อง
ของนายเสียงผู้บิดา ท่านเจ้าคุณสุวรรณวิมลศิริจึงได้ให้นามสกุลแก่นายเสียงว่า “พนมยงค์”

โดยใช้ชื่อของวัด “พนมยงค์” มาเป็นนามสกุล ทั้งนี้โดยเหตุผลว่า บรรพบุรุษของนายเสียง ได้มีความผูกพันมากับวัดพนมยงค์อย่างใกล้ชิดแต่ปางบรรพ์

พ่อแม่แห่งตระกูลพนมยงค์ ได้ให้ความสนใจและสนับสนุนในการศึกษาของลูก ๆ อย่างเต็มที่ และลูก ๆ ก็ได้ตอบสนองความสนใจของพ่อแม่ด้วยดี โดยเฉพาะเด็กชาย ปรีดีพนมยงค์ ได้แสดงแวแห่งความสามารถและขยันขันแข็งในการศึกษานับแต่ปฐมวัย

เมื่อเริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกนั้นอายุได้ ๕ ขวบ โดยเรียนที่บ้านครูแสงดำบลท่าสุกรี ซึ่งเป็นโรงเรียนเซนต์คิกดี ต่อมาายของท่านรับไปอยู่ที่อำเภอท่าเรือ แล้วฝากเรียนหนังสือที่บ้านหลวงปรางณีประชาชน (เปี่ยม ขะชาตย์) อดีตนายอำเภอท่าเรือ และเมื่อจบการเรียนจากบ้านหลวงปรางณีประชาชนแล้ว ก็ได้เข้าเรียนหนังสือที่วัดรวกต่อไปจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๒ ก็พอดีครูที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของโรงเรียนวัดรวกเกิดตายลง โรงเรียนที่วัดรวก ก็พลอยล้มตามชีวิตครูไปด้วย ขณะนั้นเด็กชายปรีดีอายุได้ ๘ ขวบ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ซึ่งนับว่าเป็นเด็กเล็กที่เรียนหนังสือดีคนหนึ่ง

เมื่อโรงเรียนวัดรวกล้มไปแล้ว เด็กชายปรีดี ก็ถูกส่งกลับมาอยู่บ้านเดิมที่อำเภอกรุงเก่า และได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดศาลาปูนและจบชั้นสูงสุดของโรงเรียนนั้น คือชั้นมัธยมปีที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ อายุได้ ๑๐ ขวบ

เนื่องจากในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขณะนั้น ไม่มีโรงเรียนที่มีชั้นสูงกว่ามัธยมปีที่ ๓ พ่อแม่และตายายจึงได้ส่งเด็กชายปรีดีเข้ามาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมาอาศัยอยู่กับท่านมหาบางที่วัดเบญจมบพิตร และเรียนหนังสือที่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตรนั่นเอง

มาอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้หนึ่งปีและจบชั้นมัธยมเตรียม ก็พอดีที่ทางราชการได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมตัวอย่างขึ้นที่อำเภอกรุงเก่า เป็นโรงเรียนประจำมณฑลอยุธยา เด็กชายปรีดีจึงกลับไปเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมตัวอย่างจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ อันเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนมัธยมตัวอย่างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ อายุได้ ๑๔ ปี

ด้วยสายตาอันยาวไกลและด้วยความสนใจในการศึกษาของพ่อแม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ยาย ผู้ซึ่งได้ให้การสนับสนุนในการศึกษาของหลานอย่างเต็มที่ตลอดมา จึงได้นำ

เด็กชายปรีดีเข้ากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อศึกษาเล่าเรียนในชั้นสูงต่อไป

การเข้ากรุงเทพฯ ครั้งนี้ได้พักอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายแม่คนหนึ่งคือ หุ้มแพร หลวงพลพันธ์ (เอม จีระเศรษฐ) และนางฮับ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเสาชิงช้า และได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ เรียนอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบได้ ๖ เดือนจึงได้เข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมในต้น พ.ศ. ๒๔๖๐ เมื่อมีอายุได้ ๑๗ ปี

เมื่อเข้าเรียนโรงเรียนกฎหมายแล้วจึงได้ย้ายมาอยู่บ้าน พ.อ. พระวิจิตมนตรี (สุด กุณฑลจินดา) ซึ่งเป็นนักกฎหมายสำคัญคนหนึ่งในขณะนั้น และในขณะที่อยู่บ้าน พ.อ. พระวิจิตมนตรีนั้น ท่านปรีดีก็ได้รับใช้พระวิจิตมนตรีในด้านกฎหมายอย่างใกล้ชิด อันเป็นผลพลอยได้ทำให้ท่านปรีดีได้มีความรู้ทางด้านกฎหมายอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางออกไป ต่อมาจึงได้ย้ายไปอยู่บ้านพระยาชัยวิจิต วิศิษฎ์ธรรมธาดา ผู้เป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งเป็นญาติกับฝ่ายนายเสียงบิดาของท่านปรีดีฯ อีกด้วย

ท่านปรีดีใช้เวลาเรียนกฎหมายอยู่ ๒ ปีเศษ ก็สอบไล่ได้เนติบัณฑิตชั้นที่ ๑ ในพ.ศ. ๒๔๖๒ อายุได้ ๑๘ ปี นับว่าเป็นเนติบัณฑิตที่อายุน้อยที่สุดคนหนึ่งในขณะนั้น

ในสมัยที่เป็นนักเรียนกฎหมายนั้น ก็เช่นเดียวกับในสมัยที่เรียนอยู่โรงเรียนสามัญ คือความเอาใจใส่ในบทเรียนอย่างจริงจัง และพยายามทำความเข้าใจบทเรียนอย่างแจ่มแจ้ง สิ่งไหนที่ไม่เข้าใจหรือสงสัยก็ไม่เก็บงำเอาไว้คนเดียว หากจะสอบถามครูบาอาจารย์จนหายสงสัยและเข้าใจในบทเรียนนั้น ๆ จนกระทั่งมองซิเออร์เลเดแกร์ อาจารย์สอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายขณะนั้น ปรารภด้วยความพอใจในความเป็นคนช่างซักช่างถามของท่านปรีดี ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งของเขาและตำหนิศิษย์คนอื่น ๆ เป็นทำนองว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีปัญญาดีสอนอะไรก็เข้าใจง่ายไม่มีที่สงสัยเลย จะมีก็แต่ นายปรีดีเท่านั้นที่รู้สึกว่าคุณจะโง่กว่าคนอื่น ๆ เพราะสอนอะไรก็มีแต่ข้อสงสัยให้ซักถามอยู่เสมอ

หลังจากที่สำเร็จจากโรงเรียนกฎหมายได้เนติบัณฑิตแล้วไม่นาน ก็พอดีได้เกิดคดีกรีกโครมและสำคัญคดีหนึ่ง คือคดีเรื่อง เรือสำเภานายกิมซุ่นห้วงวน เศรษฐีใหญ่เมืองนครศรีธรรมราช ได้ไปชนพลับพลาในหลวงที่ปากน้ำสมุทรปราการเสียหาย คดีนี้้อย

การสมุทราการเป็นโจทก์และนายลิมซุ่นห่วนเป็นจำเลย

ตามรูปคดีไม่มีทางที่จำเลยจะชนะได้เพราะเรือสำเภาของจำเลยได้ไปชนพลับพลาที่ประทับในหลวงจนเสียหายจริง ๆ คดีนี้จึงหาทนายหาญเข้าแก้ต่างให้จำเลยได้ยาก เพราะนอกจากรูปคดีจะหาทางชนะได้ยากแล้ว ยังเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับพระบารมีในหลวงอีกด้วย จึงยิ่งทำให้หาทนายมาแก้ต่างให้จำเลยได้ยากเย็นยิ่งขึ้น

ท่านปรีดี พนมยงค์ เนติบัณฑิตหนุ่มวัย ๑๕ ปีได้ศึกษาเรื่องราวของคดีนี้อย่างใกล้ชิดและมองเห็นลู่ทางที่จะเอาชนะได้ จึงได้ยื่นอาสาขอเป็นทนายแก้ต่างให้นายลิมซุ่นห่วนจำเลย และได้ขออนุญาตต่อเนติบัณฑิตสภาในสมัยนั้นเพื่อเป็นทนายในคดีดังกล่าว

เมื่อข่าวท่านปรีดีรับเป็นทนายให้นายลิมซุ่นห่วนแพร่สะพัดไป บรรดาพวกทนายอาวูโสทั้งหลายก็ได้แต่ยิ้มเยาะและบางทีก็เินกสมเพชท่านปรีดีทนายหน้าใหม่ที่ไม่มีใครรู้จัก

แต่ในที่สุดหลังจากที่ได้ต่อสู้กันในข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายอย่างลึกซึ้งแล้ว ศาลจังหวัดสมุทรปราการกลับพิพากษาคัดสินให้นายลิมซุ่นห่วนจำเลยเป็นฝ่ายชนะคดี และต่อมาโจทก์ก็ได้อุทธรณ์และฎีกาตามลำดับ แต่ทั้งศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาก็ได้พิพากษายืนตามศาลชั้นต้น

คดีนี้นับเป็นคดีแรกและคดีสุดท้ายที่ท่านปรีดีเป็นทนายความ และเนื่องจากคดีนี้เอง ที่ได้ทำชื่อเสียงท่านปรีดีให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในวงการนักกฎหมายและในวงการปกครองชั้นสูงในขณะนั้น หลายคนได้เฝ้าจับตามองท่านปรีดีด้วยความชื่นชมในความรู้ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ท่านปรีดีได้พูดถึงคดีนี้ในเวลาต่อมาว่า

“ผมในฐานะทนายต่อสู้ว่าเป็นกายนอกอำนาจ เวลานั้นยังไม่มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ใช้ศัพท์ใหม่ว่า เหตุสุดวิสัย ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ อ่างคดีตัวอย่างสมัยพระเอกาทศรถ ในคดีจีนกั่งเซ่งที่ผู้เช่าสำเภาไปค้าขายและถูกพายู้อุปปางกลางทะเล เจ้าของเรือได้ฟ้องเรียกค่าเสียหายคดีว่ากันจนถึงฎีกาต่อพระเอกาทศรถ ซึ่งทรงวินิจฉัยฉัยว่าเป็น กายนอกอำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย”

ท่านปรีดี ได้เล่าถึงโรงเรียนกฎหมายที่ท่านเรียนมาในสมัยนั้นว่า

“โรงเรียนกฎหมายเดิมนั้น เป็นอาคารไม้สองชั้นตั้งอยู่ระหว่างศาลสถิตยุติธรรมเก่า และแก่งจันทน์ชั้นล่างเป็นศาลอาญา ชั้นบนเป็นที่ทำการเนติบัณฑิตยสภา โรงเรียนกฎหมายเป็นเรือนไม้ดังกล่าวนี้ ก็เป็นสถานที่เพาะเนติบัณฑิตรุ่นเก่าหลายรุ่น เวลาสอบไล่ก็ไปสอบกันที่ระเบียงวัดพระแก้ว คือในสมัยนั้นมีสถานที่ที่พอเรียนพอสอบไล่ที่ไหนได้ก็เรียนและสอบกันที่นั่น มิได้เปลืองงบประมาณของแผ่นดินที่จะต้องถือเอาอาคารโอ้อ่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ”

เมื่อจบจากโรงเรียนกฎหมายได้เนติบัณฑิตแล้ว ก็ได้เข้าทำงานในกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาลในขณะนั้น หรือกระทรวงมหาดไทยในขณะนี้ ในตำแหน่งเสมียนโทอัตราเงินเดือน ๓๕ บาท (เป็นอัตราเงินเดือนที่ต่ำกว่าวุฒิ เพราะอัตราตามวุฒียังไม่ว่าง) มีพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (จำ ณ ป้อมเพชร) เป็นอธิบดี และพระยาชัยวิชิต-วิศิษฎ์ธรรมธาดาผู้นี้ในเวลาต่อมาก็ได้เป็นที่พ่อตาของท่านปรีดี พนมยงค์ ด้วยเป็นบิดาของท่านผู้หญิง พูนสุข พนมยงค์

ตามสมุดประวัติบอกว่า แรกเข้ารับราชการเป็นตำแหน่งเสมียนโท เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒ สังกัดกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล และในสมุดประวัติได้บันทึกต่อไปอีกว่า

“วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ย้ายจากกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล มาเป็นนักเรียนหลวงกระทรวงยุติธรรม ส่งไปศึกษาวิชากฎหมายประเทศฝรั่งเศสโดยทางราชการ”

ก่อนที่ท่านปรีดีจะเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อศึกษาวิชากฎหมายตามความต้องการของกระทรวงยุติธรรม เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นได้นำตัวท่านปรีดีเข้ากราบบังคมทูลลาเฉพาะพระพักตร์ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านได้รับสั่งว่า

“รู้จัก (ชื่อ) เด็กคนนี้นมานานแล้ว ขอให้ส่งไปเรียนเถอะจะเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินในภายหน้า”

ครั้งแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ นั้นเอง ท่านปรีดีก็ได้เดินทางไปประเทศฝรั่งเศส โดยทางเรือผ่านคลองสุเอซ พร้อมด้วย มองซิเออร์ เลเดแกร์ ที่ปรึกษากฎหมายและอาจารย์ โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ขณะนั้น

ท่านปรีดีได้บันทึกการเดินทางครั้งนั้นไว้ในความเห็นเกี่ยวกับการ ชุคคลองคอคอดกระ ไว้ตอนหนึ่งดังนี้

“เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ขณะที่เรือลำซึ่งข้าพเจ้าโดยสารไปยังประเทศฝรั่งเศสได้แล่นผ่านคลองสุเอซนั้น ข้าพเจ้าได้ถามอาจารย์เลเดแกร์ (ชาวฝรั่งเศสที่เคยเป็นที่ปรึกษากฎหมายและอาจารย์โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม) ซึ่งเดินทางไปด้วยถึงเรื่องราวของคลองสุเอซเมื่ออาจารย์ได้เล่าให้ฟังพอสมควรแล้วข้าพเจ้าก็ได้ระลึกถึงเรื่องที่เคยได้ยินมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนมัธยมอยู่ว่า รัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ดำริ ที่จะชุกคลองที่คอคอดกระ แต่มีอุปสรรคเนื่องจากปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงได้ถามอาจารย์ผู้นั้นว่า ถ้าประเทศสยามจะฟื้นความคิดจะชุกคลองกระขึ้นมามากกว่าประเทศจะว่าอย่างไร? อาจารย์ตอบว่าสำหรับฝรั่งเศสไม่มีปัญหา คือถ้าชุกได้ก็เป็นการดี เพราะจะทำให้คมนาคมระหว่างฝรั่งเศสกับอินโดจีนทางทะเลสั้นเข้าอีก อาจารย์ได้เล่าให้ฟังถึงการที่ชาวต่างประเทศ เสนอโครงการต่อรัชกาลที่ ๕ เพื่อขอชุกคลองที่กล่าวนี้ ท่านแนะว่า ถ้าข้าพเจ้าสนใจที่จะทำประโยชน์ให้ประเทศของข้าพเจ้าแล้ว เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในฝรั่งเศสก็ควรค้นคว้าศึกษาถึงเรื่องคลองนั้น และเทียบเคียงดูกับเรื่องคลองสุเอซ คลองปานามา คลองคิลของเยอรมัน คลองโครีนธ์ของกรีก

“ต่อมาเพื่อนของข้าพเจ้าจำนวนหนึ่งกับข้าพเจ้าได้คิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย ตั้งแต่เรายังอยู่ด้วยกันในประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้เสนอหลักการอันเป็นรากฐานสำคัญที่เป็นจุดหมายของข้าพเจ้าในการเปลี่ยนแปลงนั้น คือจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่อยู่ที่ความปรารถนาให้ชาติไทยมีความเป็นเอกราชสมบูรณ์ ซึ่งรวมทั้งเอกราชในทางเศรษฐกิจด้วย (ผู้อ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจของข้าพเจ้าคงเห็นความปรารถนาของข้าพเจ้าที่กล่าวแล้ว) มิตรสหายดังกล่าวแล้วได้ตกลงมอบให้ข้าพเจ้าพิจารณาปัญหาแก่เศรษฐกิจของชาติ ข้าพเจ้าจึงได้พิจารณาตามสติปัญญาอันน้อยของข้าพเจ้า และโดยเฉพาะการชุกคลองคอคอดกระนั้น ข้าพเจ้าได้ศึกษากันว่าเรื่องชุกคลองที่คอคอดต่างๆตามที่อาจารย์เลเดแกร์

เคยแนะนำไว้

“ผลแห่งการศึกษาค้นคว้าของข้าพเจ้าในสมัยนั้น ทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่า ในแง่การช่างนั้น การขุดคลองที่คอคอดต่าง ๆ ซึ่งแม้ภูมิประเทศจะเป็นภูเขาก็สามารถทำได้เช่นคลองปานามาเป็นต้น แต่ปัญหาอยู่ที่แรงงาน ทุน การเมืองระหว่างประเทศ

“ในเรื่องแรงงานนั้น ปรากฏว่าการขุดคลองสุเอซต้องใช้วิธีเกณฑ์แรงงานอาหรับ ซึ่งต้องล้มตายกันมาก ส่วนการขุดคลองปานามา นั้น แม้จะใช้วิธีจ้างคนงาน แต่คนงานก็ต้องล้มตายเพราะไข้มาเลเรียมาก การขุดคลองกิลและคลองโครินธ์ไม่มีปัญหาดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าจึงคิดว่าถ้าจะขุดคลองคอคอดกระแล้ว ก็ต้องใช้วิธีจ้างคนงานและเครื่องมือที่ทันสมัยกว่าแต่ก่อน และต้องระวังเรื่องโรคภัยไข้เจ็บของคนงานซึ่งรัฐบาลมีทางแก้ปัญหาเหล่านี้ได้

“ในเรื่องเงินทุนนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า การขุดคลองกิลและโครินธ์ได้ใช้จ่ายเงินของประเทศนั้น ๆ เอง จึงไม่มีปัญหาอันใดที่ต่างประเทศจะแทรกแซงในธุรกิจอันเป็นไปตามอธิปไตยของชาตินั้น แต่สำหรับคลองสุเอซนั้นก็รู้กันอยู่ทั่วไปแล้วว่าต้องใช้ทุนของหลายประเทศ อันทำให้ไอศกุฎีต้องเสียอธิปไตยในเขตคลองนั้นไป ส่วนการขุดคลองปานามา นั้น เดิมฝรั่งเศสได้รับสัมปทานจากประเทศโคลัมเบียซึ่งเป็นเจ้าของเขตปานามา แต่บริษัทนี้ขุดไม่สำเร็จ การงานต้องหยุดชงักลงและมีการชำระบัญชีบริษัทนั้น ต่อมา ส.ร.อ. ได้ทำการเจรจากับโคลัมเบียเพื่อขอสัมปทาน รัฐบาลโคลัมเบียสมัยนั้นได้ประวิงการสัตยาบันตกลงกับ ส.ร.อ. เพื่อเงื่อนไขจะได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น ในค.ศ. ๑๙๓๑ ได้เกิดมีขบวนการแบ่งแยกดินแดนโคลัมเบีย โดยแยกเขตปานามาออกเป็นอีกประเทศหนึ่งต่างหากจากโคลัมเบีย รัฐบาลโคลัมเบียได้ส่งกองทหารไปเพื่อจะปราบปรามขบวนการนี้ แต่ได้ถูกต้านโดยนาวิกโยธินของอเมริกาแห่งเรือลาดตระเวน ส.ร.อ. ชื่อ แนชวิลล์ ซึ่งอ่าวนัยยะของสัญญาที่มีไว้แต่ปางก่อนว่า ส.ร.อ. มีสิทธิ์คุ้มครองที่จะให้บริเวณคอคอดปานามาเป็นแดนเปิด การสู้รบระหว่างกองทหารของรัฐบาลโคลัมเบียกับขบวนการเอกราชของปานามาจึงสงบลง ต่อมาอีกไม่กี่วันรัฐบาล ส.ร.อ. ก็รับรองประเทศปานามาที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น และประเทศปานมาก็ทำสนธิสัญญายกเขตคลองปานามาให้อยู่ในความอารักขาของ ส.ร.อ. ฉะนั้นปัญหาเรื่องทุนก็เกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศอย่างใกล้ชิด และอาจเป็นเหตุให้มีการแบ่งแยก

ดินแดนตั้งเป็นประเทศใหม่ เช่นประเทศปานามา เป็นต้น

“ในส่วนของปัญหาการเมืองระหว่างประเทศโดยทั่วไปนั้น ก็เป็นที่เห็นประจักษ์อยู่แล้วสำหรับคลองเอซ และคลองปานามา ส่วนคลองก็ลกับคลองโครินธ์ไม่มีปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ สำหรับการขุดคลองกระในสมัยที่ข้าพเจ้าศึกษาอยู่นั้นเห็นว่า ปัญหาไม่ได้มีอยู่แต่เพียงที่เราจะต้องระมัดระวังอาณานิคมอังกฤษอย่างเดียวนั้น ก็ต้องระลึถึงตัวอย่างของคลองอื่น ๆ ที่จะมีผลในทางการเมืองตามมาอีกด้วยถ้าหากเราไม่ระมัดระวังให้ดี และถ้าคิดหาทุนโดยการกู้เงินจากต่างประเทศแทนที่จะเอาทุนของเราเอง แล้วจะทำให้ภาระหลายอย่างติดตามมา

๒

สู่ดินแดนอภิวัตน์

ในตอนแรกที่ท่านปรีดีฯ ไปถึงฝรั่งเศสใหม่ ๆ นั้น ท่านได้เข้าเรียนภาษาฝรั่งเศส เป็นเบื้องต้น เพราะพื้นฐานความรู้ภาษาฝรั่งเศสของท่านจากเมืองไทยเพียงงู ๆ ปลา ๆ เท่านั้น จึงต้องไปเรียนภาษาฝรั่งเศสโดยเฉพาะเป็นการเพิ่มเติมก่อนที่จะเข้าศึกษากฎหมายในมหาวิทยาลัย ปรากฏว่าท่านเรียนภาษาฝรั่งเศสเพียง ๖ เดือน ก็สามารถฟังเล็คเชอร์ในทางกฎหมายได้เข้าใจเป็นอย่างดี เช่นเดียวกับคนที่เคยอยู่ในฝรั่งเศสหลาย ๆ ปี

จากความเฉลียวฉลาดและมีปฏิภาณไหวพริบดี จึงเป็นที่โปรดปรานของพระองค์ เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตไทยอยู่ในฝรั่งเศสขณะนั้น เวลาไปไหนมาไหน ท่านทูตก็ขอเบิกตัวท่านปรีดีตามเสด็จเป็นเลขานุการส่วนตัวพระองค์ และท่านปรีดีก็ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์เป็นที่พอพระทัย ความสัมพันธ์ระหว่างท่านทูตกับท่านปรีดีได้เป็นไปอย่างราบรื่น

แต่ที่ได้มีเรื่องขัดแย้งกันในตอนหลังนั้น ก็ทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวของท่านปรีดีไม่หากเป็นเรื่องของหมู่คณะ ก็ของสมาคม โดยท่านปรีดีเป็นนายกของสมาคมนั้น จึงกลายเป็นตัวแทนแห่งความขัดแย้งกับท่านทูตไปอย่างช่วยไม่ได้

ระหว่างความเคารพนับถือเป็นส่วนตัวกับผลประโยชน์ของหมู่คณะ ท่านปรีดีเลือกเอาผลประโยชน์ของหมู่คณะถือว่าสำคัญกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัว จึงทำความโกรธแค้นให้กับท่านทูตเป็นอย่างมาก

ดร.เดือน บุนนาค ได้บันทึกเรื่องข้อขัดแย้งกับท่านทูตไว้ในหนังสือ “ท่านปรีดีผู้วางแผนเศรษฐกิจ” มีความตอนหนึ่งว่า

“มูลเดิมนักเรียนไทยที่อังกฤษ ได้ส่งผู้แทนมาร่วมประชุมการประชุมของนักเรียนไทยที่ฝรั่งเศส พร้อมด้วยเชื้อเชิญให้นักเรียนที่นี้ส่งผู้แทนไปร่วมประชุมกับเขาที่อังกฤษ ซึ่งจะมีขึ้นในเดือนสิงหาคม ในระหว่างที่ประชุมท่านสถานายก (ปรีดี) ได้อ่านจดหมายเชื้อเชิญนักเรียนทุกคนพร้อมเห็นดีที่จะรับคำเชิญอันนี้ จึงได้เลือกผู้แทน (ม.ล.ลักษณฯ กับ ม.ล.ธัญฯ) รุ่งขึ้นสถานายกจึงเขียนจดหมายไปยังอัครราชทูตเพื่อขออนุญาตให้นักเรียนทั้งสองซึ่งจะเป็นผู้แทนไปในการประชุมที่อังกฤษ ที่ทำเช่นนี้ก็เพราะนักเรียนทั้งสองคนนี้ขึ้นแก่สถานทูต ทูตไม่ยอมให้อนุญาต อ้างว่าสมาคมอังกฤษเป็นสมาคมไม่ดีไม่มีการประนีประนอม ถ้านักเรียนสองคนไปจะได้รับความอับอาย

“เรื่องเกิดใหญ่ขึ้นเมื่อได้รับคำตอบของทูตเช่นนี้ สถานายกก็ให้เรียกประชุมและเอาคำตอบขึ้นอ่านให้ฟัง นักเรียนเห็นพร้อมว่าคำตอบนี้ไม่มีหลักฐาน พระองค์เจ้าจุมพตฯ ซึ่งเป็นพวกนักเรียนอังกฤษได้ลุกขึ้นยืนพูดว่าการที่ทูตพูดว่าพวกอังกฤษนี้เป็นการไม่จริงเลย ท่านขอค้านว่าเป็นความเหลวไหล นายเนบผู้แทนอังกฤษก็ได้พูดทำนองเดียวกันกับพระองค์เจ้าจุมพตฯ ตกลงเป็นว่าทูตไม่มีอำนาจที่จะห้ามไม่ให้นักเรียนฝรั่งเศสเข้าประชุมกับพวกนักเรียนอังกฤษ เพราะว่าทูตไม่ถูกกับเจ้าคุณภรตฯ ผู้ปกครองนักเรียนที่อังกฤษที่ประชุมจึงเขียนหนังสือถึงทูตอีกเป็นคำรบสอง ที่นี้ทูตอ้างว่าผู้แทนที่ประชุมจัดไปนั้นเป็นนักเรียนของสถานทูต เขามีอำนาจห้ามไม่ให้ไปได้ และอีกอย่างหนึ่งทำไมไม่มาปรึกษาหารือกับเขาเสียก่อน

“สถานายกก็เอาคำตอบให้นักเรียนดูเห็นว่าคำแก้ตัวอันนี้ไม่ถูก การส่งผู้แทนไปไม่ใช่เป็นของเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ตกลงจะส่งนักเรียนส่วนตัวไปแทน พอตีพิมพ์ (ดร.เดือน) เข็ม (คือเข็ม ณ ป้อมเพ็ชร) พี่คุณพูนสุขภรรยาท่านปรีดี) จะไปอังกฤษ จึงเลยรับปากว่าจะไปแทน มีนักเรียนอีกคนหนึ่ง คือประยูร (ประยูร ภมรมนตรี) รับปาก

จะไปเหมือนกัน เมื่อมีสามคนจึงทำความตกลงเป็นอันว่าประยูรและเข้มจะเป็นผู้แทนผม (ดร. เตือน) นั้นจะไปแทนสมาคมสำหรับกีฬาแผนกต่าง ๆ

“ต่อมาราชทูตได้มาดูการประชุม พุทธิจินนินทาพวกกรรมการต่าง ๆ วันนั้นฝนตกหนัก ท่านอุตสาห์เดินตากฝนใส่หมวกเก็บจะกางร่มก็ไม่เอา เขาเชิญให้เข้าบ้านก็ไม่เข้า ท่านเดินตรวจสถานที่อยู่เกือบชั่วโมงแล้วก็กลับสถานทูต รุ่งขึ้นท่านก็เกิดทะเลาะกับคุณหลวงคนทำงานของท่าน จนถึงกับเขาต้องลาออกกลับเมืองไทย มูลเหตุก็คือคุณหลวงเป็นเพื่อนของนายปรีดี (คุณหลวงผู้นี้คือคุณหลวงวิจิตรวาทการ)

“ตอนหลังท่านเขียนจดหมายถึงสมาคมหาว่าเป็นบอลเชวิค กล่าวว่ จะล้มสมาคมและอะไรต่ออะไรใหญ่โต เห็นว่าท่านโกรธอย่างที่สุด ท่านนั้นเรียนกฎหมายเป็นทนาย (ท่านอ้างอิงอย่างนี้จริงที่อยู่ที่ท่าน)

“เรื่องใหญ่เกิดขึ้นทุกที ความต่อมาว่ารับสั่งให้ปรีดีฯ มาสู่ความกับท่าน สมาคมเขียนตอบไปว่าท่านไม่ควรโกรธ สมาคมไม่ได้ทำอะไรผิดเลยแล้วเรื่องก็ชักลาไป วันที่หนึ่ง สิงหาคม ผม(ดร.เตือน) เข้ม ได้ไปขอ Visa passport ท่านชมผมถึงการสอบ แล้วก็พูดถึงเรื่องของท่านกับนักเรียน ท่านโกรธมากทีเดียว ท่านพูดเกือบชั่วโมงแล้วจึงทำ passport ให้ เมื่อก่อนวันที่ ๑ สิงหาคม Visa passport นั้น Secretary เป็นคนทำ สำหรับเข้มนั้นท่านรู้ว่าไปประชุมที่อังกฤษ ท่านไม่ยอมทำหนังสือเดินทางให้ เข้มต้องเขียนหนังสือประกันไว้ว่า “จะไม่ไปประชุมที่อังกฤษ” ท่านจึงออกหนังสือเดินทางให้ สำหรับนายประยูรนั้น เขาไปขอหนังสือเดินทางที่ท่านเพื่อไปอังกฤษ ท่านไม่ให้เพราะเขาจะไปประชุม เขาต้องไปเบลเยียม ไปฮอลแลนด์จึงได้หนังสือเดินทางไปอังกฤษ

“เรื่องถึงที่สุดวันที่ ๓-๔ ทูตได้พูดกับนายปรีดีและคณะกรรมการ ทูตแสดงความเสียใจสิ่งที่ทำมากับนักเรียน คณะกรรมการก็เหมือนกัน แต่ตอนหลังราชทูตรู้ว่านักเรียนได้เซ็นชื่อจะขอเงินเดือนขึ้น เลยพินเสียใหญ่ จัดการฟ้องนักเรียนไปยังเมืองไทย เมื่อเห็นภัยมาถึงตัวเช่นนี้กรรมการพร้อมด้วยความเห็นของนักเรียนที่เป็นสมาชิกที่ได้เซ็นชื่อ จึงจัดนำความทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระปกเกล้า) ให้ทรงวินิจฉัยคำฟ้องหา หนึ่งราชทูต โกงเงินหลวง (เงินที่จ่ายสำหรับค่าเล่าเรียนของนักเรียน) สองราชทูตได้ทำความเสียหายถูกเขาฟ้องฐานเป็นชู้ ศาลตัดสินปรับ ๑๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ สาม ในที่ประชุมสันนิบาตชาติได้ทำ

ความเสียหายให้แก่รัฐบาลไทย

“ต่อมาได้รับข่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ล้มสมาคมหาว่าเป็น
สันติเขต Syndicate เรียกให้ปรีดีกลับแล้วโทรเลขไม่ให้กลับ สั่งให้ล้มสมาคมแล้วยังอนุญาต
ให้ตั้งขึ้นใหม่อีก จะจัดการเรียกทูตกลับจะให้ ม.จ. วรธเนศวร มาเป็นทูตแทน..

จากการที่ท่านถูกฟ้องร้องเข้ามายังพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ทรงเรียกตัวกลับ
ความว่า “นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าชักนำนักเรียนไทยขัดคำสั่งทูต เป็น
หัวหน้าสหบาลนักเรียนไทยฝักใฝ่ระบอบประชาธิปไตยอันจะเป็นภัยต่อราชบัลลังก์”

ต่อคำฟ้องร้องดังกล่าวนี้ พระปกเกล้าฯ ได้ทรงวินิจฉัยในเบื้องต้นให้เรียกท่าน
ปรีดีกลับ แต่ต่อมาก็กลับพระบรมวินิจฉัยเบื้องต้นให้ท่านปรีดีได้ศึกษาต่อไปจนจบ
ปริญญาเอก

ดังสำเนาโทรเลขของพระองค์เจ้าไตรทศ (กรมหมื่นเทววงศวิโรทัย) เสนาบดีต่าง
ประเทศ ถึงอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ฉบับลงรับวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ.
๑๙๒๖ และฉบับลงรับวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๖ รวม ๒ ฉบับดังกล่าว
ต่อไปนี้

“สำเนาที่ ๑๔๐๘๐ (รับวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๒๖)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพิจารณาเอกสารทั้งหมดที่ได้ กราบบังคมทูล
เกี่ยวกับการพิพาทของพระองค์เจ้าจรูญฯ กับ เอส.ไอ.เอ.เอ็ม (ชื่อย่อของสมาคม นักเรียน
ไทยในฝรั่งเศส และประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นกับสถานทูตสยามกรุงปารีส-ผู้เขียน) และฎีกาของ
นักเรียนแล้ว มีพระบรมราชวินิจฉัยว่า สมาคมนักเรียนได้เรียงออกจากวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้ง
สมาคมนั้น วัตถุประสงค์ของสมาคมจะต้องเป็นทางสังคมครบถ้วน ระหว่างนักศึกษาภาย
ได้ความดูแลของสถานทูตปารีส ดูประการหนึ่งว่าบัดนี้สมาคมได้กลายเป็นสหภาพชนิดหนึ่งของ
นักศึกษา ซึ่งนักศึกษารวมกันเพื่ออภิปรายกิจกรรมของอัครราชทูตและมีมติและดำเนิน
กิจการตรงกันข้ามกับความประสงค์ของอัครราชทูต นักศึกษาได้อภิปรายและประณามวิธี
การที่อัครราชทูตได้จ่ายเงินเดือนให้แก่พวกเขา พวกเขายังได้ส่งผู้แทนไปประเทศอังกฤษ
โดยรู้อยู่แล้วว่าขัดต่อความประสงค์ของอัครราชทูต พวกเขาได้แสดงตลอดมาเป็น
ปฏิปักษ์ต่ออัครราชทูต และกิจกรรมของสถานทูตสมาคมถึงขั้นขาดการระ สานการณณ์เช่นนี้

“ไม่อาจที่จะผ่อนปรนได้” เพราะถ้านักศึกษาได้อนุญาตให้ประกอบตัวเองเป็นสหภาพปฏิบัติต่อ
อัครราชทูตโดยวิธีนี้แล้ว ก็ไม่มีอัครราชทูตสามารถรับผิดชอบในการดูแล สวัสดิการของ
นักศึกษาในอนาคตได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการว่า เอส.ไอ.
เอ.เอ็ม. ตามรูปแบบปัจจุบันนี้ต้องยุบเลิก ถ้ายังมีความปรารถนาประกอบเป็นสมาคมชนที่
ช่วยให้นักศึกษามีการติดต่อระหว่างกันก็จะต้องทำข้อบังคับขึ้นใหม่ โดยนักศึกษาจะได้รับ
อนุญาตให้มีเสรีภาพในการจัดการทางสังคม และนอกจากนั้นจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุม
ของสถานทูตอย่างเคร่งครัด ยิ่งกว่านั้นนักศึกษารุ่นเด็กชั้นเตรียมและประถมนั้นจะต้องไม่
เป็นสมาชิกสมบูรณ ไม่มีสิทธิออกเสียง แต่พวกเขาอาจเข้าร่วมในค่ายวันหยุดภายใต้การดูแล
เป็นพิเศษของคนหนึ่งหรือหลายคน ซึ่งอัครราชทูตเป็นผู้เลือก พวกเขาจะต้องอยู่ห่างจากนัก
ศึกษารุ่นใหญ่ให้มากที่สุด ในขณะที่เข้าร่วมการกีฬาและการบันเทิง พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงเห็นว่านายปรีดี พนมยงค์ ต้องรับผิดชอบอย่างสำคัญในการที่สมาคมเบี่ยงจาก
ความประสงค์เดิมและในการยุยงนักศึกษาให้เกิดความรู้สึกละเมียดวินัยและไม่ไว้วางใจอัครราชทูต
ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีกระแสรับสั่งให้เรียกนายปรีดี พนมยงค์กลับทันที

ส่วนตอนสองแห่งฎีกาของนักศึกษาร้องขอให้จ่ายเงินเดือนเป็นเงินปอนด์แทนการ
จ่ายเป็นแฟรงก์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์พิจารณาเรื่องนี้เมื่อได้รับ
คำอธิบายจากอัครราชทูตแล้ว ถ้า (อัครราชทูต) ยังมีได้ทำขึ้นมาสำเนาฎีกาลฉบับหนึ่งก็จะส่ง
ไปให้พระองค์เจ้าจรัญฯ และพระองค์เจ้าจรัญฯ จะต้องกราบบังคมทูลชี้แจงมาเกี่ยวกับฎีกา
ดังกล่าวในเรื่องการจ่ายเงินเดือน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสียพระทัยสุดซึ่งที่ทรงทราบว่าได้เกิดมีความรู้สึก
ไม่อยู่ในวินัยของนักศึกษา จึงมีพระราชประสงค์เดือนให้เขารู้สึกถึงความรู้สึกใน
หน้าที่

“ไตรทศ”

(เสนาบดีว่าการต่างประเทศ)

และสำเนาโทรเลขอีกฉบับหนึ่งมีความว่า

“สำเนาโทรเลขจากเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศที่กรุงเทพฯ ถึงอัครราช

ทูตสยามที่ปารีส โทรเลขส่งจากกรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๖ ได้รับที่
ปารีสในวันรุ่งขึ้น

“เกี่ยวกับเรื่องเรียกนายปรีดี พนมยงค์ กลับ ตามจดหมายของข้าพเจ้า เลขที่
๑๗๘ ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคมนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าได้รับพระราชกระแสให้แจ้งแก่ปรีดีตามความ
ต่อไปนี้ ตั้งต้น

“เกี่ยวกับเรื่องเรียกตัวเธอกลับนั้น บัดนี้บิดาเธอได้ทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาไปจนกว่าเธอสอบไล่ได้
ปริญญาคุณฎีกบัณฑิตทางกฎหมายที่จะเป็นไปในไม่ช้านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ด้วยพระเมตตาคุณเป็นอย่างยิ่ง พระราชทานให้ตามฎีกานั้น
โดยเงื่อนไขว่าอย่างไรก็ตามเธอจะต้องเขียนคำขอมาเป็นลายลักษณ์อักษรต่ออัครราชทูตสยาม
กรุงปารีสและแสดงความเสียใจต่อท่าทีของเธอเกี่ยวกับกรณีที่น่าเสียใจ เมื่อเร็ว ๆ นี้ จบ

“ขอให้รับทราบข้อความที่ได้แจ้งมาข้างบนนี้และปฏิบัติการให้เป็นไปตามนั้น

“ไตรทศ”

(เสนาบดีว่าการต่างประเทศ)

นอกจากกระทรวงการต่างประเทศได้ส่งโทรเลขถึงท่านอัครราชทูตสยามประจำ
กรุงปารีส ๒ ฉบับดังกล่าวมาแล้ว กระทรวงการต่างประเทศสยามยังได้ทำหนังสือราชการ
ชั้น “สารตราบัวแก้วน้อย” (“สารตรา” มีความสำคัญกว่าหนังสือราชการธรรมดา)
ถึงท่านอัครราชทูตสยามยืนยันโทรเลขที่กระทรวงฯ ส่งมา พร้อมทั้งส่งสำเนาพระราชหัตถ์
เลขาและหนังสือของราชเลขาธิการด้วย ดังสำเนาข้อความต่อไปนี้

ที่ ๒๑๔/๒๕๘๗๓

วังสราญรมย์ กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีว่าการต่างประเทศทูล
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส

ตามท้องตราบัวแก้วน้อยที่ ๑๗๘/๑๔๓๐๖ ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม ศกนี้ เชิญกระ

แสดพระบรมราชโองการในเรื่องสามัคยานุเคราะห์สมาคม กรุงปารีส และเรื่องการเรียกตัว นายปรีดี พนมยงค์ นักเรียนกระทรวงยุติธรรม กลับกรุงสยาม ความทรงทราบ แล้วนั้น

บัดนี้หม่อมฉันได้รับหนังสือราชเลขาธิการ ลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ ว่านายเสียง พนมยงค์ บิดานายปรีดี พนมยงค์ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระมหากรุณา เลื่อนเวลาที่จะเรียก ตัวนายปรีดี พนมยงค์ กลับไป จนเดือนกุมภาพันธ์ ศกนี้ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังการสอบไล่ชั้น ปริญญาหมอกกฎหมาย Docteur en droit แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถ์เลขาสั่งท้ายฎีกานายเสียง พนมยงค์ ดังสำเนาซึ่งส่งมานี้ด้วยแล้วว่า เป็นเรื่องที่น่า เห็นใจอยู่บ้าง และว่าถ้านายปรีดี ยังไม่ได้กลับจากประเทศฝรั่งเศส ก็ให้คงอยู่ต่อไปจน ได้ปริญญา แต่ต้องให้ทำหนังสือขอประทานโทษท่านในการที่ได้ขัดขืนคำสั่งและให้ทำ ทานบนว่า จะอยู่ในถ้อยคำต่อไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมฉันรีบแจ้งให้ท่าน ทราบโดยทางโทรเลข ดังแจ้งอยู่ในสำเนาหนังสือราชเลขาธิการซึ่งส่งมานี้

เพื่อให้การเป็นไปตามกระแสพระราชดำริข้างต้นนี้ หม่อมฉันได้รับมีโทรเลขไปยัง ท่าน เมื่อวันที่ ๒๕-๒๖ เดือนนี้แล้ว ดังสำเนาโทรเลข ๒ ฉบับ ซึ่งส่งมากับท้องตรา ฉบับนี้

ประทับตราบัวแก้วน้อยมาเป็นสำคัญ

ไต่รถศประพันธ์

ต่อไปนี้เป็นสำเนาเอกสารสำเนาหนังสือราชเลขาธิการที่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ส่งไปยังเอกอัครราชทูตสยามกรุงปารีส ดังกล่าวข้างต้น

สำเนาที่ ๑๕๗๘๘ รัับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

ที่ ๓๐๓/๔๐๔๘

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๕

ทูล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไต่รถศประพันธ์

ด้วยนายเสียง พนมยงค์ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระมหากรุณาเลื่อนเวลาที่จะเรียก ตัวนายปรีดี พนมยงค์ ผู้บุตรกลับจากประเทศฝรั่งเศส โดยขัดคำสั่งพระวรวงศ์เธอพระองค์ เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ไปเดือนกุมภาพันธ์ ศกนี้ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังการสอบไล่ชั้น

ปริญญาหมอกฎหมาย (Docteur en Droit) นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขาตั้งท้ายฎีกานายเสียง พนมยงค์ แล้วตั้งสำเนาที่ถวายมาพร้อมกับหนังสือนี้ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฝ่าพระบาทรีบมีคำสั่งทูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร โดยทางโทรเลข ถ้ายังมีเวลาทัน

(ลงนาม) เจ้าพระยามหิธร

สำเนาที่ ๑๕๗๘๕ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

(สำเนาพระราชหัตถเลขา)

ที่ ๓๕/๔๕๔

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๕

ตามที่นายเสียง พนมยงค์ ถวายฎีกาของความกรุณาเลื่อนเวลาที่จะเรียกตัวนายปรีดี พนมยงค์ ผู้บุตรกลับจากประเทศฝรั่งเศส โดยขัดคำสั่งพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ไปเดือนกุมภาพันธ์ สกนี้ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังการสอบไล่ชั้นปริญญาหมอกฎหมาย (Docteur en Droit) ได้สอบสวนแล้วเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจอยู่บ้างที่จะต้องกลับเสียก่อนได้ปริญญานี้ เพราะฉะนั้นถ้านายปรีดียังไม่ได้กลับจากประเทศฝรั่งเศส ก็ให้คงอยู่ไปจนได้ปริญญา แต่ต้องให้ทำหนังสือขอประทานโทษพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ในการที่ได้ขัดคำสั่งนั้น และให้ทำทานบนว่าจะอยู่ในถ้อยคำต่อไป

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก พร.

ต่อพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามโทรเลขของเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศฉบับแรกนั้น ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้มีความเห็นในเวลาต่อมาว่า

“พระปกเกล้าฯ ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยไว้ถูกต้องแล้วว่า ข้าพเจ้าต้องรับผิดชอบในการที่จะแสดงสมาคมนักศึกษาให้มีสภาพเป็นสหภาพอาชีพ ‘Syndicate’ ซึ่งในฝรั่งเศสสมัยนั้นขบวนการกรรมกรก่ออิทธิ ‘Syndicalism’ กำลังเคลื่อนไหวยู่”

ทั้งนี้เพราะว่าท่านปรีดีฯ เป็นตัวการสำคัญในการปลุกจิตสำนึกของนักศึกษาไทย

เพื่อผลแห่งความตื่นตัวทางการเมือง ซึ่งในเมืองแรกก็คือการปลูกให้นักศึกษาลูกจีนทวงสิทธิของตนเองจากอัครราชทูตอันเป็นตัวแทนของระบอบประชาธิปไตย จนกระทั่งนักศึกษาได้ลุกขึ้นทวงสิทธิโดยทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในขณะที่ท่านปรีดีฯ อยู่ในฝรั่งเศสนั้นท่านได้ร่วมกับเพื่อน ๆ จัดตั้งสมาคมขึ้น เรียกว่าสมาคมยูเคราะหส์สมาคมมีอักษรย่อว่า ส.ย.ว.ม. และมีอักษรย่อเป็นภาษาอังกฤษว่า SIAM ซึ่งมีคำเต็มจากภาษาฝรั่งเศสว่า "Association Siamoise D'intellectualite etd' assistance Mutuelle" ชื่อสมาคมดังกล่าวนี้พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถฯ พระบิดาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ แต่ครั้งดำรงฐานันดร หม่อมเจ้านักขัตกรมงคล เป็นผู้ทรงดำริแล้วที่ประชุมก่อตั้งสมาคมลงมติเห็นชอบ

ท่านปรีดีฯ ได้รับเลือกตั้งให้เป็นกรรมการคนหนึ่งของคณะกรรมการบริหารสมาคม ในปีแรกที่จัดตั้งขึ้น โดยมี ม.จ.เจริญใจ จิตรพงศ์ โอรสกรมพระนริศฯ เป็นประธานายก และในคณะกรรมการท่านปรีดีฯ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการของสมาคม ในปีต่อมาท่านปรีดีฯ จึงได้รับเลือกให้เป็นประธานายกสมาคม และก็ได้เกิดเรื่องขัดแย้งกับอัครราชทูต จนถึงกับท่านทูตดูความเห็นมาถึงในหลวงขอให้เรียกตัวท่านปรีดีฯ กลับดังกล่าวแล้ว

อาศัยที่ท่านเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวางโอบอ้อมอารี ซื่อตรงต่อเพื่อนฝูงและมีปฏิภาณไหวพริบกอปรด้วยความคิดที่เบื่องปราค ท่านปรีดีฯ จึงได้รับความไว้วางใจและเคารพรักของเพื่อน ๆ และกลายเป็นผู้นำในแนวความคิดใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับความเจริญของบ้านเมืองและความผาสุกของมวลราษฎร

ดร.เดือน บุนนาค ได้บันทึกเกี่ยวกับท่านปรีดีฯ ไว้อีกตอนหนึ่งว่า

“ท่านปรีดีฯ ระหว่างอยู่ปารีสมีเพื่อนฝูงเป็นชาวต่างประเทศมาก สำหรับชาวเอเชีย ท่านมีเพื่อนชาวญวนและจีน แต่มีเพื่อนเป็นญวนมากกว่าท่านประยูร ภมรมนตรี ซึ่งขณะนั้นก็ศึกษาอยู่ที่ปารีสเช่นเดียวกัน เคยเล่าว่าพวกญวนที่มีมาศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสเป็นนักอภิวัฒน์”

✕ จากการที่ท่านปรีดีฯ มีเพื่อนเป็นชาวต่างประเทศมาก และโดยเฉพาะเพื่อนชาวญวนนักอภิวัฒน์ จึงย่อมจะทำให้ท่านปรีดีฯ มีความคิดในเชิงอภิวัฒน์ร่วมด้วย ถึงแม้ว่าสังคมสยาม

จะมีความเป็นเอกราชมากกว่าสังคมเวียดนาม และถึงแม้ว่าสังคมสยามจะเจริญก้าวหน้ากว่าสังคมเวียดนาม แต่สังคมสยามก็มีความเอกราชที่ไม่สมบูรณ์และสังคมสยามก็ยังเป็นประเทศที่ล่าหลังเหลือเกินเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศฝ่ายตะวันตกหรือแม้ประเทศญี่ปุ่น เพื่อนบ้านร่วมบูรพาทิศ

อุปสรรคที่สำคัญที่สุดที่สกัดกั้นความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ก็คือระบอบการปกครองที่ผูกขาดอยู่ในกำมือของกษัตริย์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง เพราะฉะนั้นการที่จะพัฒนาประเทศให้ไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้ ก็ต้องแก้ที่ระบบปกครองให้เป็นไปตามแบบนานาอารยะประเทศ คือประชาธิปไตย

ท่านปรีดีได้ปรารถนาความล่าหลังของสังคมสยามและชี้แนะแนวทางที่จะยังประเทศให้เจริญก้าวหน้าให้เพื่อนฝูงที่ใกล้ชิดฟังเสมอ ๆ จนกระทั่งได้พบกับนายประยูร ภมรมนตรี และได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันจะกระทั่งมีความเห็นร่วมกันในการที่จะต้องทำปฏิวัติสังคมสยาม ท่านปรีดีได้บันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า

“ต่อมาใน ค.ศ. ๑๙๒๕ ปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งราษฎรสมัยนั้นที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันรวมทั้งเจ้านายบางองค์ที่ทรงถือสังจะตามพุทธวจนะ “สังข์จิงเวอมตวาจา” คงเล่าให้ฟังว่าเสียงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาฯ ในสยามมีมากถึงขนาดไหน ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี ที่เคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์และเป็นมหาดเล็กเคยรับใช้ใกล้ชิดรัชกาลที่ ๖ เมื่อมาถึงปารีสใน ค.ศ. ๑๙๒๕ และได้พบข้าพเจ้าก็ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงความเสื่อมโทรมของระบอบสมบูรณาและเสียงเรียกร้องของราษฎรในสยามที่ต้องการให้เปลี่ยนระบอบนั้น ฉะนั้นใน ค.ศ. ๑๙๒๕ นั้นเอง ภายหลังที่ข้าพเจ้าได้สนทนากับ ร.ท.ประยูรฯ หลายครั้งแล้ว จึงได้ชวนเขาไปเดินเล่นที่ถนน Henri Martin ปรารถนาจะได้ยินผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบอบสมบูรณามากมายหลายคนแล้ว แต่ยังไม่มีการตัดสินใจเอาจริง ฉะนั้นเราจะไม่พูดแต่ปากคือจะต้องทำจริง จากนั้นน้อยไปสู่มาก แล้ววางวิธีการชวนเพื่อนที่ไว้ใจได้ร่วมเป็นหน่วยแรกขึ้น ต่อมาจึงชวน ร.ท.แปลก ร.ท.ทัศนีย์ซึ่งย้ายจากบ้านเดิมไปพักอยู่ติดเดียวกับข้าพเจ้าที่ Quartier Latin จึงได้สนทนากันแทบทุกวันแล้วก็ได้ชวนเพื่อนอื่น ๆ ให้ร่วมด้วย

“เราได้วางแผนปลุกจิตสำนึกเพื่อนนักศึกษาทั่วไปเกิดความรู้สึกถึงความจำเป็นต้องเปลี่ยน

ระบอบสมบูรณาว่าโอกาสที่เหมาะสมที่สุดคือในระหว่างมีการชุมนุมประจำปี ค.ศ. ๑๕๒๕ ของสมาคมที่ข้าพเจ้าเป็นสภานายกอยู่นั้น จะได้จัดให้เพื่อนไทยอยู่ร่วมกัน ณ คฤหาสน์ใหญ่ที่ตำบล chatrettes ซึ่งสมาคมเข้าไว้เฉพาะการนั้นมีกำหนด ๑๕ วัน เราได้จัดให้มีกีฬาแทบทุกชนิดรวมทั้งการยิงเป้าเพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอาวุธ ในเวลาค้ำก็มีการแสดงปาฐกถาในเหตุการณ์ระหว่างประเทศและเหตุการณ์ภายในประเทศ และมีการโต้วาทีในหัวข้อที่เป็นคติ มีการแสดงละครที่เป็นคติเช่นเรื่อง “โลเลบุรี” ของพระมงกุฎเกล้าฯ ที่แสดงถึงความแหลกเหลวแห่งการศาลและอัยการของบุรีที่พระองค์สมมติว่า “โลเล” มีการดนตรีและขับร้องบ้าง แต่ไม่มีการเดินรำช่วยวนกามารมณ การชุมนุมในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๕๒๕ ได้ดำเนินไปอย่าง ได้ผลถึงความสนิทสนมกลมเกลียวของเพื่อนนักศึกษาไทยที่ร่วมประชุมถึงขีดที่เมื่อครบกำหนด ๑๕ วันแล้วหลายคนก็ได้แสดงถึงความอาลัยที่ต่างคนจะต้องย้ายจากกันไป ครั้นแล้วข้าพเจ้ากับเพื่อนที่ริเริ่มซึ่งออกนามแล้ว จึงได้ปรึกษากันว่าในการประชุมประจำปีต่อไป คือในเดือนกรกฎาคม ๑๕๒๖ สมควรที่จะพัฒนาจิตสำนึกของเพื่อนนักศึกษาให้สูงขึ้นอีกระดับหนึ่ง ถึงขั้นต่อสู้อัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบสมบูรณาฯ ในต่างประเทศ แต่จะต่อสู้โดยวิธีที่ธรรมเนียมประเพณีอนุญาตไว้ คือการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อประปกเกล้าฯ ซึ่งเพิ่งทรงขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากรัชกาลที่ ๖ ในการนั้นจะต้องถือเอาความไม่พอใจที่นักศึกษาส่วนมากมีอยู่เป็นพื้นฐาน เนื่องจากอัครราชทูตจ่ายเงินกระเป่าให้น้อยเกินไป ทั้ง ๆ ที่แต่ละคนมีงบประมาณที่ทางรัฐบาลหรือทางบ้านได้มอบไว้ที่อัครราชทูตอย่างเพียงพอ เราถือเอาเศรษฐกิจเป็นรากฐานที่จะพัฒนาจิตสำนึกให้เป็นทางการเมืองตามกฎวิทยาศาสตร์สังคมแห่งการพัฒนาจิตสำนึก”

ถึงแม้ว่าท่านปรีดีจะใช้เวลาไปเพื่อหมุ่คณะและสมาคมกับเพื่อนนักอภิวัฒน์ต่างชาติ แต่ท่านปรีดีก็ไม่ได้ละเลยในการศึกษา ท่านคงยังขยันหมั่นเพียรเช่นเดียวกับที่เรียนชั้นประถมที่วัดศาลาปูน หรือที่โรงเรียนตัวอย่างและที่โรงเรียนกฎหมาย ดังที่ดร.เดือนบุณนาค ได้บันทึกไว้อีกตอนหนึ่งว่า

“ที่ฝรั่งเศสเวลานี้มีคนเรียนกฎหมายอยู่ราว ๑๕ คน คนที่ขึ้นหน้าก็คือคุณปรีดีเวลานี้กำลังทำ Doctorat ภาคสอง (แผนกคนฝรั่งเศส) ถ้าแก่สอบได้ก็สำเร็จและจะเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ตำแหน่ง Docteur en droit (แผนกคนฝรั่งเศส)”

จากการที่ท่านเรียนเก่งนี้เอง จึงได้กลายเป็นที่พึ่งของเพื่อน ๆ ในด้านการศึกษาอีกด้านหนึ่ง โดยช่วยชี้แนะหรืออธิบายข้อความที่เพื่อน ๆ ไม่เข้าใจ ก็เลยกลายเป็นตัวเตอร์หรือเลขเซอร์โอไป เพื่อน ๆ ก็เลยเรียกท่านว่า “อาจารย์”

ภายหลังจากที่ท่านปรีดีฯ ได้พบกับนายประยูรฯ และได้แลกเปลี่ยนทัศนคติกันเป็นที่ตกลงกันในอันจะทำการอภิวัฒน์ระบอบการปกครองของสยามประเทศ จากระบอบราชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตยแล้ว ทั้งสองท่านก็ได้เผยแพร่ความคิดดังกล่าวในหมู่เพื่อนฝูงที่มีความตื่นตัวในทางการเมืองสูงพอและไว้วางใจได้

ในการเผยแพร่ความคิดดังกล่าวนี้ได้เป็นไปอย่างระมัดระวัง เพราะในขณะนั้นนักเรียนไทยส่วนใหญ่ในฝรั่งเศสถ้าไม่เป็นพวกเจ้าก็เป็นพวกลูกหลานขุนนาง ซึ่งรับใช้ใกล้ชิดและมีผลประโยชน์ทางวรรณะร่วมกับพวกเจ้า ถ้าความลับแตกเมื่อใดก็จะกลายเป็นกบฏไปเมื่อนั้นทันที

จนในที่สุดก็ได้มีการประชุมอย่างเป็นทางการ ในระหว่างผู้ร่วมคิดทำการอภิวัฒน์ครั้งนั้น ซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด ๗ คน ประชุมกัน ณ บ้านเลขที่ ๕ Sommerard วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ ดังปรากฏรายละเอียดในบทนิพนธ์บทหนึ่งของท่านปรีดีฯ ความว่า

“๑. การประชุมเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎร มีขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ ที่ห้องพักแห่งหนึ่ง ณ Rue Du Sommerard ซึ่งเราเช่าห้องใหญ่ไว้เพื่อการประชุมนั้น ผู้ร่วมประชุมมี ๗ คนด้วยกันคือ (๑) ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุนซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ร.๖ (๒) ร.ท. แปลก ชิตตะสังกะสำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยาม แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส (๓) ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี นายทหารกองหนุนเคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ ๕ นครราชสีมาแล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส (๔) นายด้วง วัฒนารม นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์เคยเป็นจ่านายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกที่ ๑ (๕) หลวงสิริราชไมตรี นามเดิมจรูญ นามสกุลสิงหเสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส เคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมและเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (๖) นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ (๗) ข้าพเจ้า(นายปรีดี พนมยงค์)

“ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ ให้ข้าพเจ้าเป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป”

บทนิพนธ์ของท่านปรีดี เรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรได้กล่าวต่อไปว่า

“การประชุมดำเนินไปเป็นเวลาประมาณ ๕ วัน ซึ่งได้ตกลงสาระสำคัญต่อไปนี้

“ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีศัพท์สมัยใหม่ว่า “ปฏิวัติ” หรือ “อภิวัฒน์” เพื่อถ่ายทอดคำฝรั่งเศส อังกฤษ Revolution ดังนั้นเราจึงใช้ศัพท์ธรรมดาว่า “เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย” และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก ๖ ประการ คือ (๑) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง (๒) รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก (๓) บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก (๔) ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (๕) ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวมาแล้ว (๖) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

“ข. โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลังทหารเข้ามายึดครองแล้วแบ่งดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้นหรืออยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของประเทศทั้งสอง ดังนั้นเราจึงเห็นว่าวิธีเปลี่ยนการปกครองดังกล่าวจะต้องกระทำโดยวิธี Coup d'etat ซึ่งเราเรียกกันโดยคำไทยธรรมดาว่า “การยึดอำนาจโดยฉับพลัน” เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีผู้ใดตั้งศัพท์ไทยว่า “รัฐประหาร” เพื่อถ่ายทอดศัพท์ฝรั่งเศสดังกล่าว นั้น ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจ เพราะเมื่อคณะราษฎรใต้อำนาจโดยฉับพลันแล้ว มหาอำนาจก็จะต้องเผชิญสถานการณ์ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Fait Accompli คือพหุติการณ์ที่สำเร็จรูปแล้ว

“ค. ผู้ที่เข้าร่วมประชุมครั้งแรกเป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรไปพลาง

ก่อน กรรมการแต่ละคนเป็นหัวหน้าแต่ละสาย ที่จะต้องเลือกเพื่อนผู้ที่ไว้วางใจได้ตามระเบียบพิจารณาตัวบุคคลแล้วนำมาเสนอกรรมการกลางของคณะราษฎร ซึ่งจะรับเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรได้โดยมติเป็นเอกฉันท์เท่านั้น

“ในชั้นแรกให้หัวหน้าสายหาสมาชิกเพิ่มเติมสายละ ๒ คนก่อน แล้วก็แยกเป็นหัวหน้าสายย่อยใหญ่ย่อยแตกกิ่งก้านสาขาออกไป

“ง. การเลือกเพื่อนสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติมนั้น ต้องคำนึงถึงความเสียสละเพื่อชาติอย่างแท้จริง ความกล้าหาญ ความสามารถในการรักษาความลับ ดังนั้นจึงได้แบ่งบุคคลที่ต้องการเปลี่ยนระบอบปกครองดังกล่าวออกเป็น ๓ ประเภท คือ

“ดี๑ ได้แก่บุคคลที่สมควรได้รับคำชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรก่อนวันลงมือยึดอำนาจรัฐ แต่บุคคลประเภทนี้ก็ต้องแยกแยะออกไปอีกว่าผู้ใดควรได้รับคำชักชวนไว้ตั้งแต่เนิ่น ๆ หรือชวนต่อเมื่อใกล้เวลาที่จะลงมือทำการยึดอำนาจมิให้ถือเพียงแต่ว่าบุคคลใดเป็นเพื่อนที่ช่วยด้วยกัน กินด้วยกัน แล้วก็ชวนเข้าเป็นสมาชิกในคณะราษฎรได้ทุกคนในทันทีทันใด ถ้าเพื่อนคนนั้นชอบพูดตลกเกินไปก็ยอมเอาเรื่องจริงบ้างไม่จริงบ้างมาพูด เพียงแต่จะให้ผู้ฟังขบขันเป็นการตลกและอาจเอาเรื่องลับของคณะไปแยมพรายเพื่อการตลก เพื่อนบางคนมีลักษณะ หลายอย่างแต่เวลากินเหล้าเข้าไปแล้วกุมสติไว้ไม่อยู่แล้วพูดเลอะเทอะ ก็อาจพาลพลาดเอาเรื่องของคณะไปพูดในเวลาเมา จึงมิได้ชวนเข้าร่วมในคณะราษฎรก่อนลงมือยึดอำนาจ แต่เมื่อยึดอำนาจได้ในวันที่ ๒๔ มิถุนายนแล้ว ไม่มีความลับที่จะปิดบังจึงชวนให้ร่วมมือได้

“ดี๒ ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนต่อเมื่อได้ลงมือปฏิบัติในการยึดอำนาจแล้ว ซึ่งเขายอมมีบทบาทเป็นกำลังให้คณะราษฎรได้

“ดี๓ ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจนั่นเอง แต่ภายหลังที่การยึดอำนาจได้มีทำที่แสดงว่าจะเป็นผลสำเร็จมากกว่าความไม่สำเร็จ

“จ. นโยบายที่จะดำเนินภายหลังที่คณะราษฎรได้อำนาจรัฐแล้ว ที่ประชุมได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ชี้แจงและเห็นชอบตามหลัก ๖ ประการ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้เสนอรวมทั้งหลักการทั่วไปในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และได้มอบให้ข้าพเจ้าเตรียมร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจในโอกาสต่อไป

“จ. ที่ประชุมได้พิจารณาเผื่อไว้ว่า ถ้าการกระทำของคณะราษฎรต้องถูกปราบปรามหรือพ่ายแพ้ ก็ให้มีเพื่อนหัวหน้าสายคนหนึ่งที่เรากันไว้มิให้แสดงออกนอกหน้าว่าเป็นสมาชิกคณะราษฎร โดยไม่ต้องมาประชุมคณะกรรมการหัวหน้าสายบ่อยครั้งไม่ว่าจะในฝรั่งเศสหรือเมื่อกลับสยามแล้ว โดยบำเพ็ญตนประดุจเป็นคนอยู่ในบ้านอย่างสงบเรียบร้อย ผู้นี้มีหน้าที่ดำเนินกิจการของคณะราษฎรที่อาจถูกปราบปรามหรือพ่ายแพ้ นั่นต่อไปให้สำเร็จ พร้อมทั้งให้มีหน้าที่ดูแลช่วยเหลือครอบครัวของเพื่อนที่ถูกติดคุกหรือถึงแก่ความตาย ที่ประชุมเห็นพ้องกันมอบหน้าที่นี้ให้แก่ นายเนบ พหลโยธิน ซึ่งเป็นผู้มีทรัพย์สินมากโดยได้รับมรดกจากบิดา

“เมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรแล้ว ข้าพเจ้ากลับสยามในเดือนมีนาคมปีนั้น แล้วเพื่อนที่ยังอยู่ปารีสได้ชวนนายทวีบุญยเกตุ นักศึกษาวิชาเกษตร และนายบรรจง ศรีจรูญ ไทยมุสลิมจากอียิปต์ที่มาเยือนปารีส ซึ่งรับภาระจัดตั้งไทยมุสลิมต่อไป อาทินายแซม มุสตาฟา (บุตรหัวหน้าศาสนาอิสลามในไทยที่รู้จักกันในนามว่า “ครูฟา” ต่อมานายแซมเปลี่ยนนามสกุลว่า “พรหมยงค์” คล้าย ๆ นามสกุลข้าพเจ้า) ต่อมาได้ชวน ร.ต.สินธุ์ กมลนาวิน ร.น. นักศึกษาวิชาทหารเรือเดนมาร์กที่มาเยือนปารีส ต่อมาพระยาทรงสุรเดชได้มาดูงานทหารในฝรั่งเศส เพื่อนที่ยังอยู่ในปารีสจึงลองทาบถามว่ามีความรู้สักอย่างใดต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือไม่พอใจระบอบนั้น แต่ยังมีได้ถูกชวนเข้าร่วมในคณะราษฎร ต่อจากนั้นเพื่อนที่ก่อตั้งคณะราษฎรที่ปารีสก็ทยอยกันกลับสยาม ค่อย ๆ ชวนเพื่อนนักศึกษาที่เคยสังกัดไว้ในกาสนทนากันเพียงคร่าว ๆ มิได้จำกัดเฉพาะนักศึกษาในฝรั่งเศสเท่านั้น ฉะนั้นต่อมาในสยามจึงได้ชวน ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ นักศึกษาจากสวีเดนเซอร์แลนด์ ม.ล.กรี เดชาดิวงค์ นายสพรั่ง เทพหัสดินทร์ ณ อยุธยา และนายเล็ง ศรีสมวงศ์ นักศึกษาจากอังกฤษ ฯลฯ และเพื่อนทหารบก ทหารเรือพลเรือนคนอื่น ๆ ในสยาม ในปลายพ.ศ. ๒๔๗๔ จึงได้ชวนพระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์และมอบให้พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าคณะราษฎร”

พลโทประยูร ภมรมนตรี ๑ ใน ๗ ของบุคคลชั้นนำผู้ริเริ่มแห่งคณะราษฎร ซึ่งได้มีการประชุมกันครั้งแรกเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ ณ กรุงปารีสดังกล่าวแล้ว ได้บันทึกเกี่ยวกับเหตุผลในการร่วมก่อตั้งคณะราษฎรและทำการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ไว้ตอนหนึ่งว่า

๙ “กำเนิดของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ได้ผุดขึ้นในดินแดนต่างด้าวว่า โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่อยู่ภายในประเทศของเราก็ชินเคยต่อสภาพความเป็นอยู่ในระบบพึ่งบุญพึ่งบารมี ระบบพินอภีเทา ถือโชคชะตาคุณบุญราศีเป็นเรื่องของชีวิต ครั้นเมื่อได้ไปอยู่ในดินแดนต่างประเทศ ในประการแรกเราได้เห็นความรุ่งเรืองของประเทศต่าง ๆ ทำให้มาคิดเปรียบเทียบกับสภาพความเป็นอยู่ของบ้านเมืองเราทำไมถึงต้องจมโคลนพะรุงพะรังอยู่อย่างนี้ กับทั้งความเป็นอยู่ของประชาชนของเขาที่อยู่ในระดับชีวิตส่วนรวมที่ใกล้เคียงไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ระบบหมอบกราบพินอภีเทาพุดจากไอเอ็งมิงกุ เป็นเรื่องขมขื่นดังที่ได้ประสบอยู่ในบ้านเมืองของเรา นอกจากนี้ยังเกิดมีความรู้สึกแสบใจที่ถูกเหยียดหยามเสมือนเป็นข้าทาสที่อยู่ในอาณานิคม เพราะในยุคนั้นพลเมืองกว่าครึ่งโลก ยังเป็นประเทศราชในความปกครองชาวผิวขาว ได้กระทบกระเทือนใจ ทำให้รู้สึกตัวขึ้นมาว่า เพราะประเทศเรานั้นอ่อนแอ มิได้ปรับปรุงให้เข้มแข็งและเป็นระเบียบอันดีงาม เสมือนอารยะประเทศทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่ออิสระและเสรีภาพที่ประชาชนชาวยุโรปเขาต่อสู้เอาชีวิตเลือดเนื้อเข้าแลกรักษาสีทิสเสรีภาพ เขาจึงสามารถสร้างระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมั่นคง ที่เป็นบุญแจกทองนำประเทศไปสู่ความรุ่งเรืองและความมั่นคงสืบเนื่องกันมาหลายศตวรรษ ด้วยเหตุผลนานาประการดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ประกอบกับเมื่อได้หวนคำนึงถึงสภาพความเสื่อมโทรมของบ้านเมืองในยุคนั้น จึงทำให้นักเรียนไทยผู้รักชาติที่อยู่ในยุโรป โดยเฉพาะในประเทศฝรั่งเศสและสวีเดน-เซอร์แลนด์ได้ร่วมใจร่วมคิดด้วยเจตนาอันแรงกล้า ขอมเสียดชีวิตคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นเพื่อความรุ่งเรืองของประเทศชาติ”

พลโท ประยูรฯ ได้บันทึกถึงความมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อไปอีก ตอนหนึ่งว่า

“ความมุ่งหมายของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วในตอนต้น โดยยึดหลักประชาธิปไตยซึ่งประชาชนจะต้องมีสิทธิในการปกครองตนเอง โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นรากฐานปกครองประเทศชาติเยี่ยงอารยะประเทศ เป็นรากฐานที่จะสร้างความรุ่งเรืองและความมั่นคง กับทั้งเป็นหลักที่จะประกันเสรีภาพของประชาชนทั่วกัน ซึ่งการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย จะต้องยึดหลักการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนคณะรัฐบาลกันไปตามวาระของการเลือกตั้ง อันเป็นหนทางที่จะสร้างความก้าวหน้า และความมั่นคง

ให้แก่ประเทศไทย”

พลโท ประยูรฯ ได้พูดถึงท่านปรีดี พนมยงค์ว่า

“โดยที่นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) กับข้าพเจ้าสองคนได้เริ่มก่อหวอดร่วมคิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นคู่แรก แล้วจึงได้ชักชวนเพื่อนร่วมใจมาได้ ๗ ท่านรวมทั้ง ร.ท.แปลก ชีตตะสังคะ (จอมพล ป.พิบูลสงคราม) เป็นนักเรียนนายร้อยรุ่นเดียวกันมาประชุมกันเป็นครั้งแรกที่ Sommerad เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗”

๓

กลับสู่มาตุภูมิ

ในที่สุด ท่านปรีดีฯ ก็จบการศึกษาชั้นปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ภายหลังจากที่ได้ใช้เวลาในการศึกษาถึง ๕ ปี ได้ปริญญา Docteur en droit ท่านปรีดีฯ จึงนับเป็นคนไทยคนแรกที่จบปริญญาอังดรัว (แผนกคนฝรั่งเศส) และได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงสุดทางเศรษฐศาสตร์อีกแขนงหนึ่งด้วย

ตามปกตินั้นเมื่อจบการศึกษาแล้วก็ต้องอยู่ดูงานอีกหนึ่งปี แต่สำหรับท่านปรีดีฯ นั้นเมื่อจบปริญญาเอกแล้วก็ถูกส่งตัวกลับทันที เนื่องมาแต่กรณีพิพาทกับทูตจนมีเรื่องถึงในหลวงดังกล่าวแล้ว

ท่านปรีดีฯ ได้เดินทางกลับมาจากฝรั่งเศสโดยทางเรือ ออกจากฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม ๒๔๖๕ และมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒ เมษายน ๒๔๖๐ รวมเวลาที่อยู่ในฝรั่งเศสรวม ๗ ปี ส่วนเพื่อนร่วมคิดที่ยังอยู่ในฝรั่งเศส ก็ได้ชักชวนนักเรียนไทยอื่น ๆ เข้าร่วมในขบวนการอภิวัฒน์ด้วย เช่น คุณทวี บุญยเกตุ เรือตรีสินธุ กลมนาวิน นักเรียนเดนมาร์ก บรรจง ศรีจรูญ นักเรียนอียิปต์ เป็นต้น ส่วนนายคองนั้นไม่ได้ชวนเลยในระหว่างที่เขาอยู่ในปารีส เพราะส่วนมากเห็นว่าเขาเป็นคนชอบพูดตลก เกรงจะรักษาความลับไม่ได้ จึงชวนเขาเมื่อใกล้เวลาที่จะยึดอำนาจคือก่อน ๒๔ มิถุนาไม่กี่เดือน

เมื่อกลับเข้ามาถึงกรุงเทพฯ แล้วก็ได้รับการบรรจุเข้าเป็นผู้พิพากษาชั้น ๖ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๒๔๐ บาท และได้ทำการฝึกหัดเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาด้วย ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมาย เริ่มตั้งแต่อัตราเงินเดือน ๓๐๐ บาท ถึง ๓๘๐ บาท

ตามสมุดประวัติได้บันทึกไว้ว่า เป็นผู้พิพากษาชั้น 6 กระทรวงยุติธรรม อัตราเงินเดือน ๒๔๐ เมื่อ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๐ เป็นเลขานุการชั้น ๒ กรมร่างกฎหมายกระทรวงยุติธรรม อัตราเงินเดือน ๓๐๐ บาท เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๐ และต่อมาได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐมนูธรรม เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ และในปีถัดมาก็ได้รับการเลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรี (๘ พ.ย. ๒๔๗๒) พร้อมกับขึ้นอัตราเงินเดือนก็เพิ่มจาก ๓๐๐ บาท เป็น ๓๒๐, ๓๔๐ และ ๓๖๐ บาทในปี ๒๔๗๓

ในระหว่างนั้นท่านได้รวบรวมกฎหมายไทยที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ขึ้นเป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่สมัยกฎหมายตราสามดวงเป็นต้น มารวมกับบทบัญญัติกฎหมายสมัยใหม่ จัดเป็นหนังสือชุด กล่าวถึงตัวบทกฎหมายของไทยแต่แรกจนปัจจุบันให้ชื่อว่า “ประชุมกฎหมายไทย” หนังสือชุดนี้เป็นประโยชน์ต่อนักกฎหมายเป็นอย่างมาก แม้ปัจจุบันหนังสือชุดนี้ก็ยังคงทรงคุณค่าอยู่เช่นเดิม

ในด้านการสอนกฎหมาย วิชาที่สำคัญและสร้างชื่อเสียงให้กับท่านมากที่สุดก็คือ วิชากฎหมายปกครอง ดังที่ ดร.เดือน บุนนาค ได้บันทึกไว้ว่า

“ในสำนักงานเป็นครูบาอาจารย์นั้น ท่านปรกติเป็นอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย เคยสอนหลายวิชา แต่วิชาหนึ่งซึ่งไม่ใช่วิชากฎหมายแท้ได้สร้างชื่อเสียงให้กับท่านมาก คือวิชากฎหมายปกครอง ในข้อความตอนต้นในคำอธิบายวิชานี้ ท่านปรกติก็ได้พูดถึง ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินซึ่งในเวลาเรียกว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ ท่านได้อธิบายเรื่องเสรีภาพต่าง ๆ ที่เขียนและพูดในสมัยนี้ แต่ในครั้งนั้นท่านปรกติเรียกว่า “ความอิสระ” ท่านได้อธิบายถึงเรื่องการปกครองของเมืองไทยสมัย เวียง วัง คลัง นา เปลี่ยนมาเป็นลำดับ การแบ่งเขตปกครอง การจัดการปกครองเป็นกระทรวงแล้วไปเติมเรื่องหน้าที่ของรัฐในทางเศรษฐกิจ ซึ่งท่านปรกติเรียกในขณะนั้นว่า “การงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำเพื่อส่งเสริมบำรุงฐานะความเป็นอยู่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” ท่านปรกติแบ่งชนิดแห่งการงาน

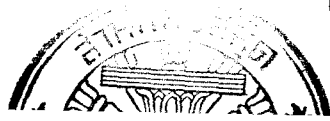
ซึ่งฝ่ายปกครองต้องกระทำนี้ออกเป็นสาขาใหญ่สองประเภท คือ ๑ ในทางเศรษฐกิจ (Economic Politique) ๒. ในทางสมาคมกิจ (Economic Sociale) แล้วท่านปรีดีก็พูดเรื่องประดิษฐกรรมปรีวรรตกรรม วิภาคกรรม โภคกรรม เขียนความสั้น ๆ เพียงไม่ถึง ๕ หน้ากระดาษ ท่านปรีดีฯ จบคำอธิบายกฎหมายปกครองด้วยการคลังของประเทศ เกี่ยวกับงานงบประมาณได้ ระบาย การกู้เงิน การชำระหนี้ของรัฐ ดังนี้ คำอธิบายกฎหมายปกครองของท่านปรีดี จึงกว้างขวางงูใจบุคคลผู้อ่านให้หันเข้าเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง ราษฎรผู้ถูกปกครองใคร่ได้มีเสียงในการปกครองบ้าง ความรู้สึกอยากปกครองตนเอง จึงเกิดมีมากขึ้น”

วิชากฎหมายปกครองที่แท้แล้วก็คือวิชาการเมืองนั่นเอง ท่านปรีดีจึงได้ชื่อว่า
เป็นคนแรกที่สอนวิชาการเมืองอย่างเป็นระบบ และยิ่งกว่านั้นเป็นการสอนวิชาการเมืองเรื่อง
ประชาธิปไตยในสมัยราชาธิปไตย ซึ่งเป็นของทำได้ไม่ถนัดนัก แต่ท่านปรีดีก็ได้ทำสำเร็จมา
แล้ว และวิชากฎหมายปกครองนี้เองที่ได้เป็นเครื่องมือปลุกเร้าจิตสำนึก และความตื่นตัวทาง
การเมืองของนักศึกษาโรงเรียนกฎหมาย ที่ได้เข้าร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ หลายคน

ดังกล่าวแล้วว่า วิชากฎหมายปกครอง ก็คือวิชาการเมืองนั่นเอง ซึ่งได้ทำความพอใจและสนใจให้กับผู้ศึกษาอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งเกิดความสำนึกขึ้นมาในสิทธิและเสรีภาพของตน ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ก็ควรจะได้มีสิทธิและเสรีภาพเสมอเหมือนกัน และโดยประการสำคัญราษฎรเจ้าของประเทศควรจะได้มีสิทธิมีเสียงในการปกครองตนเอง อย่างเช่น อารยะประเทศทั้งหลาย

เมื่อมาถึงขั้นนี้ ท่านปรีดี พนมยงค์ ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐมนูธรรม ผู้บรรยายวิชากฎหมายปกครอง ซึ่งได้เฝ้าจับตาดูปฏิริยาอยู่อย่างเงียบ ๆ ก็ได้เข้าชักนำบรรดานักศึกษาเหล่านั้นเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรเพื่อการอภิวัฒน์ เช่น นายสงวน ตุลารักษ์ นายซิม วีระไวทยะ นายดิเรก ชัยนาม นายวิเชียร สุวรรณทัต นายทองเปลว ชลภูมิ เป็นต้น และต่อมาก็ได้มีสมาชิกคนอื่น ๆ เพิ่มขึ้นอีกทั้งที่เป็นนักศึกษากฎหมายและบุคคลภายนอก

ก่อนหน้าการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ กลุ่มผู้นำในการอภิวัฒน์นี้ได้มีการ

ประชุมกันหลายครั้งหลายหน และได้มอบหมายให้ท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้วางแผนแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญที่สุดขณะนั้น ซึ่งรัฐบาลภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กำลังเข้าตาอับถึงกับคุลราชการออก นอกจากจะได้รับมอบหมายและไว้วางใจให้เป็นผู้วางแผนแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจแล้ว ท่านปรีดีฯ ยังได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย และร่างคำแถลงการณ์ยึดอำนาจของคณะราษฎรเพื่อโฆษณาประกาศให้ราษฎรได้รู้ในเหตุผลของการอภิวัฒน์

พลโทประยูร ภมรมนตรี บุคคลสำคัญคนหนึ่งของคณะราษฎร ได้พุดถึงท่านปรีดีฯ ไว้ในหนังสือรัฐศาสตร์นิเทศ (ปีที่ 7 ฉบับที่ 2) ตอนหนึ่งว่า

“ส่วนสำหรับคุณหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้น ได้รับมอบหมายจากพระยาทรงสุรเดช ให้เป็นผู้ร่างธรรมนูญ ซึ่งได้กำชับไว้มั่นคงว่า ให้ดำเนินการตามแบบประเทศอังกฤษ ซึ่งมีพระเจ้าแผ่นดินภายใต้รัฐธรรมนูญ และเป็นผู้เขียนคำประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครอง” อีกตอนหนึ่งพลโทประยูรเล่าว่า

“ครั้นแล้วได้ตั้งสำนักงานบริหารของผู้รักษาพระนครขึ้นที่พระที่นั่งอนันตสมาคม หลวงประดิษฐมนูธรรมได้เชิญปลัดกระทรวงมาประชุมชี้แจงนโยบายและให้การแทนเสนาบดีไปพลาทก่อน กับเชิญหนังสือพิมพ์มาให้สัมภาษณ์ ออกคำแถลงการณ์ไปยังสถานทูตต่าง ๆ กับทั้งได้แจ้งให้สถานทูตทราบ และที่สุดประกาศให้ประชาชนทราบความมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้กราบทูลขอให้จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจทรงลงพระนามในคำประกาศให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเองโดยไม่จำเป็น”

ครั้นแล้วการอภิวัฒน์ใหญ่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ก็ปรากฏขึ้น ภายใต้การนำของคณะราษฎร อันมี พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าใหญ่ โดยมีท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นมันสมองของขบวนการนั้น

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก จุลศักราช ๑๒๕๔ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่

หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งราชจักรีวงศ์ และเป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลนั้น นับแต่พระองค์ขึ้นทรง
ราชย์ เมื่อ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘

ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าในเช้ามีดวันนั้น ทหารบก ทหารเรือ พร้อมด้วย
สรรพาวุธจากหน่วยรบต่าง ๆ ที่ประจำอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ได้มาประชุมพร้อมกัน
และด้วยความเข้าใจสับสนแตกต่างกัน

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช หนึ่งในสี่ทหารเสือ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการฝ่ายทหารในการยึด
อำนาจ (พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ. พระยาทรงสุรเดช พ.อ. พระยาฤทธิ์-
อัคนธ์ พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ) ได้บันทึกเหตุการณ์ในเช้ามีดของวันที่ ๒๔
มิถุนายน ๒๔๗๕ มีความตอนหนึ่งว่าดังนี้

“เวลา ๐๕.๐๐ น. ผู้อำนวยการฝ่ายทหารมาถึงตำบลนัดพบ มีพวกของผู้อำนวยการ
รวมทั้งหมดรออยู่ที่นั่น จึงเริ่มสั่งการ (๑ พ.อ. พระยาพหลฯ ๒. พ.อ. พระยาฤทธิ์ฯ
๓. พ.ท. พระประศาสน์ฯ ๔. พ.ท. หลวงชำนาญยุทธศิลป์ ๕. พ.ต. หลวงสวัสดิ์ธรรมรงค์
๖. พ.ต. หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์ ๗. ร.อ. หลวงรณสิทธิพิชัย ๘. ร.อ. หลวงทัศนัย-
นิยมศึก)

ข้อความสำคัญที่สังกัคือเราจะต้องไปกรมทหารม้าก่อน เพื่อให้ได้รถยนต์เกราะและ
รถรบเล็กไว้ในมือ ต่อจากนั้นจึงไปกรมทหารปืนใหญ่ เพื่อบรรทุกทหารขึ้นรถยนต์ของปืน
ใหญ่ แล้วนำไปหน้าพระลาน

พระยาพหลฯ มีหน้าที่จัดคลังกระสุนของกรมทหารม้ากับหลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์
แล้วผู้อำนวยการขนส่งกระสุนมาขึ้นรถใช้ทหารซึ่งจะส่งให้ภายหลัง (เครื่องมือจัญเจดคลังได้
เตรียมเอามาในรถด้วยแล้ว)

พระประศาสน์ฯ มีหน้าที่ไปปลุกและคุมตัวนายดาบพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ฯ มาที่
หน้าที่ว่าการทหารม้า ผู้อำนวยการจะรวมนายทหารม้าของกรมทหารม้าทั้งหมด
ณที่นั้น

หลวงชำนาญยุทธศิลป์ หลวงสวัสดิ์ธรรมรงค์ และหลวงรณสิทธิพิชัย มีหน้าที่ขึ้น

ไปบนโรงม้า แล้วปลุกเร่งทหารแต่งตัวโดยเร็วไม่ให้ล้าหน้าและเรียกแถวคุมจากโรงม้า ที่ถนนหน้ากรมทหารม้า และนำเดินไปกรมทหารปืนใหญ่ (โรงทหารม้าอยู่ห่างจาก โรงทหารปืนใหญ่ระยะทางเดินประมาณ ๑๐ นาที)

เวลาสุดท้ายก่อนสั่งเสร็จ พวกหลวงพิบูลฯ มาถึง มีนายทหารมาด้วยอีกหลายนาย จำไม่ได้ว่ามีกี่คน ผู้อำนวยการฝ่ายทหารจึงได้มอบหน้าที่ให้ไปคุมบ้านผู้การทหารม้า และถ้าออกมาาก็ให้เชิญตัวขึ้นรถคุมไว้ อย่าให้ติดต่อกับทหารได้เท่านั้น

สั่งเสร็จแล้วขึ้นรถตรงไปโรงทหารม้า ลงจากรถต่างแยกย้ายกันไปทำหน้าที่ ตามที่สั่งไว้ ประจวบเวลาเป่าแตรปลุกพอดี

เมื่อถึงหน้าที่ว่าการกรมทหารม้า ผู้อำนวยการฝ่ายทหารม้า พร้อมด้วย พระยาพลฯ และพระประศาสน์ฯ ก็พร้อมเข้าไปในกองรักษาการณ์พร้อมกัน ตัวผู้อำนวยการ ฝ่ายทหารได้เรียกผู้บังคับกองรักษาการณ์มา และเริ่มแสดงตามแผนคือใช้วิธีลวงทำเป็นดูผู้ บังคับกองรักษาการณ์ว่าเวลานี้เกิดกบฏในกรุงเทพฯ ม้าแต่หลังนอนอยู่ได้จะนั้นให้ไป ปลุกนายทหารและสั่งให้มาประชุมที่หน้าที่ว่าการโดยเร็วเป็นคำสั่งของแม่ทัพ ผู้บังคับกอง รักษาการณ์ยอมปฏิบัติตาม โดยไม่มีอาการดิออกหรือลังเล

ระหว่างนี้ผู้ที่ได้รับมอบหน้าที่ต่าง ๆ ก็รีบไปปฏิบัติงานของตัว กำลังพลุกพล่านกัน นั้นเอง เจ้าคุณพลฯ ก็จัดคลังกระสุน และขนกระสุนออกอย่างรวดเร็ว พระประศาสน์ฯ ไปคุมตัวพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ฯ มาได้ แล้วได้รับคำสั่งด้วยวาจาจากปากผู้อำนวยการฝ่าย ทหารว่า ให้เป็นผู้ควบคุมคนสุดท้าย อยู่จนกว่ารถรบจะเคลื่อนไปพ้นประตูหมด ทหารใน บริเวณโรงทหารมายืนเรียงแถวต่อหน้าผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ด้วยคำพูดไม่มากนักทำให้นาย ทหารเหล่านั้นรู้ว่ามิเหตุอันไม่เคยมีมาก่อน แต่เขาจะมีความเข้าใจลึกซึ้งไปถึงไหน ไม่ทราบ แต่ไม่มีใครแสดงออกมาเลย ทุกคนยืนสงบไม่มีอาการเคลื่อนไหว คอยฟังคำสั่งว่า จะสั่งอะไรไปเท่านั้น ในระหว่างนี้รถยนต์และรถบดเล็กที่เคลื่อนผ่านออกไปเรื่อย และทหาร จากกองร้อยต่าง ๆ ของกรมทหารม้า ก็เดินแถวผ่านออกมาเรื่อยจนหมด ผู้อำนวยการจึงสั่ง ให้นายทหารที่ยืนรอด้วยความสงบไม่ไหวตังนั้น ขึ้นรถยนต์ในคันเดียวกัน ในความควบคุม ของคนหนึ่งจากพวกร่วมมือ ทั้งรถยนต์บรรทุก รถยนต์นั่ง รถยนต์เกราะ รถรบ และแถว ทหารเดินเท้า เคลื่อนที่ไปสู่กรมทหารปืนใหญ่

การปฏิบัติขั้นแรกสำเร็จไปด้วยความราบรื่นและรวดเร็ว เพราะเหตุไรกองรักษา
การณ์ของทหารม้า จึงไม่ได้ทำอะไรเลย เพราะเหตุไรยามคลังกระสุนจึงปล่อยให้พระ
ยาพหลฯ จัดคลังกระสุนและขนกระสุนไปได้ ทำไมนายสิบพลทหารของกรมทหาร
ม้า จึงยอมปฏิบัติตามคำสั่งของนายทหาร ซึ่งมีได้เป็นผู้บังคับบัญชาของตัวด้วยความ
ราบรื่น ทำไมนายทหารที่มาเรียงแถวอยู่ข้างหน้าผู้อำนวยการฝ่ายทหารจึงรักษาความสงบ
เงียบ ปล่อยให้นายทหารอื่นนำทหารของตัวผ่านหน้าตัวออกไปได้ และในเวลาต่อ ๆ ไปก็คง
นั่งเฉยอยู่เช่นนั้น ไม่แสดงกิริยาหรือวาจาอันเป็นเครื่องหมายที่จะขัดแย้งแต่อย่างใด
เลย เป็นเพราะนายสิบนายทหารเหล่านั้นเห็นด้วยในการปฏิบัติหรือ? เปล่าเลย ทั้งนายทหาร
นายสิบทหาร ไม่มีใครรู้เรื่องอะไรเลย ตั้งแต่เกิดมาก็ไม่มีใครเคยได้เห็นได้รู้ การปฏิบัติทำ
อย่างไร เพื่ออะไร มีแต่ความงงงวยเต็มไปด้วยความไม่รู้ และข้อนี้เองเป็นเหตุสำคัญแห่ง
ความสำเร็จ!

เมื่อขบวนเดินเท้าเปล่าทหารม้ามาถึงโรงทหารปืนใหญ่ ผู้อำนวยการฝ่ายทหารได้สั่ง
ให้ทหารทั้งหมด ทั้งพวกทหารม้าและปืนใหญ่ ขึ้นรถยนต์ของกรมทหารปืนใหญ่ซึ่งเรียงแถว
อยู่ในลานฝึกหัดของกรมทหารปืนใหญ่ของพระยาฤทธิอัคเนย์

ทหารทั้งหมดแย่งกันขึ้นรถ ไม่คิดอะไรมากไปกว่านั่งรถสบายไม่ต้องเดิน ส่วน
รถจะแล่นไปข้างไหนไม่ถามถึง จนขบวนรถผ่านหน้ากองพันทหารช่าง ทหารกำลังฝึกหัด
อยู่บนสนามหน้ากองพัน ด้วยการกวดมือประกอบกับเสียงตะโกนของผู้อำนวยการฝ่าย
ทหาร ผู้บังคับกองพันทหารช่างเข้าใจว่า ถึงเวลาที่ผู้อำนวยการฝ่ายทหารต้องการใช้ทหารของ
ตัว ตามที่ได้ทำความเข้าใจตกลงกันไว้แต่เย็นวานแล้ว จึงสั่งทหารขึ้นรถ พวกทหารวิ่งแข่ง
กันขึ้นรถด้วยความร่าเริง แสดงให้เห็นว่าอยากนั่งรถสบาย แทนที่จะต้องยืนขาแข็งอยู่บน
สนามฝึกหัดอันน่าเบื่อหน่าย รถบรรทุกขบวนยึดยาวเท่าที่มีมาเต็มเสียแล้ว ต่อไปนี้แล่นรวด
เดียวถึงหน้าพระลาน โดยไม่หยุดเรียกทหารในกรมทหารราบที่ ๓ ซึ่งอยู่ติดกับกองพันทหาร
ช่าง ขบวนรถยนต์ถึงหน้าพระลานเวลา ๐๖.๐๕ น. คลาดเวลาที่นัดไว้กับหลวงสินธุสงคราม
ชัย ๕ นาที หลวงสินธุฯ พร้อมด้วยทหารเรือ มีจำนวนพลทหารประมาณร้อยคน ได้มารออยู่
ตั้งแต่ก่อน ๐๖.๐๐ น. คงจะเป็นเวลานานแสนนานสำหรับหลวงสินธุฯ นานถึงกับเขาเริ่ม
หมดหวังและคิดว่าไม่พ้นเคราะห์แน่ พอเห็นต้นขบวนรถยนต์โผล่ เขาก็โล่งใจ และสั่งทหาร
ขยายแถวปิดถนนราชดำเนินซึ่งพุ่งตรงมาถนนหน้าพระลาน

ณ ที่นั่นมีกองพันทหารราบซึ่งได้นัดหมายไว้เมื่อวันที่แล้ว กำลังฝึกอยู่ นักเรียน นายร้อยทั้งหมด ในความควบคุมของผู้บังคับของโรงเรียนและครูวิชาทหารของผู้บัญชาการ ฝ่ายทหารก็พร้อมอยู่ที่นั่น”

และแล้วในท่ามกลางกองทหาร ดังที่ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ได้บรรยายมานั้น นายพันเอก พระยาพหลพลุฑเสนา ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้า “คณะราษฎร” ก็ได้ปรากฏตัวขึ้นต่อหน้านักรบเหล่านั้น

ด้วยท่วงทีอันสง่างามและน่าเกรงขาม พระยาพหลฯ ภายในเครื่องแบบนายพันเอกของกองทัพไทย ก็ได้เริ่มอ่านแถลงการณ์ฉบับแรกของคณะราษฎร ด้วยสัจเสียงที่หนักแน่นมั่นคง สมกับเป็นหัวหน้าของคณะอภิวัฒน์

นายพันเอกพระยาพหลฯ ได้เริ่มต้นอ่านแถลงการณ์ดังนี้

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระเชษฐาอัน ในขั้นต้นราษฎรบางคน ได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองให้ราษฎรได้ร่มเย็น แต่การก็ทำได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์องค์ครองอำนาจเหนือกฎหมายตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์ และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างและการซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการแลกเปลี่ยนเงินผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเข้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎรกดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความฝืดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ดีขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉานไม่ถือว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำบาบหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบบังคับมาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีละหลายล้านบาท ส่วนราษฎรกว่าจะหาได้แม้แต่เล็กน้อย แทนเลือดตา

กระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใด ๆ ถ้าไม่มีเงิน รัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้ งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกที่จะให้เงินเจ้ามาก เช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์ เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นก็ได้โค่นราชบัลลังก์ ลงเสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวง ไม่ใช่ตรงต่อราษฎร มีเป็นต้น ว่า หลอกว่าจะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้งคอย ๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริง จังไม่ มีหน้าซำกลับกล่าวคำหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ กิน ว่าราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรโง่ คำพูดของรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่ เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้น ไม่ใช่เพราะ โง่ แต่เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎร ได้มีการศึกษา ก็ จะรู้ความชั่วร้ายที่ทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้ทำนาบนหลังคน

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่เป็นของกษัตริย์ตามที่ เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎร เป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสรภาพพื้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่จะหุบมือเปิบ และกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอา มาจากไหน ก็เอามาจากราษฎร เพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอัคคีคีฝัด เคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คน งานออกอย่างเกลื่อนกราด นักเรียนเรียนเสร็จแล้ว และทหารปลดกองหนุนแล้ว ก็ไม่มีงาน ทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าง ราชการผู้น้อย นายสิบและเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้ว ก็ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควร เอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมือง ให้คนมีงานทำ จึงจะสมควรที่จะสนอง คุณราษฎร ซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่าง ใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อย ๆ ไป เงินเหลือเท่าใดก็เอาไปฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อ บ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เพราะฉะนั้น ข้าราชการ ทหาร และพลเมืองที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของ รัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังกันตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมี

สภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขออนุญาตให้ กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนด โดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมากก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศ จะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดกาลเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุก ๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้าได้รวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านบาทมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่มัน การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือจะต้องจัดวางโครงการ อาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเสมือนคนตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาแล้ว หลักใหญ่ ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้มีอยู่ว่า

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุก ๆ คนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยซาก
๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎร เช่นที่เป็นอยู่)
๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น
๖. จะต้องให้การศึกษายิ่งเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลายจงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎร ให้ทำกิจอันจะคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากกษัตริย์เหนือกฎหมาย ฟังตั้งอยู่ในความสงบและตั้งหน้าทำมาหากิน อย่าได้ทำการใด ๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน หลานของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบริบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสของพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่ง que ทุกคนฟังปรารถนาคือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า “ศรีอาริยะ” นั้น ก็จะมีฟังบังเกิดแก่ราษฎรถ้วนหน้า”

เมื่อนายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา อ่านแถลงการณ์จบลง ทหารทุกเหล่าตลอดจนประชาชนที่อยู่ ณ ที่นั้น ก็เปล่งเสียงไชโยโห่ร้องให้การสนับสนุนคณะราษฎร และครั้นแล้วคณะผู้ก่อการก็ได้ชักธงชาติขึ้นสู่ยอดโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม อันเป็นกองบัญชาการอภิวัฒน์ ต่อจากนั้นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ต่างก็แยกย้ายกันไปปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้ตกลงกันไว้ อาทิเช่น ผู้ก่อการฝ่ายทหารก็ไปจัดการเกี่ยวกับการจัดกำลังรักษาความสงบและไปเชิญตัวบุคคลสำคัญ ๆ ของรัฐบาลเก่ามาควบคุมตัวไว้ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ส่วนผู้ก่อการฝ่ายพลเรือนก็เตรียมแผนการบริหารประเทศต่อไป และได้้นำแถลงการณ์ดังกล่าวไปอ่านให้ประชาชนฟังตามสี่แยกและที่ชุมนุมชน มหาวิทยาลัยและโรงเรียน

ต่อมาคณะราษฎรได้ตั้งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารขึ้น ๓ ท่าน เป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองประเทศ มีนายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา เป็นประธาน ประกอบด้วยนายพันเอกพระยาทรงสุรเดชและนายพันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์

เนื่องจากในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมราชินีทรงแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ ณ พระราชวังไกลกังวลหัวหิน ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจึงทำหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จกลับสู่พระมหารนคร เพื่อทรงเป็นกษัตริย์สืบไป

ทางด้านคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เมื่อได้มีหนังสือกราบบังคมทูลเสด็จสมเด็จพระปกเกล้าฯ สู่พระนครแล้ว ต่อมาในวันเดียวกัน (๒๔ มิถุนายน) เวลา

๑๖.๐๐น. คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เชิญบรรดาเสนาบดี และปลัดทูลฉลองของ
ทุกกระทรวงมาประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ในการประชุมครั้งนี้ ทางฝ่ายคณะ
ราษฎรนั้น นอกจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารทั้ง ๓ ท่านแล้ว มีหลวงประดิษฐมนูธรรม
(ปรีดี พนมยงค์) ร่วมด้วยส่วนฝ่ายเสนาบดีและปลัดทูลฉลอง มี

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปชัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
๒. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
๓. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหา-
สมบัติ
๔. เจ้าพระยาพิชัยญาติ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ
๕. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
๖. พระยามโหสถศรีพิพัฒน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม
๗. หม่อมเจ้าวิมาวาทิตย์ รัชนีพัฒน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรราธิการ
๘. พระยาราชนิกุล ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย
๙. พระยาวิทยาปริชามาตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ
๑๐. นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
๑๑. พระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ
๑๒. พระยาพิพิธสมบัติ ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

นายพันเอกพระยาพลพลหยุดเสนา หัวหน้าผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารและหัวหน้าคณะราษฎร ได้กล่าวชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ที่เชิญท่านเหล่านั้นมาร่วมประชุม ครั้นแล้ว
ได้มอบให้หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้กล่าวชี้แจงรายละเอียดต่อที่ประชุมแทนคณะ
ราษฎร

หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้กล่าวชี้แจงถึงความประสงค์ที่คณะราษฎรได้ทำการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ และชี้แจงกิจการต่าง ๆ ที่คณะราษฎรจะดำเนินการต่อไปใน
ระยะแรกนี้ สรุปมีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศไว้แล้ว

๒. มีผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองประเทศ
ชั่วคราว

๓. ได้เชิญอภิรัฐมนตรี พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ และข้าราชการบางท่าน
มาที่พระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อประกันความปลอดภัยของคณะราษฎร

๔. ได้กราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กลับจากพระราชวังไกลกังวล
หัวหิน สู่พระมหานครทูลขอให้เป็นกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

๕. ได้เตรียมสร้างรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไว้แล้ว จะทูลเกล้าฯ ถวาย
เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้เป็นหลักการปกครองประเทศต่อไป

๖. ต่อไปจะมีสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกของสภาจะต้องเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง
จากราษฎร แต่ในขั้นต้นจะตั้งจากบุคคลที่เข้าร่วมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ซึ่งได้รับการศึกษามีความรู้ในระบอบการปกครองนี้บ้าง และจะได้เชิญท่านผู้ใหญ่ในราชการ
และผู้ประกอบอาชีพอื่น ที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมาร่วมเป็นสมาชิกสภาเป็นการ
ชั่วคราว

ขอให้เสนาบดีและปลัดทูลฉลอง ได้ไปชี้แจงต่อข้าราชการในกระทรวงให้ปฏิบัติ
ราชการไปตามปกติ สิ่งใดที่เป็นงานปกติก็ให้ปฏิบัติงานนั้นไปตามระเบียบที่เคยกระทำ
มา แต่ถ้าปัญหาใดเป็นปัญหานโยบาย ก็ให้ขอความเห็นชอบจากผู้รักษาพระนครฝ่าย
ทหารก่อน

ก่อนเลิกประชุม หลวงประดิษฐมนูธรรมได้กล่าวย้าว่าสำหรับความสงบเรียบร้อย
ภายในประเทศนั้น ขอให้ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบ สำหรับ
กรุงเทพฯ นั้น ให้กำชับกรมตำรวจให้กวาดขันดูแลโดยเคร่งครัด ทางฝ่ายหัวเมือง ก็ให้กำชับให้
รักษาความสงบอย่างเต็มที่ ส่วนด้านต่างประเทศนั้น ขอให้เสนาบดีกระทรวงการต่าง
ประเทศรีบชี้แจงแก่ทูตทุกสถานทูตให้ทราบความประสงค์ของคณะราษฎรที่กระทำครั้ง
นี้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงกิจการภายในประเทศ คณะราษฎรจะไม่กระทำกิจการใด ๆ ให้
กระทบกระเทือนชีวิตและทรัพย์สินของคนบังคับต่างประเทศเป็นอันขาด สัญญาทางพระราช
ไมตรีมีอยู่อย่างใด คงถือตามนั้นต่อไป ทั้งขอให้ระวังการแทรกแซงของต่างประเทศ
ด้วย”

เพื่อเป็นหลักประกันในความสงบเรียบร้อยของแผ่นดิน คณะผู้รักษาพระนครฝ่าย

ทหารได้ขอให้กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร (ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงประทับอยู่ในพระมหานคร) ลงพระนามในคำประกาศรักษาความสงบเรียบร้อย ดังนี้

“คำประกาศ

ของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร

ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น

ข้าพเจ้าขอให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยด้วยกันโดยไม่จำเป็น

(ลงพระนาม) บริพัตร”

ติดตามประกาศของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครอีกฉบับหนึ่ง คือ คำประกาศของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารถึงบรรดาข้าราชการทั้งหลาย มีความดังนี้

“คำประกาศ

แก่บรรดาข้าราชการ

ตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน และบัดนี้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ได้ลงพระนามรับรองคณะราษฎรแล้ว ผู้รักษาพระนครจึงสั่งข้าราชการทุกกระทรวงทบวงกรม ให้มาปฏิบัติราชการตามเคย ผู้ใดละทิ้งหน้าที่จะต้องมีความผิด

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

(ลงนาม) นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา

นาวาตรี หลวงศุภชลาศัย นายทหารเรือผู้ร่วมกับคณะราษฎรได้เป็นผู้รับมอบหมายจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารให้เป็นผู้นำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับคืนสู่พระมหานคร

นาวาตรีหลวงศุภชลาศัย โดยเรือรบหลวงสุโขทัยเป็นพาหนะได้ออกจากกรุงเทพฯ ไปถึงพระราชวังไกลกังวล หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ เมื่อเวลาเช้าวันรุ่งขึ้นของวันที่ ๒๕

มิถุนายน และได้เขาเผ่าถวายนั่งสื่อกราบบังคมทูล ณ พระตำหนักที่ประทับ

“ไทยน้อย” ได้บันทึกคำสัมภาษณ์นางวาทรีหลวงสุภฯ ในเหตุการณ์เช้าวันนั้น มีความบางตอนว่าดังนี้

“ข้าพเจ้าเดินตามข้าราชการสำนักผู้ขึ้นขึ้นไปบนพระที่นั่งชั้นบน และภายในห้องโถงนั่นเอง บนโชนัวร์ที่เรียงรายอยู่โดยรอบนั้น ข้าพเจ้ายังไม่ทันจะสำรวจตรวจดูหน้าว่าใครเป็นใคร แต่สายตาข้าพเจ้าพุ่งปราดและจับแน่นิ่งอยู่ที่เอกอัครบุรุษร่างเล็กผู้หนึ่ง พระมัสสุ-แหยม ฉลองพระเนตรขาว และจับแน่นิ่งอยู่ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเดินเข้าไปชิดเท้าระวังตรงและถวายนั่ง นีแหละคือเอกอัครบุรุษที่คณะปฏิวัติมีคำสั่งให้ข้าพเจ้ามาพบและอัญเชิญกลับนครหลวง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าชีวิตของคนไทย ๑๒ ล้านคน เจ้าชีวิตของข้าพเจ้าประทับนั่งอยู่บนโชนัวร์ ห้อมล้อมไปด้วยข้าราชการ เท้าที่ข้าพเจ้ารู้จักก็คือ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พระยาสุริยวงศ์-วิวัฒน์ พระยาพิชัยสงคราม แม่ทัพ๑ พระยาวิชัยวงศ์วุฒิไกร สมุหราชองครักษ์ เจ้าคุณวิชาติฯ เชิญให้ข้าพเจ้านั่งลงบนโชนัวร์ตรงเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าได้ปฏิเสธคำเชื้อเชิญอันนี้ เพราะจะเป็นการบังอาจเอื้อมที่จะหยิ่งผยองเผ่าทูลละอองธุลีพระบาทเจ้าชีวิตของคนไทยด้วยการนั่งบนเก้าอี้ ข้าพเจ้าคงยืนระวังตรงต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดสายพระเนตรจับอยู่ที่ใบหน้าข้าพเจ้าตลอดเวลาและยังทรงเงยขมริมอยู่ ข้าพเจ้านั้นเมื่อพินิจพระพักตร์ที่หมองคล้ำแล้วก็กลับตื่นตันและรันทจดขึ้นมาอย่างประหลาด ข้าพเจ้าส่งสารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของข้าพเจ้าสุดใจ ความตื่นตันที่ประทับใจได้เริ่มทวีสูงขึ้น ๆ จนกระทั่งข้าพเจ้ารู้ตัวของตัวเอง กำลังจะกลิ้งน้ำตาไว้มิได้เสียแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นเคยและรู้จักข้าพเจ้าดีอยู่ ในฐานะที่ข้าพเจ้าได้เคยเป็นต้นหนเรือพระที่นั่งจักรีนำเสด็จประพาสชวาและอินโดจีนมาแล้ว ทรงเคยเรียกข้าพเจ้า “ตาบุง” มาตลอดเวลา “ตาบุง” ของพระองค์ในอดีตเป็น “ตาบุง” ที่ได้เคยเตือนน้ำพระพิพัฒน์สัตยาว่า จะจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์นี้พร้อมที่จะเอาชีวิตออกกรองฉลองพระบาทได้ทุกขณะจะไม่ทรยศและไม่ทำการ “ขบถ” ต่อพระองค์

บัดนี้เล่า อนิจจา ชะตากรรมของคณะปฏิวัติของข้าพเจ้าเองยังอยู่ในระหว่างเส้น

ทาง “ขบถ” กับความสำเริง ข้าพเจ้าจะต้องถูกใบพายแทงหูซ้ายทะลุออกหูขวา ข้าพเจ้าภูมิใจขึ้นมาทันที ในทันทีนั้นพอดีกับพระราชกระแสรบสั่งและพระราชทานหนังสือฉบับของหัวหน้าคณะปฏิวัติที่ข้าพเจ้าได้ถวายแก่กรมหลวงสิงห์ฯ ที่ศาลาเรียง ให้แก่ข้าพเจ้าเพื่อได้อ่านทูลเกล้าฯ ถวาย

ข้าพเจ้าไปคุกเข่ารับพระราชทานหนังสือของรัฐบาลนั้น และถอยออกมาคลี่อ่านทูลเกล้าฯ ถวาย แต่อนิจจาข้าพเจ้าเป็นอะไรไปนี่ ข้าพเจ้าสิ้นเทาจนแทบจะพุงร่วงนั้นไว้มิได้ และสันหนักเข่าจนรู้สึกว่าจะยันร่างเฉพาพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืบต่อไปมิได้ ข้าพเจ้าจึงพยายามเอากะเป็ย้นประคองไว้กับพื้น แม้กระนั้นก็ได้ทุเลาบรรเทาลงไป สายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของพระบรมวงศานุวงศ์ และสายตาข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดทุกคน ยังจับอยู่ที่ความสิ้นเทาของข้าพเจ้าเขม็ง ไม่ขาดไปแม้แต่ชั่วลมหายใจทีเดียว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะรู้สึกไม่ค่อยสบายพระราชหฤทัยนัก จึงมีพระราชกระแสรบสั่งกับข้าพเจ้าว่า “หยุดดีกว่า “คาบุง” หยุดกันดีกว่า”

ข้าพเจ้าได้ฟังพระราชกระแสรบสั่งดังนั้น ในขณะที่ข้าพเจ้ามีใจปรารถนาอยู่เต็มอกแล้ว ก็รับสนองพระราชกระแสรบสั่งทันที พลังก้าวเข้าไปทรุดตัวลงถวายหนังสือฉบับนั้นคืน และกลับมายืนระวังตรงตามเดิม

พระราชกระแสรบสั่งประโยคแรกทีเดียว ที่ทำให้ข้าพเจ้าเงือกภาพแตกท่วมตัวในทันทีเมื่อจบประโยคก็คือ

“คาบุง เธอรู้หรือเปล่าว่าฉันเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม”

พระราชกระแสรบสั่งประโยคนี้ ที่จริงเป็นเรื่องที่ถ้าจะอยากถวายบังคมทูลตอบไปตามความหมายของลายลักษณ์อักษรดังนี้ ย่อมไม่เป็นที่ยากเย็นนัก เพราะคำตอบของประโยคนั้น มีเพียงว่า “รู้” เท่านั้น แต่ความหมายแห่งพระราชกระแสรบสั่งตามนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่ามีความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางอยู่มาก ในขณะที่กำลังปั่นป่วนหัวใจค้นหาคำกราบถวายบังคมทูลตอบสนองอยู่นั้น พระราชกระแสรบสั่งตามประโยคที่สองก็พุ่งเข้าไปใส่ข้าพเจ้าอย่างจัง โดยข้าพเจ้าไม่มีโอกาสที่จะตั้งตัวติด และดังนั้นแห่งอภาพที่พริ้งพวออกมาท่วมตัวข้าพเจ้าก็เพิ่มการทะลักไหลรินซ้ำเข้าอีก พระราชกระแสรบสั่งถามประโยคหลังนั้นทำให้หูข้าพเจ้าอื้ออึงไปด้วยพระราชกฤษฎาภินิหาร กฤษฎาภินิหารของเจ้าชีวิต ซึ่งอาจ

มีพระราชโองการให้ทหารลากตัวข้าพเจ้าไปตัดหัวเสียเดี๋ยวนี้ก็ได้ ประโยคนั้นคือ

“นี่เธอมาจับฉันใช่ไหม? จับฉันไปพร้อมกับเรือสุโขทัยของเธออะไร?”

ความงงันของข้าพเจ้าต่อพระราชกระแสรับสั่งตามประโยคนั้นเสมือนข้าพเจ้าถูกทุบที่ศีรษะอย่างแรง และเมื่อข้าพเจ้าคิดให้ลึกลงไปเท่าใดก็คล้อยไปตามพระราชหฤทัยที่ทรงรู้สึกเช่นนั้นจริง ๆ จะหมายความว่าอย่างไรเล่า? ในเมื่อข้าพเจ้านำสุโขทัยมารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เสด็จกลับไปพร้อมสุโขทัยลำเดียวกันนี้ ใคร ๆ ก็จะมาหมายเอาว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถูกข้าพเจ้าจับพระองค์ไปจริง ๆ

ข้าพเจ้ากราบถวายบังคมทูลโพล่งออกไป “เปล่าพระพุทธเจ้าค่ะ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้มาฝ่าใต้อฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยเหตุประการนั้นพระพุทธเจ้าค่ะ”

ข้าพเจ้าถวายคำนับเป็นการยืนยันการกราบบังคมทูลสนองตอบของข้าพเจ้าอีกครั้ง และก็พอดีกับมีพระราชกระแสรับสั่งสืบไป

“เธอเห็นไหม หญิงของฉัน (หมายถึงสมเด็จพระบรมราชินี) กับบริวารของฉันถึง ๖๐ กว่า จะไปอย่างไรเรือลำเล็กนิดเดียว ฉันกับหญิงก็ลำบากแยกท่านนั่นเอง” ทรงหยุดชั่วขณะ พร้อมกับสายพระพักตร์และทรงสืบต่อไป

“จะไม่ให้เกียรติแก่นั้นในฐานะพระเจ้าแผ่นดินบ้างเชียววี? ฉันก็ยอมทุก ๆ อย่างแล้วนี่นะ”

ข้าพเจ้าตื่นตันในพระราชกระแสรับสั่งซ้ำ สงสารพระองค์จนสุดใจ แต่มันเป็นหน้าที่ที่ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายมาเช่นนั้น เป็นการยากที่จะถอย ที่จะหยุดนิ่ง นอกจากจะดำเนินต่อไปจนบรรลุตามคำสั่งของผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ข้าพเจ้ากราบถวายบังคมทูลโพล่งออกไปว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าก็มีความเห็นเช่นใต้อฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ไม่เป็นการสมพระเกียรติยศของใต้อฝ่าละอองธุลีพระบาทจริง ๆ ในการที่จะเสด็จนิวัติโดยเรือรบของข้าพระพุทธเจ้า”

มีพระราชดำรัสตอบในทันที

“แล้วเธอจะให้ฉันทำอะไรเล่า ตาบุง?”

ข้าพเจ้า “ข้าพระพุทธเจ้าจะจัดส่งโทรเลขให้กระปฏิบัติจัดขบวนรถไปพระที่นั่ง เพื่อนำเสด็จพระราชดำเนินกลับไปโดยสถลมารค”

การกราบถวายบังคมทูลโผล่ออกไปเช่นนี้ ในทันทีที่จับคำกราบทูล ข้าพเจ้าก็ถูกคิดขึ้นมาเองในทันทีว่า เอ ถ้าหากคณะปฏิวัติไม่ยินยอมตามคำร้องของข้าพเจ้าเล่า จะทำอย่างไร? นี่ก็จะเป็นสิ่งที่มีดบาดด้านสำหรับข้าพเจ้า และมันจะเป็นปัญหาใหญ่หลวงต่อไป ข้าพเจ้าครุ่นคิดหาทางออกในฉับพลันวกเวียนไปมาอยู่พักหนึ่ง พอดีกับมีพระราชกระแสรับสั่ง

“ถ้าเขาไม่จัดรถไฟมาให้ เธอจะอย่างไร?”

ข้าพเจ้าสะดุ้งในทันที เพราะข้าพเจ้ากำลังคิดอยู่เช่นนั้นเหมือนกัน และเป็นความคิดที่ยังคิดไม่ตก แต่เมื่อพระราชดำรัสมาเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็โผล่กราบถวายบังคมทูลไปอีกครั้ง จะด้วยอะไรมาคลจิตใจของข้าพเจ้าหรืออย่างไร ข้าพเจ้าก็นึกไม่ออกเหมือนกัน แต่ทำไมเมื่อขาดพระราชกระแสรับสั่ง ความคิดที่จะกราบถวายบังคมตอบ ก็ได้มากระซิบแว่วอยู่ที่หัวใจข้าพเจ้าอยู่แล้ว ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลออกไปว่า

“ขอเดชะ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท หากทางกรุงเทพฯ ไม่จัดขบวนรถไฟพระที่นั่งเพื่ออัญเชิญเสด็จกลับแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าและทหารในใต้บังคับบัญชาในเรือรบหลวงสุโขทัยทั้งหมดจะขอเอาชีวิตออกรอรองฉลองพระยุคลบาททูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายความจงรักภักดีไว้ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทหมดทุกคน”

ดังกล่าวนี้คือข้อความบรรยายของ “ไทยน้อย” ต่อคำสัมภาษณ์นาวาตรีหลวงศุภชลาศัย ในเหตุการณ์ที่พระราชวังไกลกังวล ในเช้าวันที่ ๒๕ มิถุนายน ซึ่งแสดงออกถึงจิตใจที่จงรักภักดีของหลวงศุภฯ อย่างสุดซึ้ง และแม่ผู้ก่อการคนอื่น ๆ ก็มีจิตใจที่จงรักภักดีเช่นเดียวกับหลวงศุภฯ เสมอกัน การร่วมมือกันของคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น ไม่ได้หมายถึงการขาดความจงรักภักดี คณะราษฎรก็ยังยกย่องพระองค์ให้คงเป็นกษัตริย์สืบไป ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูลของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารซึ่งนาวาตรีหลวงศุภฯ อัญเชิญไปทูลเกล้าฯ ถวายมีดังนี้

พระที่นั่งอนันตสมาคม

๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยคณะราษฎร ข้าราชการ ทหาร พลเรือน ได้ยึดอำนาจปกครองแผ่นดินไว้แล้ว และได้เชิญสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ มีสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้นไว้เป็นประกัน

ถ้าหากคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใด ๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่คุมไว้เป็นการตอบแทน

คณะราษฎรไม่ประสงค์จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์อันใหญ่ยิ่งก็เพื่อที่จะมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จึงขอเชิญได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทกลับคืนสู่พระนครทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตอบปฏิเสธก็ดี หรือไม่ตอบภายใน ๑ ชั่วโมงก็กานับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์

ในวันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับหนังสือกราบบังคมทูลของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารนั่นเอง พระองค์ก็ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารดังนี้

สวนไกลกังวล หัวหิน

วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ได้ส่งไปยังกระทรวงมูรธาธร คณะทหาร

มีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนคร เป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนุญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาจักรอยุธยา ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมละม้ายไม่ให้ขึ้นชื่อว่า ได้จลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนุญ จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุ้มครองการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนุญโดยสะดวก เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิดนานาประเทศคงจะไม่ยอมรับรองรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริงข้าพเจ้าเองในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามีอาการทุพพลภาพและไม่มีลูกสืบวงศ์สกุล และจะไม่ทนงานไปนานเท่าใดนัก ทั้งไม่มีความปรารถนามักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ และความสามารถที่จะช่วยพยุงชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเขาบ้าง พุฒมานี้เป็นความจริงใจเสมอ

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จกลับจากพระราชวังไกลกังวลสู่พระมหานครโดยรถไฟขบวนพิเศษที่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจัดไปถวายตามพระราชประสงค์ รถไฟพระที่นั่งออกจากหัวหิน เมื่อเวลา ๑๕.๔๕ น. ของวันที่ ๒๕ มิถุนายน และเข้าเทียบชานชาลาสถานีสวนจิตรดา เมื่อเวลา ๐๐.๓๖ นาฬิกา ของวันที่ ๒๖ มิถุนายน แล้วเสด็จไปประทับ ณ วังสุโขทัย

คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ในนาม “คณะราษฎร” นั้น แบ่งเป็นสายใหญ่ ๆ ๓ สายคือ สายทหารบก สายทหารเรือ และสายพลเรือน รวมทั้งหมด ๕๕ นาย ดังรายนามต่อไปนี้

สายทหารบก

๑. นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าสายและหัวหน้า “คณะราษฎร”
๒. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)
๓. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ)
๔. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ขุนอิน)

๕. นายพันตรีหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชีตตะสังคะ)
๖. นายพันตรีหลวงสฤษฏียุทธศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน)
๗. นายพันตรีหลวงอำนวยสงคราม (ถม เกษะโกมล)
๘. นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์)
๙. นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)
๑๐. นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (คว้น จินตะคุณ)
๑๑. นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ขาลีจันทร์)
๑๒. นายร้อยเอก หลวงเขวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเขิด)
๑๓. นายร้อยเอก หลวงทศไนยนิยมศึก (ทศนัย มิตรภักดี)
๑๔. นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน)
๑๕. นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนพินทุ)
๑๖. นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์ธรรมรงค์ (สวัสดิ์ คาระสวัสดิ์)
๑๗. นายร้อยเอก หลวงเสรีเจริญฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)
๑๘. นายร้อยเอก หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ พึ่งพระคุณ)
๑๙. นายร้อยโท ขุนสุจริตรณการ (ผ่อง นาคะ मुख)
๒๐. นายร้อยโท ขุนจ้านงภูมิเวท (จ้านง ศิวะแพทย์)
๒๑. นายร้อยโท ขุนนรินทร์ชัย (สเทวก นิลัญชัย)
๒๒. นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์สรการ (แพ็ง พัฒนศิริ)
๒๓. นายร้อยโท ขุนปลัดปรปักษ์ (ปลัด ภาณุสระวะ)
๒๔. นายร้อยโท ขุนเรื่องวีรยุทธี (บุญเรือง วีระหงส์)
๒๕. นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)
๒๖. นายร้อยโท ขุนศรีศรากร (ชลอ ศรีธนากร)
๒๗. นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน
๒๘. นายร้อยโท ทวน วิชัยทัตตะ
๒๙. นายร้อยโท น้อม เกตุมูติ
๓๐. นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์
๓๑. นายร้อยตรี สมาน เทพหัสติน ณ อุษยยา
๓๒. นายร้อยตรี อุดม พุทธิเกษตริน

สายทหารเรือ

๑. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ กมลนาวิน) หัวหน้าสาย

๒. นายนาวาตรี หลวงศุภขลาศัย (bung ศุภขลาศัย)
๓. นายพันตรี หลวงวิจิตรกลยุทธ (เศียร ผู้ศิลป์)
๔. นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธำรงสวัสดิ์)
๕. นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผัน ลำไถวัลย์)
๖. นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา)
๗. นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)
๘. นายเรือเอก สงบ จรูญพร
๙. นายเรือเอก ชลิต กุลกำมัธ
๑๐. นายเรือเอก สงวน รุจิราภา
๑๑. นายเรือโท จิบ ศิริไพบูลย์
๑๒. นายเรือโท ทองหล่อ ขำหิรัญ (ทหาร)
๑๓. นายเรือโท ทิพย์ ประสานสุข
๑๔. นายเรือโท ประเสริฐ สุขสมัย
๑๕. นายเรือโท วัน รุยาพร
๑๖. นายเรือโท หลี สินธุโสภณ(ขาลี)
๑๗. นายเรือตรี กุหลาบ กาญจนสกุล
๑๘. นายเรือตรี ชัน รัศมีหัต
๑๙. นายเรือตรี ทองดี ระวังภัย
๒๐. นายวนิช ป่านะนนท์
๒๑. นายจำรัส สุวรรณชีพ

สายพลเรือน

๑. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าสาย
๒. อำมาตย์ตรี หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหนณี)
๓. รองอำมาตย์เอก หลวงไควทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)
๔. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิตย์ (สงวน จูฑะเทมีย์)
๕. รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)
๖. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร)
๗. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิตติกำจร (กลิ้ง พนมยงค์)
๘. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

๕. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล. ตรี เดชาติวงศ์)
๑๐. รองอำมาตย์เอก ต้า ลพานุกรม
๑๑. รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุนนาค
๑๒. รองอำมาตย์เอก ม.ล. อุดม สนิทวงศ์
๑๓. นายแนบ พหลโยธิน
๑๔. รองอำมาตย์โท ทวี บุญยเกตุ
๑๕. นายร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี
๑๖. นายวิลาศ โอสถานนท์
๑๗. รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง
๑๘. นายเล็ง ศรีสมวงศ์
๑๙. นายศิริเอก ชัยนาม
๒๐. นายวิเชียร สุวรรณหัตถ์
๒๑. รองอำมาตย์โท ชุณหิ์ ปิ่นทานนท์
๒๒. นายสวัสดิ์ โสคติหัตถ์
๒๓. นายจิตตะเสน ปัญจะ
๒๔. นายยงค์ เขอร์เกนส์ (พลบุค)
๒๕. นายเอก สุภไปฏุก
๒๖. นายสุรินทร์ ชินนัย
๒๗. นายศิริ ชาตินันท์
๒๘. นายเจดีย์ว ปทุมรส
๒๙. นางบรรจง ศรีจรรยา
๓๐. นายประเสริฐ ศรีจรรยา
๓๑. นายเข้ม มุस्ताฟา (พรหมยงค์)
๓๒. นายการิม ศรีจรรยา
๓๓. นายสงวน ตูลารักษ์
๓๔. นายхим วีระไวทยะ
๓๕. นายหงวน ทองประเสริฐ
๓๖. นายบุญล้อม พึ่งสุนทร (ปราโมทย์)
๓๗. นายเจริญ ปิ่นทโร
๓๘. นายทองเปลว ชลภูมิ

๓๕. นายบุญจือ อังสุวัฒน์ (เทศม)

๔๐. นายชูบ ศาสตราวีน

๔๑. นายกลิ่น เทพหัสติน ณ อุตทยา

๔๒. นายสอน บุญจุง

๔๓. นายชล สมานนท์

๔๔. นายอิน สมานนท์

๔๕. นายร้อยตำรวจโท เขย กลัญชัย

๔๖. นายร้อยตรี เทียง เฉลิมศักดิ์

(รายชื่อดังกล่าวนี้ ได้ตรวจและรับรองโดยผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ เก็บอยู่ ณ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา)

“คณะราษฎร” มีอุดมคติในการทำงานครั้งนี้ร่วมกัน คือเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ส่วนว่าสมาชิกคนใดจะมีความคิดก้าวหน้าไปยิ่งกว่านี้ก็ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในปัญหาสังคมและวิวัฒนาการของสังคมของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน

วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลา ๑๐.๔๕ น. โปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทน “คณะราษฎร” เข้าเฝ้า ณ วังสุโขทัย เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว และพระราชกำหนดนิรโทษกรรม (ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน) ให้ทรงพิจารณาและทรงลงพระปรมาภิไธย

ผู้แทน “คณะราษฎร” จำนวน ๗ นายที่เข้าเฝ้าในวันนี้ คือ พระยาศรยุทธ-เสณี พระประศาสน์พิทยายุทธิ หลวงวีระโยธา หลวงประดิษฐ์มนูธรรม นายประยูร ภรมนตรี นายจรูญ ณ บางช้าง และนายสงวน ตุลารักษ์

ในการนี้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ถวายความเห็นในประเด็นต่าง ๆ ของกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอพระทัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในวันนั้นเอง พระราชกำหนดฉบับนั้นมีคำปรารภอันเป็นสาระสำคัญตอนหนึ่งดังนี้

“การที่คณะราษฎรคณะหนึ่งซึ่งมีความปรารถนาอันแรงกล้า ในอันที่จะแก้ไขจัด

ความเสื่อมโทรมบางประการของรัฐบาลสยามและชาติไทยให้หายไป และจะพากันจรรโลงสยามรัฐและชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาการมั่นคงเท่าเทียมกับชาติและประเทศอื่นต่อไป จึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ด้วยความมุ่งหมายจะให้มิมีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นเป็นข้อใหญ่ แล้วร้องขอไปยังเราเพื่อให้เราคงดำรงเป็นกษัตริย์แห่งสยามรัฐต่อไปภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ทั้งนี้แม้ว่าการจะได้เป็นไปโดยขัดกับความพอพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ และขัดใจสมาชิกในรัฐบาลเดิมบางคนก็ดี ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้นในทุกประเทศ ไม่ว่าจะเจริญรุ่งเรืองแล้วทำอะไร ๆ ก็ไม่อาจจะก้าวล่วงการนี้เสียได้ ถึงกระนั้นก็เพิ่งปรากฏเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกของโลกที่การได้เป็นไปโดยราบรื่นปกติมิได้รุนแรง

และแม้ว่าจะได้อัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบางคนมาประทับและไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคม ก็เพียงเพื่อประกันภัยของคณะ และเพื่อให้การดำเนินลุกลงไปได้เท่านั้น หากได้กระทำการประทุษร้าย หรือหยาบหยามอย่างใด ๆ และไม่มุ่งหมายจะกระทำเช่นนั้นด้วย ได้แต่บำรุงไว้ด้วยดีสมควรแก่พระเกียรติยศทุกประการ

อันที่จริง การปกครองด้วยวิธีพระธรรมนูญการปกครองนี้เราก็ได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่คณะราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ด้วย และด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติอาณาประชาราษฎร์แท้ ๆ จะหาการกระทำหรือแค่เพียงเจตนาชั่วร้ายแม้แต่น้อยก็มีได้

เหตุนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดนี้ไว้ดังต่อไปนี้”

๑๗๑

ส่วนธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนั้นพระองค์ทรงรับไว้ และพระราชทานพระกระแสรับสั่งขอเวลาพิจารณาสักหนึ่งวัน คณะผู้เข้าเฝ้าจึงได้กราบถวายบังคมทูลลากลับ

คณะกรรมการราษฎร

ภายหลังที่ได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวขึ้นแล้ว คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารก็ได้รับปฏิบัติธรรมนูญการปกครองนั้นทันที โดยครั้งแรกในวันที่ ๒๘ มิถุนายน ได้แต่งตั้ง “ผู้แทนราษฎรชั่วคราว” จำนวน ๓๐ คนขึ้น ดังรายชื่อต่อไปนี้

๑. มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาวงศาอนุประพันธ์
๒. มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
๓. มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพิชัยญาติ
๔. มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาศิ
๕. มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา
๖. มหาอำมาตย์ตรี พระยามานวราชเสวี
๗. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวจา
๘. มหาอำมาตย์ตรี พระยาไชยยศสมบัติ
๙. มหาอำมาตย์ตรี พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์
๑๐. มหาอำมาตย์ตรี พระยามนธาดุราช
๑๑. นายพลตรี พระยาอินทรวชิต

๑๒. นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม
๑๓. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาลยุทธ
๑๔. มหาอำมาตย์ตรี พระยาปรีชานุสาสน์
๑๕. นายพลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี
๑๖. มหาอำมาตย์ตรี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์
๑๗. มหาอำมาตย์ตรี พระยาวิชิตราชสุนทร
๑๘. มหาเสวกตรี พระยาปรีชานฤเบศร์
๑๙. นายนาวาเอก พระยาวิชิตลธิ์
๒๐. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
๒๑. นายพันเอก พระยาฤทธิ์อัคนีย์
๒๒. นายพันตำรวจเอก พระยาบุเรศร์ผดุงกิจ
๒๓. อำมาตย์เอก พระยาอนุমানราชชน
๒๔. อำมาตย์เอก พระยาประมวสวิชาพูล
๒๕. อำมาตย์เอก พระประพิณพนยุทธ
๒๖. นายนาวาเอก พระเรียมวิรัชพากย์
๒๗. อำมาตย์เอก พระสุธรรมวินิจฉัย
๒๘. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ
๒๙. นายพันตำรวจโท หลวงแสงนิติศาสตร์
๓๐. อำมาตย์โท พระวุฒิสาสตร์เนติญาณ
๓๑. นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย
๓๒. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย
๓๓. นายพันตรี หลวงสินาดโยธารักษ์
๓๔. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
๓๕. อำมาตย์ตรี หลวงคหกรรมบดี
๓๖. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม
๓๗. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิต
๓๘. นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์
๓๙. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสหกรณ์
๔๐. รองอำมาตย์เอก หลวงคำวิสิธานูวรรต
๔๑. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัตถิน

๔๒. รองอำมาตย์เอก หลวงเลขาต๋วงศรีราชวัฒน์
๔๓. รองอำมาตย์เอก หลวงบรรณกรโกวิท
๔๔. รองอำมาตย์เอก หลวงอรุณสารประสิทธิ์
๔๕. รองอำมาตย์เอก หลวงกรรณกิจพิภวจร
๔๖. รองอำมาตย์เอก หลวงชินาบุญนิติเกษตร
๔๗. รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทหลักวิทยังค์
๔๘. รองอำมาตย์เอก หลวงอภิธรรมโกษากร
๔๙. รองอำมาตย์เอก ตั้ว คพบุกรม
๕๐. รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุณนาค
๕๑. รองอำมาตย์เอก หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์
๕๒. นายถ้อยโท ประยูร ภมรมนตรี
๕๓. รองอำมาตย์โท ทวี บุณนเกตุ
๕๔. รองอำมาตย์โท จุฑาญ สืบแสง
๕๕. รองอำมาตย์โท ชูณห์ ปิ่นพานนท์
๕๖. นายวิลาส โสภณามนท์
๕๗. นายเนนบ พหลโยธิน
๕๘. นายเลิเรก ชัยนาม
๕๙. นายเวเชียร สุวรรณทัต
๖๐. นายผล สมานนท์
๖๑. นายสงวน ตูลารักษ์
๖๒. นายชื่น วีระไพฑูริ
๖๓. นายหงาม ทองประเสริฐ
๖๔. นายมานิต าศุวัต
๖๕. นายจรูญ ฌ บางช้าง
๖๖. นายมนตรี พูนวิวัฒน์
๖๗. นายมังกร สามเสน
๖๘. นายชุ่มใบ้ คุลระภูค
๖๙. นายสวัสดิ์ โสภณทัต
๗๐. นายบรรจง ศิริจรูญ

เมื่อตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นแล้ว ปัญหาที่ติดตามมาก็คือสถานที่ประชุมของสภาผู้แทนราษฎร ในการนี้ คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทาน พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่ประชุมของสภาผู้แทนราษฎร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ตามคำกราบบังคมทูล

ในวันเดียวกันนั่นเอง (๒๘ มิถุนายน) เวลา ๑๔.๐๐ น. สภาผู้แทนราษฎรได้เปิดประชุมเป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยใช้ห้องโถงชั้นบนเป็นที่ประชุม จัดโต๊ะเก้าอี้เป็นรูปครึ่งวงกลม ตั้งอยู่ในระดับเดียวกัน เป็นการชั่วคราว

ก่อนที่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เจริญพระกระแสพระบรมราชโองการมาอ่านเปิดการประชุม ทหารประดิษฐ์มนูธรรมได้อ่านรายงานผู้ที่คณะผู้รักษาพระนครได้ตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน ๗๐ นาย

ในรายงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าวนี้เป็นที่น่าแปลกเหลือเกินที่ไม่มีชื่อนายพันเอกพระยาพลพยุหเสนาผู้เป็นหัวหน้าคณะราษฎร ทั้ง ๆ ที่พระยาพลเองในฐานะคณะผู้รักษาพระนครเป็นผู้ลงนามแต่งตั้งสมาชิกสภาเหล่านั้น รายงานการประชุมสภาครั้งที่ ๑/๒๔๗๕ บันทึกไว้ว่า

“แต่พระยาวิจิตรชลธีได้บอกป่วย ไม่สามารถรับตำแหน่งได้ จะขอให้ที่ประชุมเลือกตั้งผู้อื่นแทนต่อไป พระยาบรมมวลวิชาพลเสนอนำ เมื่อปรากฏว่ามีผู้ป่วยไม่สามารถรับตำแหน่งได้แล้ว เห็นว่าพระยาพลพยุหเสนาเป็นผู้หนึ่ง ที่เริ่มการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครอง และได้ลงมือกระทำการอันเต็มไปด้วยความเสียสละ นับว่าเป็นผู้มีคุณแก่ราษฎรมก ควรสภาผู้แทนราษฎรจะได้ไว้เป็นสมาชิกด้วยอีกผู้หนึ่ง

“พระยาพลพยุหเสนา (ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย เพื่อจะมามอบหมายอำนาจ ในฐานะคณะผู้รักษาพระนครให้สภาต่อไป) ได้ทัดทานว่า ไม่มีความปรารถนาขื่อนี้มาแต่ไรเลย หวังแต่เพียงจะถลาถางให้เพื่อประโยชน์ของราษฎร ๑๒ ล้านเท่านั้น”

แต่ในที่สุด พระยาพหลฯ ก็จํารับตำแหน่งนั้น เพราะขัดความอ่อนวอนของสภา ฯ
ไม่ได้

ต่อจากนั้น หลวงประดิษฐมนูธรรมก็ได้นำสมาชิกปฎิญาณตนว่าจะซื่อสัตย์สุจริตต่อ
ราษฎร และจะช่วยรักษาหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรไว้ให้มั่นคง

เสร็จแล้วพระยามหิธรเสนาบดีกระทรวงมุระธาธรได้เชิญพระกระแสน้ำรับสั่งของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเปิดประชุมว่า

“วันนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมเป็นครั้งแรก นับว่าเป็นการสำคัญอันหนึ่งใน
ประวัติการณ์ของประเทศอันเป็นที่รักของเรา ข้าพเจ้าเชื่อว่า ท่านทั้งหลายคงจะตั้งใจที่จะช่วย
กันปรึกษาการงาน เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศสยามสืบไป และเพื่อรักษาความ
อิสริภาพของไทยไว้ชั่วฟ้าและดิน ข้าพเจ้าขออำนวยการแก่บรรดาผู้แทนราษฎรทั้ง
หลายให้บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา เพื่อจะได้ช่วยกันทำการให้สำเร็จตามความ
ประสงค์ของเราและของท่าน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันทุกประการ เทอญ”

ครั้นแล้ว พระยาพหลพลพยุหเสนา ในฐานะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร
ได้กล่าวมอบอำนาจอธิปไตยที่ยึดคืนมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้แก่สภาผู้แทน
ราษฎร หรือนัยหนึ่งให้แก่ราษฎรไทยทั้งมวล ด้วยข้อความดังนี้

“บัดนี้ ธรรมนูญและสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ตั้งขึ้นสำเร็จแล้ว ข้าพเจ้าขอมอบการ
งานปกครองแผ่นดินที่ได้ยึดไว้ให้แก่สภาต่อไปแต่บัดนี้”

ต่อจากนั้นหลวงประดิษฐมนูธรรมได้แนะนำให้สภาฯ เลือกประธานสภาผู้แทน
ราษฎร เพื่อดำเนินการประชุมตามวิถีทางของระบบรัฐสภาต่อไป ซึ่งปรากฏว่าเจ้าพระ
ยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับเลือกเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร โดยมีมติเป็นเอกฉันท์ และโดย
ใช้ระเบียบข้อบังคับการประชุมของสภาองคมนตรีไปพลางก่อน

ต่อจากการเลือกประธานสภา ฯ แล้วก็มาถึงการแต่งตั้งเลขาธิการสภาผู้แทน
ราษฎร ผู้ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเลขาธิการของประธานสภาฯ จึงต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ใน
ระเบียบแบบแผนของสภาเป็นอย่างดี

ในการนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ประธานสภา ฯ แถลงว่า “...ข้าพเจ้าเห็นหลวง

ประดิษฐ์มนูธรรมทำหน้าที่นี้อยู่แล้ว ตั้งแต่เริ่มประชุม ถ้าท่านทั้งหลายไม่ขัดข้องข้าพเจ้าขอ
ให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมมาเป็นเลขาธิการต่อไป”

ต่อข้อเสนอของประธานสภา ฯ ดังกล่าวนี้นี้ พระยาศรีวิสารวาจา ได้คัดค้านว่า
“ถ้าจะให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นเลขาธิการประจำแล้วขัดข้อง เพราะเห็นหลวงประดิษฐ์
มนูธรรมยังมีงานอื่นที่จะต้องทำสำคัญกว่านี้ ถ้าจะเป็นเลขาธิการชั่วคราวแล้วไม่
ขัดข้อง”

จึงเป็นอันว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องปฏิบัติหน้าที่เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ชั่วคราว ตามที่พระยาศรีวิสารวาจาเสนอ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมจึงเป็นเลขาธิการสภาผู้
แทนราษฎรคนแรก และเป็นอยู่เพียงวันที่ ๒๘ มิถุนายน เพียงวันเดียว ต่อไปหลวง
คหกรรมบดี จึงเข้ารับหน้าที่แทน

ลำดับต่อไป ประธานสภา ฯ ได้ดำเนินการประชุมชาวเสียดังกล่าวที่จะมาเป็น
ประธานคณะกรรมการราษฎร ในกรณีนี้พระยาพหล ฯ ได้เสนอพระยามโนปกรณ์นิติธาดา
เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร ซึ่งรายงานการประชุมสภา ฯ วันนี้ได้บันทึกไว้
ดังนี้

“พระยามโน ฯ ได้แถลงว่า รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่ง แต่ก็รู้สึกหนักใจเป็นอัน
มาก หากว่าจะรับตำแหน่งนี้เพราะมิใช่ทำเล่น เป็นงานใหญ่โตที่จะต้องรับผิดชอบในความมั่ง
มียากจนของคนไทยตั้ง ๑๒ ล้าน การจะพอรับไหวหรือไม่นั้น จะขอปรึกษาและสอบถามพระ
ยาพหลพยุหเสนา กับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมดูสัก ๕ นาทีก่อน จึงจะตอบให้ทราบ
ได้ ผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ท่านทั้งสามได้มีโอกาสสอบถามและปรึกษากัน เสร็จแล้วพระ
ยามโนปกรณ์นิติธาดาคดกลรับ ที่ประชุมลงมติเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้พระยามโนปกรณ์-
นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร”

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา จึงเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก (เรียกโดยอนุโลม)
ของประเทศไทยในระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งในเวลานั้นเรียกตำแหน่งนี้
ว่า “ประธานคณะกรรมการราษฎร”

ลำดับถัดไป พระยามโน ฯ ประธานคณะกรรมการราษฎร ได้เสนอรายงานคณะ
กรรมการราษฎรจำนวน ๑๔ ท่าน เพื่อสภา ฯ พิจารณารับรองตามรัฐธรรมนูญการปกครอง

แผ่นดินสยามชั่วคราว ซึ่งสภาฯ ได้มีมติรับรอง

รายงานของคณะกรรมการราษฎร ชุดแรก มีดังนี้

๑. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาพลยุทธ
๒. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา
๓. นายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา
๔. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
๕. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์
๖. มหาอำมาตย์เอก พระยาประมวฒวิชาพูล
๗. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ์
๘. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
๙. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย
๑๐. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม
๑๑. รองอำมาตย์เอก หลวงเลขาสหกรณ์
๑๒. รองอำมาตย์เอก ตั้ว สพานุกรม
๑๓. รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี
๑๔. นายเนบ พทลโยธิน

ต่อจากนั้น หลวงประดิษฐมนูธรรมได้แถลงต่อสภาว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าเราได้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกเฉินทุกกระทันหัน อาจจะมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ ให้เรียบร้อยบริบูรณ์”

ซึ่งในที่สุดสภาฯ ได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวต่อไป

ต่อมาประธานคณะกรรมการราษฎร ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อทรงทราบเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ที่คณะกรรมการได้เชิญให้ไปประทับ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน มีความดังนี้

“สภาผู้แทนราษฎร

วันที่ ๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าประธาน
คณะกรรมการราษฎร ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาท

ด้วยพระราชวงศ์บางพระองค์กับข้าทูลละอองธุลีพระบาทบางคน ซึ่งข้าพระพุทธเจ้า
เชิญเสด็จประทับและอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น ข้าพระพุทธเจ้ายังหาได้จัดการเชิญ
เสด็จกลับยังวังและบ้านนั้น โดยเหตุที่พระราชวงศ์นั้นกับข้าทูลละอองธุลีพระบาทยังมิได้ให้
สัตย์ปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นต้องรอไว้ก่อน ข้าพระพุทธ
เจ้าเข้าใจด้วยเกล้าฯ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงได้ตระหนักแก่พระทัยอยู่แล้วว่า ความ
ประสงค์ส่วนใหญ่ของคณะราษฎรอยู่ที่ความสงบและความเจริญของชาติเป็นที่ตั้ง เมื่อใด
พระราชวงศ์กับข้าทูลละอองธุลีพระบาททรงยินดีและรับที่จะให้สัตย์ปฏิญาณแก่
คณะราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะได้จัดการผ่อนผันในเรื่องนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยามโนปกรณนิติธาดา

ประธานคณะกรรมการราษฎร”

ต่อจากนั้น พระราชวงศ์ และข้าราชการที่ถูกเชิญมาอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมต่าง
ก็ได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ทุกคน และคณะราษฎรก็ได้อนุญาตให้เป็นอิสระได้ตั้งแต่วันที่ให้สัตย์
ปฏิญาณ เป็นต้นไปตามลำดับ

และในวันที่ ๓๐ มิถุนายน นั้นเอง ได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้พระยาพลพลพยุห-
เสนา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา และ
หลวงประดิษฐมนูธรรม ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในการเข้าเฝ้าวันนั้นมีเจ้าพระ
ยามหิธร ราชเลขาธิการในขณะนั้น เป็นผู้จัดบันทึกมีพระราชกระแสรับสั่งใจความว่า
มีพระราชประสงค์จะพระราชทานธรรมเนียม แต่เมื่อได้ทรงปรึกษาราชการที่มีตำแหน่งสูง
ในขณะนั้นก็ไม่เห็นพ้องกับพระองค์ ในสุดท้ายเมื่อเสด็จกลับจากประพาสอเมริกา ได้ให้พระ
ยาศรีวิสารวาจาพิจารณา พระยาศรีวิสารวาจา ก็ได้ด้วยความเห็นว่า ยังไม่ถึงเวลา และคณะ

ที่ปรึกษาที่กลับเห็นพ้องด้วยพระยาศรีวิสาร ในการนี้คณะผู้เข้าเฝ้าได้กราบบังคมขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่งที่ไม่ได้ล่วงรู้มาก่อนว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานธรรมเนียมการปกครองอยู่เหมือนกัน

ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้บันทึกเล่าเหตุการณ์ในวันนั้นไว้ในหนังสือบางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรตอนหนึ่งว่าดังนี้

“ข้าพเจ้าจำภาพประทับใจในวันเข้าเฝ้านั้นได้ว่า ทรงตรัสด้วยน้ำพระเนตรกลอ เมื่อที่พระหัตถ์ไปยังพระยาศรีวิสารวาทาที่ไปเฝ้าด้วยวันนั้นว่า ศรีวิสาร ฉันส่งเรื่องไปให้แกพิจารณา แกก็บันทึกมาว่ายังไม่ถึงเวลา แล้วส่งบันทึกของสตีเวนส์ (ที่ปรึกษาการต่างประเทศ เป็นชาวอเมริกัน) มาด้วยว่าเห็นพ้องกับแก”

หลังจากวันเข้าเฝ้าแล้ว พระยามโน ฯ ประธานคณะกรรมการราษฎรได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานอภัยโทษยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรอีกครั้งหนึ่งดังนี้

“สภาผู้แทนราษฎร

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศ แสดงถึงการกระทำของกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. นี้ ต่อมาคณะราษฎรได้ยึดการปกครอง และได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. นี้ ข้าพระพุทธเจ้าพระยามโนปกรณนิติธาดาพระยาปรีชาชลยุทธ พระยาศรีวิสารวาทา พระยาพหลพลพยุหเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม กรรมการราษฎร ได้ไปเฝ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ณ วังสุโขทัย ทรงรับสั่งถึงความจริงที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้ธรรมนูญปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้วและสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไป หากทันกาลสมัยไม่ส่วน ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทาง

ทุกจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกัน หาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงปรารภคดีต่อราษฎรเช่นนี้ สิ่งใดที่ได้เป็นการหมิ่นประมาทในได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าคณะราษฎร ขอพระราชทานกราบทูล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

กวมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยามโนปกรณนิติธาดา"

ต่อมาในวันที่ ๔ กรกฎาคม ปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบ ดังนี้

ที่ ๒๔/ ๑๗๖

วังสุโขทัย

วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา และคณะราษฎร

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือขอขมาในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศปฏิวัติ แสดงถึงการกระทำของข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.นี้ ในขณะที่คณะราษฎรได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ซึ่งบัดนี้คณะราษฎรได้ทราบความจริงแล้วว่า ข้าพเจ้าตั้งใจดีต่อราษฎร และได้คิดที่จะให้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว หากแต่ล่าช้าไปไม่ทันกาลและไม่ได้เป็นใจกับพวกทุจริต ข้าพเจ้าขอขอบใจคณะราษฎรซึ่งมีความหวังดีต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหวังว่าในโอกาสหน้าเมื่อถึงเวลาอันสมควร คณะราษฎรจะได้ออกคำสั่งการณปลดเปลื้องมลทินให้ราษฎรได้ทราบความจริงดุจดังเมื่อประกาศหาความผิดไปวันนั้น

ประชาธิปไตย ป.ร.

ในวันนั้นเอง ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า คณะราษฎรได้ออกแถลงการณ์เรื่องนี้ไปแล้ว ซึ่งได้ทูลเกล้าฯ ถวายคำแถลงการณ์นั้น เพื่อทรงทราบด้วย ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้

“สภาผู้แทนราษฎรพระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อวันที่ ๑ นี้ คณะราษฎรได้ออกคำแถลงการณ์ฉบับหนึ่ง แดงความตั้งพระทัยดีของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทต่อคณะราษฎร และได้โฆษณาคำแถลงการณ์นั้นให้ราษฎรได้รับทราบทั่วกันแล้ว ทั้งโดยทางวิทยุ กระจายเสียงและให้หนังสือพิมพ์นำออกประกาศ จึงขอพระราชทานถวายสำเนาคำแถลงการณ์นั้นมาเพื่อทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้าพระยามโนปกรณ์นิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร”

สำเนาแถลงการณ์กรรมการราษฎร มีดังนี้

“เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.นี้ ต่อมาคณะราษฎรได้ยกเลิกการปกครอง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมมณูการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.นี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาปริชาลยอุทท พระยาศรีวิสารวาจา พระยาพลพลพยุหเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม กรรมการราษฎรได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ทรงรับสั่งถึงความจริงที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้พระบรมมณูการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็เข้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงสลดส่ออยู่เหมือนกัน หากได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภเวดีต่อราษฎรเช่นนี้ และทรงยอมร่วมเข้าคณะราษฎร โดยเป็นประมุขของประเทศสยามแล้ว จะนั้นคณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปรารถนาดีต่อราษฎร

ประกาศ ณ วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๗๕”

ครั้นแล้วได้รับหนังสือตอบจากราชเลขาธิการในพระองค์ดังนี้

“ที่ ๑๒๓/๑๕๘๖

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

เรียนมหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร

หนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาที่ ๘๘/๒๔๗๕ ลงวันที่ ๔ เดือนนี้ ทูลเกล้าฯ ถวายสำเนา
คำแถลงการณ์ของคณะราษฎร แสดงความตั้งพระราชหฤทัยต่อคณะราษฎรมานั้น ได้ทราบฝ่าละอองธุลี
พระบาทแล้ว

(ลงชื่อ) เจ้าพระยามหิธร”

๕

ร่างรัฐธรรมนูญ

๑๐ คค. ๒๔๗๕

คณะอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง ซึ่งสภาได้มีมติแต่งตั้งในสมัยประชุมครั้งที่ ๑/๒๔๗๕ จำนวน ๗ ท่าน และต่อมาได้แต่งตั้งเพิ่มอีก ๒ ท่านรวมเป็น ๙ ท่าน คือ

๑. พระยามโนปกรณนิติธาดา
๒. พระยาเทพวิฑูร
๓. พระยามานวราชเสวี
๔. พระยานิติศาสตร์ไพศาล
๕. พระยาปรีदानฤเบศร์
๖. หลวงประดิษฐมนูธรรม
๗. หลวงสินาดโยธารักษ์
๘. พระยาศรีวิสารวาจา
๙. พระยาราชวังสัน

ในจำนวนอนุกรรมการ ๙ คนนี้ มีที่ เป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่เพียงคนเดียว คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม นอกนั้นส่วนใหญ่เป็นข้าราชการชั้นสูงแห่งระบอบ

เก่า และบางคนก็เคยคัดค้านการปกครองที่กษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญมาแล้ว อย่างเช่น พระยาศรีวิสารวาจา เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดีการร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งต่อมาเรียกว่ารัฐธรรมนูญ นั้น ได้เริ่มต้นเป็นขั้นตอนตั้งแต่สภาแต่งตั้งคณะอนุกรรมการร่าง จนกระทั่งร่างเสร็จแล้วเสนอสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรเป็นลำดับไป จนกระทั่งประกาศใช้เป็นกฎหมายสูงสุด โดยพระมหากษัตริย์ลงพระปรมาภิไธยและพระราชทานแก่ประธานสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ รวมเวลา ๕ เดือน ๑๒ วัน และตลอดเวลาแห่งการร่างคณะอนุกรรมการกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้มีความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างใกล้ชิด ดังปรากฏในคำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้แถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕ (วิสามัญ) วันพุธที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ มีความตอนหนึ่งว่าดังนี้

“อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเสนอด้วยว่า ในการร่างพระธรรมนูญนี้อนุกรรมการได้ทำติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดมาจนถึงอาจจะกล่าวได้ว่า ได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดในร่างที่เสนอมานี้ ได้ทุกเกล้า ๆ ถวายและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และที่กล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่เพียงทรงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่กราบบังคมทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก”

พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยมากจนถึงกับให้โทรหาฤกษ์ยามวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ดังรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันดังกล่าวข้างต้น ได้จดยังไว้ดังนี้

“ประธานคณะกรรมการ กล่าวว่ เมื่อนำร่างรัฐธรรมนูญนี้ขึ้นทูลเกล้า ๆ ถวายทอดพระเนตร ทรงมีรับสั่งว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัย และได้ทรงแนะนำว่า การประกาศรัฐธรรมนูญนั้นเป็นของสำคัญยิ่งใหญ่ ควรจะมีพิธีรีตอง จึงโปรดเกล้า ๆ ให้โทรหลวงหาฤกษ์ยาม ได้ ๓ ฤกษ์ ฤกษ์ ๑ ตกวันที่ ๑ ธันวาคม ฤกษ์ ๒ ตกวันที่ ๑๐ ธันวาคม ฤกษ์ ๓ ตกกลางเดือนมกราคม จึงได้คิดว่าสำหรับฤกษ์หนึ่งนั้น เวลากระชั้นเกินไปคงไม่ทัน จึงได้กำหนดไว้เป็นวันที่ ๑๐ ธันวาคม คือฤกษ์ที่ ๒ ส่วนฤกษ์ ๓ นั้นเป็นเวลานานไป.....

โดยที่ทรงเห็นว่ารัฐธรรมนูญนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์และเป็นของที่ควรจะขลัง เพราะฉะนั้น
ต้องการจะเขียนใส่สมุดไทย ซึ่งจะกินเวลาหลายวัน

ในที่สุดวันสำคัญของชาติวันหนึ่งก็มาถึง คือวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระ
บาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระราชพิธี
พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เวลา ๑๐.๐๐ น
ท่ามกลางอุดมสันนิบาต มีพระบรมวงศานุวงศ์ และทูตานุทูตผู้แทนนานาประเทศ สมาชิก
สภาผู้แทนราษฎรเสนามหาราชบริพารเฝ้าเบื้องบาททรงขงพร้อมกัน อาลัยกษัตริย์ได้อ่าน
พระราชปรารภในการพระราชทานรัฐธรรมนูญ

หนึ่งก่อนวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ๓ วัน คือในวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๗๕
คณะราษฎรนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ขอ พระราชทานเข้าเฝ้าที่ตำหนักจิตรลด
เพื่อกระทำการพิธีขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่ง โดยนำดอกไม้ธูปเทียนทูลเกล้าฯ
ถวายตามประเพณี พระยาพหลฯ ได้กราบบังคมทูลด้วยข้อความต่อไปนี้

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

การที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้เริ่มทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ ก็ด้วย
มุ่งหวังประโยชน์แก่ชาติ โดยเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ทุก ๆ ประเทศที่เป็นเอกราชก็
มีรัฐธรรมนูญการปกครองกันทั่วไปแล้ว หากประเทศสยามได้มีกับเขาบ้าง ก็จะได้เป็นโอกาส
ให้ราษฎรเป็นจำนวนมาก ได้มีส่วนช่วยเหลือได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในราชแผ่นดินเต็ม
กำลังความสามารถจริง ๆ การนี้ได้เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยประการทั้งปวง ก็เนื่องด้วยได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยต่อประชาชนชาวสยาม และทรงพระกรุณา
ช่วยเหลือส่งเสริมทุกประการ ตลอดจนพระราชทานอภัยโทษแก่พวกข้าพระพุทธเจ้า โดย
พระราชกำหนดนิรโทษกรรมนั้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทั้งนี้ย่อมตระหนักอยู่แก่ใจพวก
ข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

การที่พวกข้าพระพุทธเจ้า ได้ประกาศกล่าวข้อความในวันเปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำ
อันรุนแรง กระทบกระเทือนถึงได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ด้วยมุ่ง
ถึงผลสำเร็จทันทีทันใดเป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตริราชในพระบรมวงศจักรี ตลอดจน
พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกาล

สมัย บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกข้าพระพุทธเจ้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสนี้ กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่งเป็นคำรบสอง ในถ้อยคำที่ได้ประกาศไป

การจะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ”
ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

“ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ได้มาทำพิธีขอมาต่อตัวข้าพเจ้าและพระราชวงศ์จักรีในวันนี้ การกระทำของท่านในวันนี้ให้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่ยินดีที่ท่านมาขอมาแก่ตัวข้าพเจ้าโดยเฉพาะ เพราะข้าพเจ้าเองก็ให้อภัยโทษแก่ท่านทั้งหลายนานมาแล้ว เพราะเข้าใจในความประสงค์ของท่านดี ท่านกระทำการในคราวนี้ก็เพื่อหวังประโยชน์ต่อชาติจริง ๆ ข้าพเจ้าได้ตั้งใจช่วยเหลือท่านให้ทำการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยดีอย่างที่สุดที่จะเป็นไปได้ โดยที่ข้าพเจ้ามีความเห็นใจในความคิดของท่าน ข้อที่ข้าพเจ้าดีใจมากนั้น คือในคำขอ ขมานั้น ท่านได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตริราช และเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี ว่าได้ทรงมีส่วนในการนำความเจริญมาสู่ประเทศสยามด้วยหลายพระองค์ด้วยกันนับเป็นความจริง ในคำประกาศวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้น ข้อความที่ทำให้ข้าพเจ้าเองและสมาชิกของพระราชวงศ์จักรีรู้สึกโทมนัสอย่างยิ่ง คือในข้อที่ทำให้เข้าใจว่า พระราชวงศ์จักรีไม่ได้ทำความเจริญให้ประเทศสยามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนั้นทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโทมนัสน้อยใจและแค้นเคืองมาก เมื่อท่านได้กล่าวแก้ไขในวันนี้แล้ว ข้าพเจ้าหวังว่า จะเป็นผลสมานไมตรีระหว่างพระราชวงศ์จักรีกับพวกท่าน และราษฎรทั่วไปให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ อันที่จริง เจ้านายในพระราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ย่อมทรงถือว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง จึงได้ทรงรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ทุกพระองค์ตามแต่จะทำได้ แต่ตามวิสัยธรรมดาของคนและตระกูลอันใหญ่ก็ย่อมมีสมาชิกที่มีความสามารถยิ่งหย่อนกว่ากันเป็นธรรมดา และย่อมมีทำการพลาดพลั้งบ้าง ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเจ้านายจะได้ทรงทำการพลาดพลั้งไปบ้าง ก็มิใช่โดยอคติโดยเหตุนี้เมื่อท่านได้กล่าวแก้ไขในวันนี้ และท่านมีความรู้สึก ว่า พระราชวงศ์จักรีได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติของเราเช่นนั้น ก็ย่อมจะล้างความโทมนัสทั้งหลายทั้งปวงของข้าพเจ้าเองและพระราชวงศ์จักรีได้สิ้น นอกจากนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ท่านได้คิดมาทำ

พิธีขอมาวันนี้เอง โดยที่ข้าพเจ้ามิได้ร้องขออย่างใดเลย การที่ท่านทำเช่นนี้ ย่อมเป็นเกียรติยศแก่ท่านเป็นอันมาก เพราะท่านทั้งหลายได้แสดงว่ามีธรรมในใจ และเป็น คนที่สุจริต และใจเป็นนักเลง คือเมื่อท่านรู้สึกว่าได้กระทำอะไรเกินไปพลาดพลั้งไปบ้าง ท่านก็ยอมรับผิดโดยดีและโดยเปิดเผย การกระทำเช่นนี้เป็นของที่ท้าทาย และต้องใจเป็นนักเลงจริง ๆ จึงจะทำได้ เมื่อท่านได้ทำพิธีเช่นนี้ในวันนี้ ก็แสดงให้เห็นชัดว่า การใด ๆ ที่ท่านได้ทำไปนั้น ท่านได้ทำไปเพื่อหวังผลประโยชน์แก่ประเทศแท้จริง ท่านได้แสดงว่าท่านเป็นผู้มีน้ำใจกล้าหาญทุกประการ ท่านกล้ารับผิดเมื่อรู้สึกว่าได้กระทำการพลาดพลั้งไป ดังนี้เป็นการที่ทำให้ประชาชนรู้สึกไว้วางใจในตัวของท่านยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก ในข้อนี้ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้นในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอให้พรแก่ท่านทั้งหลายขอจงเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิญาณทุกประการ มีกำลังกาย มีกำลังใจ เพื่อจะสามารถทำงานให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศของเราสืบไป”

ปรากฏต่อมาว่า พระบรมวงศานุวงศ์ส่วนมากได้เจริญรอยตามเบื้องบงกชพระยุคลบาท แห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการพระราชทานอภัยโทษแก่คณะราษฎร แต่ก็ยังมีเชื้อพระวงศ์บางคน ทั้งต้นแถวและปลายแถว และแม้บางคนที่ไม่มืเลือดพระราชวงศ์แม้แต่หยดเดียว หากทำตนเป็นคนนิยมกษัตริย์ยิ่งกว่าองค์พระมหากษัตริย์เอง ยังคงผูกใจอาฆาตพยาบาทคณะราษฎรอย่างไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะสมาชิกแห่งคณะราษฎรที่เป็นแกนนำ จะถูกตามล้างตามผลาญอย่างไม่หยุดยั้ง โดยวิธีการต่าง ๆ นานา เช่นยุให้แยกแตกกัน แล้วเข้าข้างฝ่ายหนึ่ง ทำลายล้างอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อทำลายฝ่ายหนึ่งลงแล้ว จึงหวนกลับมาทำลายฝ่ายที่ยังเหลืออยู่อีกต่อไป พวกเหล่านี้ย่อมทุ่มเททุกอย่าง เพียงเพื่อทำลายคณะราษฎรให้หมดสิ้นไป ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศชื่อเสียง หรือแม้แต่ร่างกายแห่งอติเทพแห่งพระราชวงศ์ก็ยอมพลีให้เพื่อแก่การแก้แค้น (ชาวคณะราษฎรชั้นนำหลายคนจึงได้เมืงที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เช่น หลวงศุภชลาศัย หลวงพรหมโยธี พลโทประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น)

๖

ร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ

คณะกรรมการราษฎร ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ อันมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการนั้น ได้แจ้งการลาออกต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๗๕ และได้หลุดเกล้าฯ ถวายใบลาออกต่อองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ภายหลังที่ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ

เพราะตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นั้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี แต่ตามรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้แต่งตั้งประธานคณะกรรมการราษฎรและกรรมการราษฎร

ภายหลังจากพระยามโนฯ ถวายใบลาออกแล้ว ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ และท่านปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลพระยามโนฯ นั้นด้วย

เนื่องจากในขณะนั้นได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไปทั่วโลก ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ต้องเผชิญกับเศรษฐกิจอย่างรุนแรง รัฐบาลสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ถึงกับคุลข้าราชการออก แต่ก็ไม่สามารถที่จะแก้ภาวะเศรษฐกิจที่ทรุดหนักให้กระเตื้องขึ้นได้

รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภายใต้การนำของคณะราษฎรหรือคณะอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน จึงได้หาหนทางในการประหยัดรายจ่ายและอุดช่องโหว่ของการรั่วไหลเงินของชาติที่เป็นการสูญเปล่า

ในการปรับปรุงการเศรษฐกิจหลาย ๆ ด้าน ในด้านหนึ่งท่านปรีดีเสนอให้ประหยัดการใช้จ่ายของทางราชการโดยวิธีการที่จะไม่ทำให้ผลงานเสียหาย แต่ทว่าจัดการให้รายจ่ายลดลง ในการนี้ท่านปรีดี ได้เสนอให้จัดตั้ง “กรมพัสดุแห่งชาติ” เพื่อเป็นแหล่งกลางพัสดุของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ

ตามรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ ๕/๒๔๗๕ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ บันทึกไว้ว่า

หลวงประดิษฐมนูธรรม แดลงแทนประธานคณะกรรมการราษฎรว่าความคิดในเรื่องที่จะตั้งกรมพัสดุแห่งชาติขึ้นนี้ คณะกรรมการราษฎรได้คิดกันมานานแล้ว ด้วยเห็นว่าพัสดุที่กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ได้จัดซื้อหามาในเวลานั้นนั้น ยังแยกย้ายกันอยู่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏจากกิจการในโรงงานของรัฐบาลบางแห่งที่เป็นอยู่เวลานี้ได้กระทำวัตถุบางอย่างได้ก็มี เช่นโรงงานทำกระดาษของกรมแผนที่ทหารบกและศาลาแยกชาตของรัฐบาล ซึ่งอาจจะกระทำการผสมของใช้ในราชการได้ เช่นทำหมึกหรือกาวทั้งได้เคยสอบถามผู้ชำนาญในการนี้ดูแล้ว ได้ความว่าที่ศาลาแยกชาตของรัฐบาลก็ดีที่โรงงานทำกระดาษของกรมแผนที่ก็ดี มีวัตถุบางอย่างที่อาจจะทำจำหน่ายได้ถูกกว่าที่จัดซื้อหามา นอกจากนี้ยังมีพัสด้อื่นหลายอย่าง หากจัดระเบียบเสียให้เป็นที่เรียบร้อยแล้วอาจประหยัดค่าใช้จ่ายของแผ่นดินลงได้ปีละมาก ๆ เหตุฉะนี้คณะกรรมการราษฎรจึงได้ปรึกษาเห็นว่าควรรวมพัสดุ ซึ่งเวลานี้แยกย้ายกันอยู่ในกระทรวงทบวงต่าง ๆ มาไว้เสียแห่งเดียว โดยมีกรรมการคณะหนึ่งควบคุมดูแลกิจการของกรมนั้น ดังเช่นกรมร่างกฎหมายซึ่งปฏิบัติอยู่ในเวลานี้ โดยมีเลขานุการคอยรับธุระดูแลงานของกรมทั้งปวง ฉะนั้นกรมพัสดุแห่งชาตินี้ก็จะดำเนินการเช่นนั้น การที่จะควบคุมรวบรวมพัสดุจากกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ มาอยู่ในกรมนี้นั้นในคราวเดียวกันย่อมยากจะทำลงไปได้เพราะงบประมาณที่ได้ ตั้งไว้แต่เดิมก็มีอยู่แล้ว จึงควรที่จะเริ่ม

กระทำการที่ละเล็กละน้อยไปก่อน เมื่อเห็นว่างานสิ่งใดที่จะรวมมาได้ทันทีก็รวมทำสิ่งนั้นไปก่อน ในเบื้องต้นที่เห็นว่าพัสดุที่จะโอนมาได้โดยทันทีก็คือสิ่งที่ซึ่งกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ได้ใช้เหมือนกัน เช่นกระดาษ แบบพิมพ์ หมึก ดินสอ ปากกา เป็นต้น ส่วนในเวลาต่อไปจะควรโอนพัสดุสิ่งใดมาจากไหนได้บ้างแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของกรรมการอำนวยการกรมพัสดุแห่งชาติจะพิจารณาต่อไป สรุปความก็คือ การคิดตั้งกรมพัสดุแห่งชาติขึ้นนี้ก็เพื่อเป็นประโยชน์ในการประหยัดทรัพย์สินอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์ที่เราจะให้โรงงานของรัฐบาลที่มีอยู่แล้วในเวลานี้ได้ทำงานให้ได้ผลจริง ๆ และทั้งอาจจะเป็นการบำรุงสิ่งของไทย ซึ่งจะคิดฟื้นขึ้นในเมื่อโรงงานของรัฐบาลมีอยู่ แต่ปัญหาที่จะประกอบการอุตสาหกรรมสิ่งใดนั้น ก็จะเป็นหน้าที่ของกรรมการอำนวยการพิจารณาด้วยเหมือนกัน”

ในที่สุดสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติกรมพัสดุแห่งชาติ และประกาศใช้เป็นกฎหมายในเวลาต่อมา แต่กรมนี้อยู่ได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกไป เพราะไม่ได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังและจริงจัง ทั้งจากด้านกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้พัสดุและทั้งจากด้านพ่อค้าวานิชที่เสนอขายพัสดุ

ทั้งนี้เพราะว่าการจัดตั้งกรมพัสดุแห่งชาติขึ้นมา ทำให้ขัดผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดซื้อจัดหาของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่เคยได้ผลประโยชน์พิเศษจากพ่อค้าวานิชผู้เสนอขายพัสดุนั้น ๆ พวกเหล่านั้นจึงไม่ให้ความร่วมมือด้วยวิธีการบ่อนทำลายทำให้งานในหน้าที่ล่าช้าและด้วยวิธีการอื่น ๆ จนในที่สุดกรมพัสดุแห่งชาติต้องยุบเลิกไปอย่างน่าเสียดาย

ดังได้กล่าวแล้วว่าภาวะเศรษฐกิจในขณะนั้นอยู่ในฐานะที่ทรุดโทรมอย่างที่สุด คณะอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนา ได้อ้อเอาปัญหาการแก้ไขเศรษฐกิจของชาติเป็นปัญหาหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น และรัฐบาลพระยามโนได้มอบหมายให้ท่านปรีดีเป็นผู้วางแผนการเศรษฐกิจขึ้นมา ซึ่งท่านปรีดีได้เสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจมีรายละเอียดดังนี้

ท่านปรีดีเริ่มต้นด้วยแนะนำการอ่านว่า

“ข้อที่ควรระลึกในการอ่านคำชี้แจงนี้

การแบ่งเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์

การคิดที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ข้าพเจ้าได้พึงเล็งถึงสภาพอันแท้จริง

ตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมากกว่า การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์ นั้น ก็มีอยู่ทางเดียว ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจ นั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้าได้มีอุปทานผูกมันอยู่ในลัทธิใด ๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมแก่ประเทศไทยแล้ว จึงได้ปรับปรุงยกขึ้นเป็นเค้าโครงการ

เหตุแห่งความลำเอียง

แต่มีข้อควรระลึกว่า การจัดบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจนั้น ย่อมมีลัทธิอยู่มากมายหลายอย่างแต่ผู้ที่นิยมนับถือในลัทธิต่าง ๆ ยังมีอาจที่จะตกลงกันได้ ทั้งนี้ศาสตราจารย์เดสซงปีส์แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีสได้กล่าวไว้ว่ามีอยู่ ๓ ประการ

ไม่รู้โดยไม่ตั้งใจ

๑. เพราะบุคคลทุกคนยังไม่รู้ในลัทธิต่าง ๆ การไม่รู้นี้เป็นโดยไม่ตั้งใจ เช่นผู้ที่ไม่ได้ศึกษาหรืออ่านตำราที่แท้จริงของลัทธิต่าง ๆ บุคคลผู้นั้นก็มิอาจที่จะทำความตกลงอย่างไรได้

ไม่รู้โดยตั้งใจ

๒. เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่น บุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโฆษณาตลาดว่า ลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกัน รัฐบาลของผู้มีอำนาจแบ่งให้แก่คนจนเท่า ๆ กัน เขาผู้หญิงเป็นของกลางแล้วก็หลงเชื่อคำตลาดและมีอุปทานยึดมั่นในคำชั่วร้ายแล้วไม่ค้นคว้าและสืบต่อไปให้ทราบความว่า ลัทธินั้นได้ยุยงให้คนฆ่าฟันกันจริงหรือ รัฐบาลแบ่งให้เท่า ๆ กันจริงหรือ เขาผู้หญิงมาเป็นของกลางจริงหรือ

ประโยชน์ส่วนตน

๓. เพราะเหตุประโยชน์ส่วนตน กล่าวคือบุคคลที่แม้จะรู้ลัทธิต่าง ๆ ว่ามีส่วนดีอย่างไรก็แกล้งทำเป็นไม่รู้ ไม่ยอมที่จะดำเนินตาม เพราะเหตุที่ตนมีประโยชน์ส่วนตัวที่จะป้องกันไม่ให้ใช้ลัทธิต่าง ๆ นั้น เช่นลัทธิโซเชี่ยลลิสม์ ที่ประสงคิให้รัฐบาลเป็นผู้

ประกอบการอุตสาหกรรมเสียเอง เพื่อประโยชน์ของราษฎรเสียทั้งหมดดังนี้ ผู้ที่ประกอบ อุตสาหกรรมก็ต้องไม่นิยมลัทธิโซเชี่ยลลิสต์เพราะเกรงไปว่าประโยชน์คนที่อยู่ใน อุตสาหกรรมนั้นจะต้องถูกริบ หรือบุคคลที่เกลียดชังรัฐบาลด้วยเหตุผลตัว แม้จะรู้ลัทธิ ต่าง ๆ และจะเห็นว่าลัทธินั้นดีก็ตาม แต่เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินตามลัทธินั้น ตนเองได้ ตั้งใจเป็นปรปักษ์กับรัฐบาล ก็สร้างทำเป็นถือลัทธิหนึ่ง บุคคลจำพวกนี้จัดเป็นพวกอุบาทว์ กาลีโลก เพราะเหตุที่ตนมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ หาได้มุ่งถึงประโยชน์ของ ราษฎรโดยทั่วไปไม่

ทิจูมานะ

สำหรับประเทศสยามที่ข้าพเจ้าเคยสังเกตมายังเห็นว่ามีอีกเหตุหนึ่ง คือทิจูมานะ ข้าพเจ้าเคยอ่านคำบรรยายของท่านปราชญ์ในสยามบางท่าน ซึ่งอธิบายกล่าวถึงในลัทธิ หนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามท่านผู้นั้นว่าท่านได้อ่านจากหนังสือปรปักษ์ของลัทธินั้นหรือคำเล่าลือ ได้ความว่าท่านได้ยินคำเล่าลือ ข้าพเจ้าจึงแนะนำให้อ่านหนังสือของผู้ที่เป็นกลาง ท่าน อ่านแล้วและเห็นจริงว่าที่ท่านได้บรรยายมาแล้วเป็นคำเท็จ แต่เพื่อที่จะสงวนชื่อเสียง ส่วนตนของท่าน ท่านก็มีทิจูมานะสร้างบรรยายอยู่ตามเดิม ทั้ง ๆ ที่รับกับข้าพเจ้าว่า ท่านผิด แต่ท่านต้องทำโดยมานะ ท่านนักปราชญ์เหล่านี้เป็นพวกอุบาทว์กาลีโลกเช่น เดียวกับพวกที่นึกถึงประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่

ตั้งใจเป็นกลาง

ฉะนั้นผู้อ่านคำชี้แจงของข้าพเจ้า ขอได้โปรดตั้งใจเป็นกลาง หลีกเลียงจากเหตุ ชั่วร้ายดังกล่าวข้างต้นนี้และวินิจฉัยว่า คำโครงการที่ข้าพเจ้าคิดอยู่นี้ จะช่วยราษฎรได้ ตามที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้ในวันนั้นได้หรือไม่ เมื่อติดขัดสงสัยประการใด ก็ขอได้โปรด ถามมายังข้าพเจ้า และเมื่อได้ยินผู้ที่แย้งด้วยเหตุใดแล้ว ก็ขอได้โปรดถามผู้แย้งว่าเหตุผลนั้น เป็นของเขาเองหรือเป็นเหตุผลที่เขาได้ยินจากปากตลาดอย่างไร พร้อมทั้งสอบถามถึง เอกสารอันเป็นหลักฐานใด ๆ ซึ่งผู้แย้งได้อ่านหรือได้พบ แล้วโปรดแจ้งมายังข้าพเจ้าด้วย

การอ่านคำชี้แจงนี้ ไม่ใช่ต้องการว่าผู้มีปัญญาจึงจะวินิจฉัยได้ แม้ผู้ไม่ได้ปัญญา ถ้าค้นคว้าสืบสวนจริง ไม่เชื่อแต่ข่าวเล่าลือก็วินิจฉัยได้ดีกว่าผู้ที่ไม่ค้นคว้าสืบความจริง

หมวดที่ ๑

ประกาศของคณะราษฎร

หลักข้อ ๓ ของคณะราษฎร

เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ประกาศต่อประชาชนถึงวัตถุประสงค์คือหลัก ๖ ประการ หลักซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของประเทศมีความว่า

“จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก”

ความข้อนี้ย่อมฝังอยู่ในใจของประชาชนถ้วนหน้าและจะจารึกลงในประวัติของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้าจึงยังคงยืนยันความข้อนี้อยู่เสมอ และเห็นว่าถ้ารัฐบาลได้จัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้เหมาะสมแล้ว การหางานให้ราษฎรทุกคนทำไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยากนั้น ย่อมเป็นทางที่รัฐบาลจะทำได้ทำให้เป็นการยุติวิสัยไม่การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้เป็นจุดประสงค์อันใหญ่ยิ่งของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลี่ยนนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกันอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้นเข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ มิใช่ทำให้ราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลอง ด้วยเหตุดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งรับหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรที่จะต้องจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น

หมวดที่ ๒

ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ความเร้นแก่นของราษฎร

ผู้ที่มีจิตเป็นมนุษย์ประกอบด้วยความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว

เมื่อเห็นสภาพชาวานาในชนบทที่ดี เห็นคนยากจนอนาถาในพระนครก็ดี ก็จะปรากฏความ
สมเพชเวทนาขึ้นในทันใด ท่านคงจะเห็นว่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ อัน
เป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตของบุคคลเหล่านี้เร็นແင်ပານໃດ แม้วันนี้มีอาหารรับประทาน
พรั่งนี้และวันต่อไปจะยังคงมีหรือจะขาดแคลนก็ยังทราบไม่ได้อนาคตย่อมไม่แน่นอน
เมื่อท่านปลงสังขารต่อไปว่าชีวิตของเรานี้ย่อมชรา ย่อมเจ็บป่วย ก็แหละเมื่อบุคคลเข้าอยู่
ในสภาพเช่นนั้น จะยังคงมีอาหารรับประทานอีกหรือ เพราะแม้แต่กำลังวังชาจะแข็งแรง
ก็ยังขาดแคลนอยู่แล้ว

คนมั่งมี, คนชั้นกลาง, คนยากจน ก็อาจเร็นແင်

ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิตนี้ มิใช่จะมีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น
คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะต้องประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม
ขอให้คิดว่าเงินทองที่ท่านหามาได้ในเวลานี้ ท่านคงจะเก็บเงินนั้นไว้ได้จนกว่าชีวิตของ
ท่านจะหาไม่และอยู่ตลอดสืบไปถึงบุตรหลานเหลนของท่านได้หรือ ตัวอย่างมีอยู่มาก
หลายที่ท่านคงพบคงเห็นว่าคนมั่งมีในสมัยหนึ่งต้องกลับเป็นคนยากจนในอีกสมัยหนึ่ง
หรือมรดกที่ตกทอดไปถึงบุตรต้องละลายหายสูญไม่คงอยู่ตลอดชีวิตของบุตร บุตรของ
ผู้มั่งมีก็กลับตกเป็นคนยากจน เช่นนี้ท่านก็จะเห็นได้แล้วว่า เงินนั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้
จะเป็นประกันการดำรงชีวิตของท่านได้ ท่านจะรู้แน่หรือว่าสังขารของท่านจะยังคง
แข็งแรงทำงานได้ตลอดชีวิต ถ้าท่านป่วยหรือพิการอย่างใดขึ้น ท่านทำงานไม่ได้ท่าน
ต้องใช้เงินที่ท่านมีอยู่แล้ว เงินนั้นย่อมสูญสิ้นหมดไปเช่นนี้แล้วท่านจะได้อาหารที่ไหน
รับประทาน เพราะท่านป่วยหรือพิการทำงานไม่ได้ ท่านลองนึกว่าถ้าท่านตกอยู่ในสภาพ
เช่นนั้น ท่านจะรู้สึกอย่างไร

หมวดที่ ๓

การประกันความสุขสมบูรณ์ ของราษฎร

ราษฎรทุกคนควรได้รับประกันจากรัฐบาล

ความไม่เที่ยงแท้ในการเศรษฐกิจเป็นอยู่เช่นนี้ จึงมีนักปราชญ์คิดแก้โดยวิธีให้

รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (Social Assurance) กล่าวคือ ราษฎรที่เกิดมาย่อมจะได้รับประกันจากรัฐบาลว่า ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งสิ้นชีพ ซึ่งในระหว่างนั้นจะเป็นเด็ก หรือเจ็บป่วยหรือพิการ หรือชรา ทำงานไม่ได้ก็ดี ราษฎรก็จะต้องมีอาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เมื่อรัฐบาลประกันได้เช่นนี้แล้ว ราษฎรทุกคนจะนอนตาหลับเพราะคนไม่ต้องกังวลว่า เมื่อเจ็บป่วยหรือพิการหรือชราแล้วจะต้องอดอยาก หรือเมื่อคนมีบุตรจะต้องเป็นห่วงใยในบุตรเมื่อคนได้สิ้นชีพไปแล้วว่า บุตรจะอดอยากหรือไม่ เพราะรัฐบาลเป็นผู้ประกันอยู่แล้ว การประกันนี้ย่อมวิเศษดียิ่งกว่าการสะสมเงินทอง เพราะเงินทองนั้นเองก็ย่อมเป็นของไม่เที่ยงแท้ดังได้พรรณามาแล้ว

บริษัทเอกชนทำไม่ได้

การประกันเช่นนี้ เป็นการเหลือวิสัยที่บริษัทเอกชนจะพึงทำได้ หรือถ้าทำได้ ราษฎรก็ต้องเสียเบี้ยประกันภัยแพงจึงจะคุ้ม ราษฎรจะเอาเงินที่ไหนดมา การประกันเช่นนี้จะทำได้ก็แต่โดย “รัฐบาล” เท่านั้น เพราะรัฐบาลไม่จำเป็นต้องเก็บเบี้ยประกันภัยจากราษฎรโดยตรง รัฐบาลอาจจัดหาสิ่งอื่นแทนเบี้ยประกันภัยได้ เช่น จัดให้แรงงานของราษฎรได้ใช้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น การเก็บภาษีอากร รโดยทางอ้อมเป็นจำนวนคนหนึ่งวันละเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกรู้สา ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น

พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

ความคิดที่จะให้รัฐบาลได้มีประกันเช่นนี้แก่ราษฎรในต่างประเทศนับวันแต่จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในการที่จะจัดให้รัฐบาลได้มีประกันแก่ราษฎรเช่นนี้ ก็ต้องออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ซึ่งบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องจ่ายเงินให้แก่ราษฎรทุกคน เป็นจำนวนพอกับที่ราษฎรจะนำเงินนั้นไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ตนต้องการในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ได้ตามสภาพ (ดูร่างพระราชบัญญัตินี้ต่อไปข้างท้าย)

ราษฎรไทยชอบเป็นข้าราชการ

การจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรทั่วหน้านี้ เห็นว่าถูกต้องต่อนิสัยของราษฎรไทยโดยแท้ เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่ว่าทุก ๆ คนชอบทำราชการ ชอบมีเงินเดือน แต่กระนั้นก็ยังมิชอบทำราชการบางคนเที่ยวป่าวประกาศและป้องกันก็คิดขวางไม่ยอมให้ราษฎรได้

ทำราชการบ้างทั้ง ๆ ผู้นั้นเองเป็นข้าราชการมีเงินเดือน

ก็เมื่อรัฐบาลต้องจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรเช่นนี้ รัฐบาล จะเอาเงินที่ไหนมาจ่าย
เงินเป็นสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยน

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้ ขอเตือนให้ระลึกละเสียก่อนว่าเงินเป็นสิ่งที่รับประทาน
ไม่ได้ เงินย่อมเป็นสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่อง
นุ่งห่มสถานที่อยู่ ฯลฯ

การจ่ายเงินก็เท่ากับการจ่ายอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ขอให้ระลึกว่า
เงินที่ท่านหาได้ ท่านนำเอาเงินนั้นไปทำไม ท่านก็นำเอาไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่ง
การดำรงชีวิต เหตุฉะนั้น ถ้าจะเปรียบเทียบเงินว่าเป็นคะแนนชนิดหนึ่งก็ไม่ผิด การจ่าย
เงินเดือนก็เท่ากับการจ่ายคะแนนให้ราษฎรที่จะจับจ่ายแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรง
ชีวิตตามความต้องการของราษฎร

ผลที่สุดราษฎรจะพึงได้รับก็คือปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่น อาหาร, เครื่อง
นุ่งห่ม, สถานที่อยู่ ฯลฯ

รัฐบาลไม่ต้องริบทรัพย์ของผู้มั่งมี

ฉะนั้น ในการจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรนั้น รัฐบาลไม่ต้องริบทรัพย์ของผู้มั่งมี
มาจ่าย รัฐบาลอาจจัดให้มีปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต โดยจัดให้มีสหกรณ์ให้พร้อมบริบูรณ์
เพื่อรับแลกกับเงินเดือนซึ่งรัฐบาลจ่ายให้แก่ราษฎรเป็นการหักกลบลบหนี้กันไป เช่น
ราษฎรคนหนึ่งได้เงินเดือน ๒๐ บาท

การหักกลบลบหนี้

และราษฎรต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวน ๒๐ บาทดังนี้แล้ว
เงินที่รัฐบาลจ่ายให้แก่ราษฎรไปก็กลับมาตกเป็นของรัฐบาลอีก เงินที่คงตกแก่ราษฎร
ก็ต่อเมื่อราษฎรต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวนราคาน้อยกว่าจำนวนเงิน
ที่ท่านได้รับเงินที่ตกอยู่ในมือราษฎรนั้นเท่านั้นที่รัฐบาลจะต้องจัดหาทุนสำรอง ตามประเพณี
นิยมของโลกเช่น ทองคำหรือเนื้อเงินถ้าจะไม่ต้องออกธนบัตรให้มาก ซึ่งต้องการทุน
สำรองมาก รัฐบาลอาจจัดให้มีธนาคารแห่งชาติอันเป็นที่เชื่อถือได้ ซึ่งราษฎรจะได้นำเงิน

มาฝาก และการจับจ่ายก็ใช้เช็คและวิธีหักกลบหนี้ (Clearing) ดังนั้นบัตรที่จะออกใช้
หมุนเวียนก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีย่านจำนวนมากมาย

รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเอง

ฉะนั้น การที่จะให้รัฐบาลเป็นผู้ประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยรัฐบาล
เป็นผู้จ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรแล้วก็จำเป็นอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องจัดให้มีสหกรณ์เป็น
ผู้ทำสิ่งซึ่งเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต และเป็นผู้นำสิ่งเหล่านี้เสียเอง ถ้ารัฐบาลไม่จัด
ให้มีสหกรณ์เป็นผู้จัดทำและจำหน่ายปัจจัยเหล่านี้เสียเองหรือเป็นผู้ควบคุมแล้ว รัฐบาล
จะประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรได้อย่างไร รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาจ่ายเป็น
เงินเดือนให้แก่ราษฎร

การประกอบเศรษฐกิจใด ๆ ย่อมต้องอาศัย

๑. ที่ดิน ซึ่งรวมทั้งทรัพย์สินซึ่งติดอยู่กับที่ดิน และซึ่งอยู่บนพื้นดินและใต้ดิน
๒. แรงงาน
๓. เงินทุน

ราษฎรไม่มีที่ดินและเงินทุนพอ

ราษฎรในเวลานี้ต่างคนมีที่ดินและเงินทุนพอเพียงอยู่แล้วหรือ เราจะเห็นได้ว่า
๘๕% ของราษฎรหาไม่มีที่ดินและเงินทุนเพียงพอที่จะประกอบการเศรษฐกิจแต่ลำพังให้
ถูกต้องครบถ้วนไม่ ราษฎรต่างก็มีแรงงานประจำตนของตน แรงงานนี้ตนจะเอาไปทำ
อะไร เมื่อตนไม่มีที่ดินและเงินทุนเพียงพอ

ที่ดิน, แรงงาน, เงินทุนของประเทศ

แต่ถ้าจะพิจารณาถึงที่ดิน แรงงาน เงินทุนของราษฎรรวมกันแล้วจะเห็นได้ว่า
ในประเทศไทยมีที่ดินถึง ๕ แสนตารางกิโลเมตรเศษ (คิดเป็นไร่ได้กว่า ๓๒๐ ล้านไร่)
บนพื้นดินอุดมไปด้วยต้นไม้และพืชผลที่จะปลูกปลูก ในใต้ดินนั้นอุดมไปด้วยแร่โลหะ
ธาตุทั้งหลาย มีพลเมืองถึง ๑๑ ล้านคนเศษ ส่วนเงินทุนนั้นเล่าแม้เราจะยังไม่มีมากมาย
แต่ประเทศไทยไม่ใช่ป่าเถื่อนเสียทีเดียว ทรัพย์สินและชื่อเสียงของประเทศที่ได้มีอยู่
ก็อาจเป็นทางที่จะหาเงินทุนมาได้บ้างโดยนโยบายการคลัง อันไม่ทำให้เป็นที่เดือดร้อน

แก่ราษฎร

หมวดที่ ๔

แรงงานที่สูญเสียไปและพวกหนักโลก

น่าเสียใจซึ่งที่ดินของเราอันอุดมอยู่แล้วนี้ ยังมีได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้ เพราะการประกอบเศรษฐกิจตามทำนองที่เอกชนต่างคนต่างทำดังที่เป็นมาแล้ว ทำให้แรงงานสูญสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์บ้าง แรงงานต้องไข่ปลีองไปโดยใช่เหตุบ้าง และขาดเครื่องจักรกลที่จะช่วยแรงงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้นบ้าง มีพวกหนักโลก (Social Parasite) บ้าง ดังจะได้พรรณาต่อไปนี้

บทที่ ๑

แรงงานเสียไปโดยที่มีได้ใช้ให้เต็มที่

แรงงานสูญ ๔๐%

จะเห็นได้ว่าชาวนาซึ่งเป็นพลเมืองส่วนมากของประเทศสยาม ทำนาปีหนึ่งคนหนึ่งไม่เกิน ๖ เดือน (รวมทั้งไถ หว่าน เกี่ยว ฯลฯ) ยังมีเวลาเหลืออีก ๖ เดือนซึ่งต้องสูญสิ้นไป ถ้าหากเวลาที่เหลืออีก ๖ เดือนนี้ ราษฎรมีทางที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางการประกอบเศรษฐกิจได้แล้ว ความสมบูรณ์ของราษฎรก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้ ข้าพเจ้ายินดีที่จะได้รับคำชี้แจงจากผู้สนใจในการเศรษฐกิจว่า การที่จะแก้ไขให้ราษฎรได้ใช้เวลาว่างที่เหลืออยู่นี้ให้เป็นประโยชน์ได้ด้วยวิธีที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำนั้นสำเร็จได้อย่างไร ข้าพเจ้าเห็นว่าจะมีอยู่ที่แต่รัฐบาลที่จะกำหนดวางแผนการเศรษฐกิจแห่งชาติให้ราษฎรได้ใช้เวลาที่เหลืออีก ๖ เดือนนี้เป็นประโยชน์

บทที่ ๒

แรงงานเสียไปเพราะจัดการเศรษฐกิจไม่เหมาะสม

แรงงานเปลือง โดยแยกกันทำ

แม้แรงงานที่ใช้ในการประกอบเศรษฐกิจในระหว่าง ๖ เดือนก็ดี แรงงานเหล่านั้น

ยังเปลืองไปโดยใช้เหตุเพราะเอกชนต่างคนต่างทำ เช่น ชาวนาที่ต่างแยกกันทำเป็นราย ๆ ไปดังนี้ แรงงานย่อมเปลืองมากกว่าการรวมกันทำ ชาวนารายหนึ่งย่อมเลี้ยงกระบือของตนเอง ไถ หว่าน เกี่ยวของตนเอง (ยกเว้นแต่มีการลงแขกบางครั้งบางคราว) ต้องหาอาหารเอง แต่ถ้าหากชาวนารวมกันทำก็อาจประหยัดแรงงานลงได้ เช่นกระบือหนึ่งตัว ชาวนาที่แยกกันทำจะต้องเลี้ยงเอง ถ้ารวมกันหลาย ๆ ชาวนาที่มีกระบือหลาย ๆ ตัวแล้ว กระบือนั้นก็อาจรวมกันเลี้ยง และใช้คนเลี้ยงรวมกันได้ เป็นการประหยัดแรงงานได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนั้นการบ้านเช่นการหาอาหารก็จะรวมกันทำได้เหมือนดังเช่นสโมสรหรือร้านจำหน่ายอาหาร ที่วันหนึ่ง ๆ มีคนมารับประทานอาหารหลายสิบคนและอาจใช้คนปรุงอาหารเพียงคนหนึ่งหรือสองคนก็ได้ ดังนี้แรงงานในการทำอาหาร ในการเลี้ยงกระบือ ฯลฯ นั้น เมื่อชาวนา รวมกันทำแล้ว ก็จะประหยัดได้อีกมาก และแรงงานที่ยังเหลืออยู่ก็จะนำเอาไปใช้เป็นประโยชน์ในการประกอบเศรษฐกิจที่เรายังขาดอยู่ ก็ถ้าหากปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำอยู่เช่นนี้ตลอดไปแล้ว การประหยัดแรงงานย่อมจะมีไม่ได้

บทที่ ๓

แรงงานที่เสียไปโดยไม่ใช้เครื่องจักรกล

แรงงานที่เสียโดยวิธีป่าเถื่อน

เรื่องนี้ย่อมทราบกันดีอยู่แล้วว่า การทำงานของเราได้ใช้วิธีไถ หว่าน เกี่ยว ฯลฯ เหล่านี้ โดยแรงคนและสัตว์พาหนะ จริงอยู่ วิธีทำด้วยแรงคนและสัตว์พาหนะนี้ย่อมเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งในสมัยป่าเถื่อน และในสมัยที่เครื่องจักรกลยังมีได้เกิดขึ้นในเวลานั้น แต่ถ้าหากให้ผู้ชำนาญการจักรกลปรับปรุงเครื่องจักรกลให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศแล้ว (ซึ่งสามารถเป็นได้เพราะวิทยาศาสตร์ใด ๆ ในโลกที่จะไม่สามารถทำนั้นไม่มี เว้นแต่จะไม่ได้สนใจกันเท่านั้น) และเป็นธรรมดาของการเศรษฐกิจเมื่อมีเครื่องจักรกล แรงงานก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้มาก

ผลดีของเครื่องจักรกล

เช่นการไถที่ได้ทดลองทำกันในเวลานี้ย่อมเห็นได้ชัดแล้วว่า เครื่องไถนาเครื่องหนึ่งซึ่งใช้คนสองคนอาจทำการไถได้ในฤดูกาลหนึ่งหลายพันไร่ คนไทยเป็นผู้ที่มีร่างกาย

เล็กและแข็งแรงน้อยกว่าคนจีนหรือฝรั่ง ทำการเศรษฐกิจได้อาศัยกำลังคนแล้ว เรา จะสู้คนจีนหรือฝรั่งไม่ได้เราจะสู้เขาได้ก็ต่อเมื่อใช้เครื่องจักรกล การหาเครื่องจักรกลมา ใช้นี้ ชาวนาทุก ๆ คนสามารถมีเครื่องจักรกลได้หรือ ชาวนามีทุนพอที่จะซื้อหรือ เป็น การจริงที่เอกชนบางคนยอมมาได้เพราะมีเงินทุนไม่จำเป็นต้องอาศัยรัฐบาล แต่ให้เพียง ระวังว่าเครื่องจักรกลย่อมมีคุณอนันต์และโทษมหันต์เหมือนกัน การที่ในต่างประเทศ มีคนไม่มีงานทำมากขึ้นทุกวันนี้ ไม่ใช่เพราะเครื่องจักรกลที่มีขึ้นแทนแรงงานของคนหรือ เครื่องจักรกลเมื่อมีมาก คนไม่มีงานทำย่อมมากขึ้น

ผลลัพธ์ของเครื่องจักรกล

สมมติว่า โรงทอผ้าซึ่งแต่เดิมเป็นโรงที่ทำด้วยมือใช้คนงานพันคน เมื่อโรงทอผ้า นั้นเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรกลต้องการคนงานเพียงร้อยคนเช่นนี้แล้ว คนอีก ๕๐๐ คนก็จะ ต้องออกจากโรงงานนั้น กลายเป็นคนไม่มีงานทำ แต่ทั้งนี้จะโทษเครื่องจักรกลมิได้ เพราะเครื่องจักรกลเป็นสิ่งที่ช่วยมนุษย์มิให้ต้องทรมาน การที่มีคนไม่มีงานทำเพราะ โรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรกลนั้น เป็นโดยเหตุที่เอกชนต่างคนต่างทำ และเป็นธรรมดา อยู่เองซึ่งเมื่อโรงงานต้องการคนงาน ๑๐๐ คน คนงานเหลืออีก ๕๐๐ คน เจ้าของโรงงานมี ความจำเป็นอย่างไรที่จะต้องจ้างเอาไว้ให้เปลืองเปล่า ๆ คนอีก ๕๐๐ คนนี้จะไปทำงาน ที่ไหนทำถ้าโรงงานต่าง ๆ หรือการกสิกรรมต่าง ๆ ได้ใช้เครื่องจักรกลไปทั้งนั้น คนที่ ไม่มีงานทำจะมีจำนวนมาก ผลสุดท้ายความหายนะก็จะมาสู่ แต่ถ้ารัฐบาลเป็นผู้ประกอบการ เศรษฐกิจเสียเองแล้ว ก็มีแต่ผลดีอย่างเดียวที่จะได้รับจากเครื่องจักรกล

รัฐบาลตัวเองจะได้รับแต่ผลดีของเครื่องจักร

สมมติว่า โรงงานทอผ้าตามตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเปลี่ยนใช้เครื่องจักรกล มีคนงานที่ต้องออกจากโรงงานนั้น ๕๐๐ คน รัฐบาลอาจรับคนเหล่านี้ไปทำในโรงงานอื่น ที่จะตั้งขึ้นใหม่ เช่น โรงทำไหม โรงน้ำตาล หรือสร้างถนนหนทาง ก่อสร้างป่าเพื่อทำ การเพาะปลูก ฯลฯ และสมมติว่าโรงงานและการประกอบเศรษฐกิจต่าง ๆ มีอยู่พร้อม บูรณเพียงพอแล้วไม่จำเป็นต้องขยายต่อไปแล้ว ก็ลดเวลาทำงานของคนงานลง เช่นเดิมทำ วันละ ๘ ชั่วโมง เมื่อเครื่องจักรกลมีมากขึ้น คนงานก็ลดชั่วโมงทำงานลง เช่นเหลือวันละ ๗-๖-๕-๔-๓-๒-๑ ชั่วโมงดังนี้ โดยไม่ต้องลดเงินเดือนของคนงาน ด้วยวิธีนี้ก็จะ

ได้รับผลดีจากเครื่องจักรกล คือ ลดความทรมาณร่างกายของมนุษย์ได้มากขึ้น จริยอยู่ การที่เอกชนเจ้าของโรงงาน เอกชนอาจลดเวลาทำงานได้ แต่การลดเวลาทำงานนั้น เอกชนยอมลดค่าจ้างลงด้วย ยิ่งกว่านั้น ถ้าจำนวนคนไม่มีงานทำ มีมากกว่างานที่จะมี ให้ทำแล้วค่าจ้างก็ลดลงเป็นธรรมดา และเป็นกฎแห่งการเศรษฐกิจผลร้ายจะตกอยู่ที่ ราษฎร และเครื่องจักรกลจะเป็นสิ่งประหัดประหารราษฎร เมื่อไม่ต้องการประหัดประหาร ก็ไม่ต้องใช้เครื่องจักรกล เมื่อไม่ใช้เครื่องจักรกล ความล้มหลังก็จะมีอยู่ตลอดไป

การหาทุนสะดวกกว่าเครื่องจักร

การที่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเอง โดยจัดให้มีสหกรณ์นั้น นอกจาก จะแก้ปัญหาเรื่องแรงงานแล้ว การหาทุนยังสะดวกยิ่งกว่าเอกชน เพราะรัฐบาลอาจวาง นโยบายการคลัง เช่นการเก็บภาษีทางอ้อม (Indirect tax) ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวัน หนึ่งเล็กน้อย ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกร้อนรอนนัก เมื่อรวมเป็นปีก็ได้เงินจำนวนมาก

ภาษีทางอ้อม

เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใด ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันละ ๑ สตางค์ ใน ปีหนึ่งพลเมือง ๑๑ ล้านคนก็คงได้ ๔๐ ล้านบาทเศษ นอกจากนี้รัฐบาลยังอาจที่จะอาศัย ชื่อเสียงและทรัพย์สินของรัฐบาลจัดการกู้เงินอันเป็นประกันดีกว่าเอกชน หรือรัฐบาลอาจ ตกลงกับต่างประเทศซื้อเครื่องจักรกลมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ราคาถูกและผ่อนส่งเงิน เป็นงวด ๆ ดังที่บางประเทศเคยทำได้ผลดี

บทที่ ๔

แรงงานที่เสียไปเพราะบุคคลที่เกิดมาหนักโลก

พวกหนักโลกทำให้ถ่วงความเจริญ

ในประเทศสยามนี้ มีบุคคลที่เกิดมาหนักโลกอาศัยบุคคลอื่นกินมีจำนวนไม่น้อย กล่าวคือตนเป็นผู้ไม่ประกอบการเศรษฐกิจหรือการใดที่เหมาะสมแก่แรงงานของตน อาศัยอาหารเครื่องนุ่งห่มสถานที่อยู่ของผู้อื่น หรือบางทีก็ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ในกรุงเทพฯหรือในหัวเมือง เมื่อสังเกตตามบ้านของคนชั้นกลางหรือของผู้มั่งมีแล้ว ก็จะเห็นว่าผู้ที่อาศัยกินมีอยู่เป็นจำนวนมาก บุคคลจำพวกนี้นอกจากจะหนักโลกแล้ว

ยังเป็นเหตุที่ทำให้ราคาสິงของเพิ่มขึ้นได้ เช่นในประเทศหนึ่งมีคนทำงาน ๑๐๐ คน ทำข้าวได้คนหนึ่ง ๑ ตัน ได้ข้าว ๑๐๐ ตัน แต่มีคนที่อาศัยกินอยู่เปล่า ๕๐ คน ดังนี้ ถ้าพวกนักโลกนี้ทำงานรวมกับอีก ๑๐๐ คน ก็คงจะได้ข้าวเพิ่มขึ้นอีก ๕๐ ตัน ราคาก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้เพราะข้าวมีจำนวนมากขึ้น บุคคลจำพวกนี้ถ้าปล่อยให้คงอยู่ตามปัจจุบันนี้ ก็จะกลายเป็นคนขี้เกียจไป การปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และปล่อยให้มีคนเกียจคร้านคอยอาศัยกินเช่นนี้ ผลเศรษฐกิจของประเทศก็จะลดน้อยลง ไม่มีวิธีใดดีกว่ารัฐบาลจะจัดประกอบเศรษฐกิจเสียเอง และหาทางที่จะบังคับให้ราษฎรประเภทนี้ทำงานจึงจะใช้แรงงานของผู้หนักโลกนี้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้

หมวดที่ ๕

วิธีซึ่งรัฐบาลจะหาที่ดิน, แรงงาน เงินทุน

หลักสำคัญที่ควรคำนึงก็คือ รัฐบาลจำต้องดำเนินวิธีระมัดมอม คือต้องอาศัยการร่วมมือระหว่างคนมีกับคนจน รัฐบาลต้องไม่ประหัดประหารคนมี

บทที่ ๑

การจัดหาที่ดิน

เจ้าของที่ดินเวลานี้ไม่ได้รับผลจากที่ดินเพียงพอ

เวลานี้ที่ดินซึ่งทำการเพาะปลูกได้ตกอยู่ในมือของเอกชน นอกนั้นเป็นที่ป่าที่จะต้องก่อสร้าง ที่ดินซึ่งอยู่ในมือเอกชนในเวลานี้ ผลจากที่ดินนั้นยอมได้แทบไม่คุ้มค่าใช้จ่ายและค่าอากรหรือดอกเบีย เพราะชวาวนเวลานี้แทบกล่าวได้ว่า ๕๕% เป็นลูกหนี้ที่ดินไปจ้างหรือเป็นประกันต่อเจ้าหนี้ ฝ่ายเจ้าหนี้เองก็เก็บดอกเบียหรือต้นทุนไม่ได้ หรือผู้ที่มีนาให้เช่าเช่นนาในทุ่งรังสิตเป็นต้น เจ้าของนาแทนที่จะเก็บค่าเช่าได้กลับจำต้องออกเงินเสียค่านาเป็นการขาดทุนย่อยยับกันไปไม่ว่าคนมีหรือคนจน เจ้าของนาเป็นส่วนมากประสงค์ขายนาแม้จะต้องขาดทุนบ้าง หรือฝ่ายเจ้าหนี้ให้ชวาวนยืมเงินก็อยากได้เงินของตนคืน การบังคับจ้างหรือให้นำเอาที่ดินออกขายทอดตลาดนั้น เวลานี้ราคาที่ดินก็ตกต่ำ ทั้งนี้เป็นผลที่การประกอบเศรษฐกิจรัฐบาลปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ

ซื้อที่ดินคืน

เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้วรัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านั้นกลับคืนมา ก็เชื่อว่าชาวนาเจ้าของที่ดินผู้รับจำนองทั้งหลายคงจะยินดีมีใช้น้อย เพราะการที่ดินยังคงมีกรรมสิทธิ์อยู่ในที่ดิน หรือยังยึดที่ดินไว้เป็นประกันมีแต่จะขาดทุนอย่างเดียว การซื้อที่ดินกลับคืนมานั้นเป็นวิธีต่างกับวิธีบริบททรัพย์ของคอมมิวนิสต์

รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อที่ดิน

ในเวลานี้รัฐบาลไม่มีเงินจะซื้อที่ดินได้เพียงพอ แต่รัฐบาลอาจออกไปกู้ให้เจ้าของที่ดินถือไว้ตามราคาที่ดินของตน ใบกึ่งนั้นรัฐบาลจะได้กำหนดดอกเบี้ยตามอัตราดอกเบี้ยของการกู้เงินในขณะที่ซื้อ ซึ่งไม่เกินร้อยละ ๑๕ อันเป็นอัตราสูงสุดในกฎหมาย เช่นที่ดินราคาพันบาท เจ้าของที่ดินก็ถือใบกู้เป็นราคาพันบาท และสมมติว่าดอกเบี้ยในขณะนั้นร้อยละ ๗ เจ้าของที่ดินก็ได้ดอกเบี้ยปีละ ๗๐ บาทเป็นต้น ดังนั้นเป็นการได้ที่แน่นอนยิ่งกว่าการให้เช่าหรือการทำเอง ทั้งนี้ก็เท่ากับเจ้าของที่ดินแทนที่จะถือโฉนดหรือหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินบอกจำนวนที่ดิน เจ้าของที่ดินถือใบกู้ของรัฐบาลจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้

ที่ดินชนิดใดบ้างที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืน

ที่ดินที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืนนี้ ก็คือที่ดินที่จะใช้ประกอบการเศรษฐกิจ เช่น ที่นา หรือไร่ เป็นต้น ส่วนที่บ้านอยู่อาศัยนั้นไม่จำเป็นที่รัฐบาลต้องซื้อคืน เว้นไว้แต่เจ้าของประสงค์จะขายแลกกับใบกู้ การจัดให้มีบ้านสำหรับครอบครัว (Homestead) ซึ่งเมื่อคิดเทียบกับเนื้อที่ทั้งหมดในประเทศแล้ว ไม่มีจำนวนมากมายที่จะเป็นการขัดขวางต่อการดำเนินเศรษฐกิจ เหตุฉะนั้นจะยังคงให้มีอยู่ได้ก็ไม่เป็นการแปลกประหลาดอันใด

เมื่อที่ดินได้กลับมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว รัฐบาลจะได้กำหนดลงไปได้อันต์ว่าการประกอบเศรษฐกิจในที่ดินนั้นจะแบ่งออกเป็นส่วนอย่างไร และจะต้องใช้เครื่องจักรกลชนิดใดเป็นจำนวนเท่าใด การทดน้ำจะต้องขุดหรือทำคันนาอย่างไร ในเวลานี้ที่ดินที่แยกย้ายอยู่ในระหว่างเจ้าของต่าง ๆ นั้น ต่างเจ้าของก็ทำคูทำคันนาของตน แต่เมื่อที่ดินตกเป็นของรัฐบาลดังนี้แล้ว ถ้ามีที่ที่มีระดับเดียวกันก็จะประหยัดค่าใช้จ่ายลงได้มาก

เช่นการทำคูทำคันนาอาจจะทำน้อยลงก็ได้ นอกจากนั้นการใช้เครื่องจักรกล เช่นการไถ ก็จะได้ดำเนินติดต่อกัน มิฉะนั้นจะต้องไถที่นี้แห่งหนึ่งทีโน้นแห่งหนึ่ง เป็นการชักช้าเสียเวลา และการบำรุงที่ดินโดยวิชาเทคนิคย่อมจะทำให้สะดวก เราจะเห็นได้ว่าในเวลานี้ ราษฎรยังหลงเชื่อในวิธีโบราณ แม้ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะพร่ำสอนก็ต้องกินเวลาอีกนาน เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง รัฐบาลอาจกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ ราษฎรซึ่งเป็นลูกจ้างของรัฐบาลก็ต้องประพฤติตาม

ความรักในที่ดิน

ในตำราเศรษฐวิทยาซึ่งผู้แต่งนิยมในลัทธิที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และพวกรัฐบาลที่กลัวว่ารัฐบาลจะถูกโค่นโดยการที่ราษฎรรวมกันทำงานมาก ๆ แล้วเกรงจะเป็นภัยต่อรัฐบาลนั้น มักจะเลี่ยมสอนว่าการที่รัฐบาลมีที่ดินเสียเองแล้ว จะทำให้ราษฎรไม่มีการรู้สึกรักในที่ดินเหมือนกับที่ราษฎรได้เป็นเจ้าของที่ดินนั่นเอง การบำรุงจะไม่เกิดผล คำกล่าวเช่นนี้เปรียบเหมือนผู้กล่าวหลับตาพูด การที่เพาะราษฎรให้รักที่ดินอันเป็นส่วนของตัวเองนั้น พุดตามหลักปรัชญาแล้ว ก็เนื่องมาจากความคิดที่รักตัว (Egoism) กล่าวคือ ให้รักตนเอง รักทรัพย์สินของตน ดังนี้ย่อมเป็นการตรงข้ามกับการที่เพาะให้รักชาติ รักผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ร่วมชาติ (Altruism) มีผู้พูดถึงการรักชาติเสมอ ก็การที่เพาะให้รักตัวให้รักทรัพย์สินของตัวเองนี้เป็นการตรงกันข้ามกับการที่รักชาติหรือ ข้าพเจ้าสงสัยนักว่าผู้ที่อ้างว่ารักชาติแต่เที่ยวสั่งสอนให้รักตัวเองด้วยเช่นนี้ จะรักชาติจริงแต่ปาก และน้ำใจจะรักชาติจริงหรือไม่ อนึ่ง ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เพื่อจะไม่ตัดความรู้สึกในครอบครัวของราษฎร รัฐบาลก็ยอมให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในบ้านที่อยู่แล้ว ก็ควรจะมีความรักในที่ดินอันเป็นของตนเพียงพออยู่แล้ว เวลานี้ขอให้สังเกตเช่นในกรุงเทพฯ มีผู้ที่เช่าที่ดินหรือเช่าบ้านเขาอยู่หรือเช่าห้องแถวเขาอยู่เป็นจำนวนมากมายก่ายกอง พวกนั้นมีที่ดินที่ไหนที่เขาจะรัก และถ้าถือหลักว่าคนต้องมีที่ดินจึงจะรักชาติแล้ว ก็คนที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้นมิเป็นผู้ที่ไม่รักชาติหรือ? ข้าพเจ้ามิเชื่อเลยว่าผู้ที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้นจะเป็นผู้ที่ไม่รักชาติไปทั้งหมด ความจริงผู้ที่มีที่ดินอยู่มากนั้นแหละ บางคนที่จะตกลงในแผนเศรษฐกิจใด ๆ ก็นึกพะวงแต่ที่ดินของตน ขอให้ผู้อ่านสังเกตและเปรียบเทียบให้ดีและมองดูรอบ ๆ ข้างของท่าน และสังเกตบุคคลเหล่านั้นว่า คนที่มีที่ดินรักชาติ ยิ่งกว่าคนที่ไม่มีที่ดินหรือ? อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าก็จะตัดสินใจว่ามี ความ รักชาติเท่ากัน

เหตุฉะนั้นการที่มีที่ดินและไม่มีที่ดิน ไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความรักชาติยิ่งหย่อนอย่าง ที่คิดเลย

ส่วนข้อที่ว่าผู้ที่ไม่เป็นเจ้าของที่ดินจะไม่ตั้งใจบำรุงที่ดินนั้น เห็นว่าการเป็นไปได้ ก็เมื่อที่ดินรัฐบาลกลับซื้อเอาเป็นของกลาง ก็เท่ากับว่าราษฎรทั้งหมดเป็นเจ้าของ ที่ดินนั้นเหมือนบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นมาก ๆ และเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์เช่นนี้ บริษัทนั้นจะมี บำรุงที่ดินของเขาดอกหรือ ? เรากลับจะเห็นเป็นการตรงกันข้าม ที่บริษัทที่มีที่ดินกลับจะ บำรุงที่ดินของเขาดีกว่าเอกชนมีที่ดินเสียอีก เวลานี้เรามีผู้ชำนาญการกสิกรรมเป็น ข้าราชการคอยดูแลแนะนำในการบำรุงที่ดิน ต่อไปเมื่อที่ดินเป็นของรัฐบาลเราก็ต้องมี ข้าราชการที่เป็นผู้ชำนาญในการกสิกรรม ที่จะตรวจตราบำรุงที่ดินด้วยอาศัยวิชาความรู้ ความชำนาญ ความสามารถ เหมือนดังที่ข้าราชการกสิกรรมในเวลานี้ ถ้าหากว่าจะกล่าว ว่าที่ดินจะไม่ได้รับการบำรุงขึ้นนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการพูดอย่างดูหมิ่นข้าราชการผู้ ขำนาญการกสิกรรมโดยมิบังควร

ข้าพเจ้าเห็นเป็นการตรงข้ามที่ที่ดินจะได้รับความบำรุงดียิ่งขึ้น เช่น ในการทดน้ำ ในการปรับปรุงพื้นที่ดินและการเพาะปลูกที่จะใช้เมล็ดพันธุ์หรือปุ๋ยเหล่านี้ ผู้ชำนาญ การกสิกรรมจะได้ใช้วิชาความรู้ความสามารถของเขาเต็มที่ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ แม้ผู้ชำนาญจะพร่ำสอนสักเท่าใด ๆ ราษฎรก็ไม่ใครจะเชื่อเพราะนิยมอยู่แต่ในแบบ โบราณไม่เบิกหูเบิกตา

ราษฎรที่ปราศจากที่ดินในการทำกสิกรรมก็ยังคงเป็นข้าราชการซึ่งอาจสมัคร ทำการกสิกรรมตามเดิม หรือถ้างานทางกสิกรรมมีไม่พอ ก็สมัครทำงานอื่นได้ คงมี อาหารกินมีเครื่องนุ่มห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ ไม่ได้เดือดร้อนอันใดยิ่งไปกว่าที่ประกอบ การกสิกรรม แต่กลับจะได้รับความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจ เสียเอง

ขอให้เปรียบเทียบกับข้าราชการในปัจจุบันนี้ ส่วนมากตระกูลของพวกเขาเดิม ที่เดียวก็ทำกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ และผู้นั้นต้องละที่นาของตระกูลเข้ามารับราชการใน กรุงเทพฯ หรือในหัวเมืองเช่นนี้ ข้าราชการผู้นั้นทำไมจึงละที่ดินเช่นนั้นและข้าราชการ เหล่านี้จะมิรักชาติน้อยกว่าชาวนามีที่ดินหรือ ถ้าหากเป็นเช่นนี้ก็สมควรละที่นาของเขา

ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นไปตามคำกล่าวหานั้นไม่ได้

ระวิงคำล่อลวงของบุคคลบางจำพวก

เท่าที่ได้พิจารณาคำกล่าวหาของบุคคลบางจำพวก ที่ต้องการให้เอกชนมีที่นาอยู่นั้น มูลเหตุแห่งคำกล่าวนี้ เนื่องมาจากผู้ที่ถือสิทธิ์ที่นิยมให้เอกชนต่างคนต่างทำ และเสแสร้งเหตุผลสนับสนุน ซึ่งล่อใจเอกชนให้มีทรัพย์สินคล้ายเป็นการให้สินบนโดยทางอ้อม ๆ และพวกรัฐบาลที่ขวิญหนีดีฝ่อในการที่ราษฎรจะละที่นามาสมัครทำงานในการอุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งราษฎรต้องอยู่ร่วมกันเป็นส่วนมาก ๆ และเกรงว่าถ้าราษฎรอยู่ร่วมกันเป็นส่วนมาก ๆ เช่นนี้ จะเห็นการมีดีมีร้ายของตนหรือคนอ่อนแอไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจได้ และเกรงว่าตนจะหลุดพ้นจากตำแหน่ง ซึ่งเป็นการห่วงความเจริญโดยแท้ และพวกนี้เที่ยวป่าวร้องให้คนนิยมในเหตุผลของตน ซึ่งคนที่ไม่ตรึกตรองก็หลงเชื่อเอาได้ง่าย ๆ และป่าวร้องกันต่อ ๆ ไป

บทที่ ๒

การจัดหาแรงงาน

ข้าราชการบางคนเกียจกัน ไม่อยากให้ราษฎรเป็นข้าราชการ

นิสัยคนไทยชอบทำราชการ คือชอบสมัครเอาแรงงานของตนมาแลกกับเงินเดือนของรัฐบาล นิสัยเช่นนี้มีอยู่แน่ชัดแม้ในหมู่บุคคลที่คัดค้านว่ารัฐบาลไม่ควรทำอุตสาหกรรมเองก็ดี บุคคลเช่นนั้นก็เป็นข้าราชการเป็นส่วนมาก ตนเองหาได้เหลียวดูว่าในขณะที่ตนพูดอยู่นั้น ว่าตนเป็นข้าราชการหรือไม่ ตนคอยแต่เกียจกันผู้อื่นมิให้เป็นข้าราชการ ซึ่งผู้อื่นก็มีนิสัยชอบทำราชการเหมือนดังตน ฉะนั้นการมของบุคคลจำพวกนี้ผู้อ่านควรระวังจงหนัก และจงย้อนถามผู้พูดนั้นเสมอว่าท่านเป็นข้าราชการหรือเปล่า เมื่อท่านเป็นข้าราชการแล้วเหตุใดท่านเกียจกันราษฎรไม่ให้เป็นข้าราชการบ้างเล่า

รับราษฎรเป็นข้าราชการ

เมื่อนิสัยของคนไทยชอบทำราชการเช่นนี้แล้ว ไม่เป็นการยากอันใดที่จะรับคนไทยทั้งหมดให้เข้าทำราชการ แต่การทำราชการไม่หมายความว่าแต่การนั่งบัญชาการใน

สำนักงาน การประกอบเศรษฐกิจที่รัฐบาลทำก็เรียกว่าราชการด้วย

ในการนี้รัฐบาลอาจกำหนดให้ราษฎรที่มีอายุ เช่น ตั้งแต่ ๑๘ ปีถึง ๕๕ ปี ต้องทำงานตามคุณวุฒิกำลังและความสามารถของตน ต่อจากนั้นขึ้นไปราษฎรผู้นั้นจะได้รับบำนาญจนตลอดชีวิต และในระหว่างที่ยังมีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ก็ต้องเล่าเรียนและทำงานเล็กน้อยตามกำลัง ราษฎรจะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์เมื่อดังราชการในทุกวันนี้ เงินเดือนนั้นจำต้องต่างกันตามคุณวุฒิกำลังความสามารถ เพื่อที่ข้าราชการทั้งหลายจะได้เข้มแข็งต่างกันทำเต็มกำลังความสามารถ แต่อย่างไรก็ตามเงินเดือนขั้นต่ำที่สุดจะพอเพียงแก่การที่ข้าราชการผู้นั้นจะซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตได้

รัฐบาลจะบังคับให้ราษฎรทั้งหมดไปเป็นข้าราชการหรือ

รัฐบาลไม่จำเป็นต้องบังคับราษฎรทั้งหมดให้เป็นข้าราชการ

ยกเว้นเอกชนบางจำพวกที่ไม่ต้องรับราชการ

รัฐบาลอาจยอมยกเว้นให้เอกชนที่เป็นคนมั่งมีอยู่แล้วในเวลานี้หรือผู้อื่นซึ่งไม่ประสงค์เป็นข้าราชการ ประกอบการเศรษฐกิจของตนเอง เมื่อผู้นั้นแสดงได้ว่าการประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของเขา เขาจะมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตของเขาได้ตลอด แม้เจ็บป่วยหรือชราภาพ และสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรของเขาให้ได้รับการศึกษาและมีฐานะที่จะเลี้ยงตัวเอง ส่วนบุคคลอื่นซึ่งอยู่ในฐานะที่ไม่เพียงเท่านั้นก็จำเป็นต้องเป็นข้าราชการ เพราะการทำข้าราชการนั้นก็เท่ากับได้ออกแรงงานสะสมไว้เป็นทุนสำรองในเวลาเจ็บป่วยหรือชราแล้ว

แต่เมื่อรัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียหมดเช่นนี้ ราษฎรที่เป็นเอกชนจะหาอาชีพตามลำพังได้อย่างไร ?

อาชีพอิสระ

การประกอบเศรษฐกิจนั้นมีลักษณะการบางอย่างซึ่งเอกชนจะประกอบตามลำพังได้ผล เช่น การอาชีพอิสระ (Liberal Professions) เช่น นักประพันธ์ ทนายความ ช่างเขียน ครูในวิชาบางอย่าง ฯลฯ เหล่านี้ เมื่อราษฎรใดประสงค์จะทำโดยลำพัง ไม่อยากเป็น

ข้าราชการแล้วก็อนุญาตให้ทำได้ หรืออาชีพอื่น เช่น การโรงงานซึ่งเอกชนเป็นเจ้าของอยู่แล้วในเวลานี้ เมื่อผู้นั้นประสงค์จะทำต่อไปโดยไม่อยากเป็นข้าราชการแล้ว ก็อนุญาตเช่นเดียวกัน นอกจากผู้นั้นจะขายให้แก่รัฐบาลและตนถือใบกู้ ใต้คอกเบี้ยจากรัฐบาล เลี้ยงชีพของตน หรือการพาณิชย์ การกสิกรรมบางอย่าง เมื่อเอกชนแสดงได้ว่าการที่ตนจะประกอบได้ผลพอเลี้ยงตนแล้ว จะอนุญาตให้ทำเป็นพิเศษก็ได้

ผลดีของการที่ราษฎรส่วนมากสมัครเป็นข้าราชการ

การที่ราษฎรส่วนมาก ได้สมัครเป็นข้าราชการเช่นนี้ผลร้ายไม่มีอย่างใด รัฐบาลกลับจะได้ผลดี คือ แรงงานของราษฎรจะได้ใช้ประโยชน์ได้ตลอด เช่นในปีหนึ่งเมื่อหกวันเวลาซึ่งต้องหยุดพักผ่อนแล้วราษฎรจะได้ทำงานตลอดไป ข้อที่เรารู้สึกว่าชาวนามีเวลาว่างอีก ๖ เดือนนั้น ย่อมจะไม่ต้องวิตกอีกต่อไป รัฐบาลคงใช้เวลาอีก ๖ เดือนนั้นไว้เป็นประโยชน์ เช่นเมื่อว่างจากทำนา ก็อาจทำไร่อย่างอื่น หรือทำถนนหนทาง สุดแต่แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะกำหนดไว้ นอกจากนั้น เมื่อถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการแล้ว รัฐบาลอาจบังคับให้ศึกษา ให้อบรมในศิลปวิทยาใด ๆ ให้รู้ในการฝึกหัดวิชาทหาร ซึ่งทุ่นเวลาที่จะต้องมารับราชการทหารได้อีกโสดหนึ่ง

บทที่ ๓

การจัดหาทุน

เงินทุนที่รัฐบาลต้องมีในการประกอบเศรษฐกิจนี้มีอยู่ ๒ ชนิด

๑. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อซื้อเครื่องจักรกลและวัสดุที่รัฐบาลยังทำไม่ได้
๒. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อจ่ายเป็นค่าแรงงาน

ความหมุนเวียนแห่งเงินทุน

เงินทุนประเภทที่ ๒ นี้เป็นเงินที่หมุนเวียนและหักกลบลบหนี้กันไว้ เช่นราษฎรที่รับเงินเดือนก็นำเอาเงินเดือนซื้ออาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่จากรัฐบาล ถ้าจำนวนเงินพอดีก็เป็นการหักกลบลบหนี้กันไป ถ้ายังมีเงินเหลืออยู่ในมือข้าราชการ เงินที่เหลือนี้แหละซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องหาทุนสำรองมาไว้ แต่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ถ้ารัฐบาล

จัดให้มีธนาคารแห่งชาติแล้ว ข้าราชการก็จะได้นำเงินมาฝากธนาคาร เท่ากับข้าราชการ เป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาลตามจำนวนที่ฝากนั้น ไม่จำเป็นต้องเก็บธนบัตรไว้กับตนซึ่งอาจเป็น อันตรายเสียหายได้

ทุนทั้ง ๒ ประเภทนี้รัฐบาลจะหาได้ด้วยวิธีไหน ตามวิธีที่กล่าวกันว่าเป็นวิธี คอมมิวนิสต์นั้น นักปราชญ์ในสยามประเทศท่านว่าต้องบริบทร์พย์ของเอกชน การบริบทร์พย์นี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เห็นว่ารัฐบาลควรจัดหาทุนโดยทางอื่น วิธีจัดหาทุน คือ **ภาษีทางอ้อม**

การเก็บภาษีบางอย่าง เช่นภาษีมรดก เช่นภาษีรายได้ หรือภาษีทางอ้อม (Indirect Tax) ซึ่งเก็บจากรายกรคนหนึ่ง วันหนึ่งเล็กน้อย ซึ่งรายกรไม่รู้สึกเดือดร้อนนัก เมื่อรวม เป็นปีก็ได้เงินเป็นจำนวนมาก เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใดซึ่งเก็บจากรายกรคนหนึ่ง วันละ ๑ สตางค์ ในปีหนึ่งพลเมือง ๑๑ ล้านคน ก็คงได้ ๔๐ ล้านบาทเศษ ภาษีทางอ้อมนี้ มีเป็นต้นว่าภาษีเกลือซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จำหน่ายเอง เช่นรัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำเกลือ ตามราคาที่กำหนดให้อย่างสมควร ครั้นแล้วรัฐบาลจำหน่ายเกลือแก่ผู้บริโภค ภาษีน้ำตาล ภาษีบุหรี่ ภาษีไม้ขีดไฟ ฯลฯ

ออกสลากกินแบ่ง

การออกสลากกินแบ่ง (ลอตเตอรี่) ซึ่งไม่เห็นมีทางผิดศีลธรรมอย่างใด จริงอยู่ การออกสลากกินแบ่งเป็นการพนัน ผู้ถือสลากย่อมต้องเสี่ยงโชค แต่การเสี่ยงของผู้ถือ สลากนั้นต้องเสียเงินเป็นจำนวนเพียงเล็กน้อย

กู้เงิน

การกู้เงินซึ่งอาจเป็นการกู้เงินภายใน ซึ่งรัฐบาลจะร่วมมือกับคนมั่งมีในเวลา นี้ ซึ่งอาจเป็นการกู้โดยตรงหรือออกไปกู้สำหรับโรงงานโดยเฉพาะ เช่นถ้ารัฐบาลจะตั้ง โรงทำน้ำตาล ต้องการทุน ๑ ล้านบาท รัฐบาลออกไปกู้ทำน้ำตาล ๑ ล้านบาท ผู้ถือใบกู้มี สิทธิได้ดอกเบี้ยตามกำหนดและได้ผลที่โรงงานนั้นทำได้ หรือกู้จากต่างประเทศในเมื่อ ต่างประเทศยินดีให้กู้ ความจริงการกู้เงินจากต่างประเทศก็ควรเอาเงินนั้นซื้อเครื่องจักรกล หรือวัตถุที่เรายังทำไม่ได้ภายในประเทศ ไม่ควรนำเงินนั้นมาใช้ภายในประเทศ เมื่อตกลง

ใจเช่นนี้แล้วถ้าเรากู้เงินจากต่างประเทศไม่ได้ เราก็อาจตกลงซื้อเครื่องจักรกลโดยตรงจาก บริษัทในต่างประเทศและผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ดังเช่นบางประเทศเคยกระทำ

การหาเครดิต

สำหรับประเทศสยามเรา เห็นควรซื้อจากบริษัทในประเทศสหายเรา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เว้นไว้แต่จะไม่ยอมขาย โดยผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ หรือราคาแพง อนึ่งรัฐบาล อาจตกลงกับบริษัทให้มาตั้งโรงงาน และรัฐบาลเอาโรงงานและผลประโยชน์ของโรงงาน นั้นเป็นประกันหนึ่งของบริษัทจนกว่าจะใช้เงินหมด วิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นวิธีที่รัฐบาล สามารถทำได้ในเวลานี้ เพราะยอมทราบแล้วว่าเวลานี้เครื่องจักรกลมีล้นตลาดในโลก บริษัทต่าง ๆ ต้องการขายสินค้าของตนแม้จะโดยวิธีผ่อนส่งเงินก็ดี

หมวดที่ ๖

การจัดทำให้รายได้และรายจ่าย

ของรัฐบาลเข้าสู่ดุลยภาพ

เมื่อพูดถึงการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเอง โดยจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎร เช่นนี้ ปัญหาก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้อ่านเสมอมาว่า รัฐบาลจะเข้าสู่ดุลยภาพได้อย่างไร ผลจะมีเป็นว่ารัฐบาลต้องล้มละลาย ราคาเงินของเราจะตก โดยที่รัฐบาลจะต้องออก ธนบัตรมากมายกระนั้นหรือ

บทที่ ๑

ดุลยภาพภายในประเทศ

หักกลบลบหนี้

ข้าพเจ้าได้กล่าวว่ประปรายไว้แล้วแต่ในคอนต้นว่าเงินเดือนที่ราษฎรได้รับก็จะหัก กลบลบหนี้กันไปกับสิ่งที่ราษฎรซื้อจากรัฐบาล ฉะนั้น รัฐบาลจำต้องทำสิ่งที่เป็นปัจจัยแห่ง การดำรงชีวิตซึ่งราษฎรต้องการไว้ให้พร้อมบริบูรณ์ เมื่อราษฎรต้องการสิ่งใดก็ซื้อได้ที่ รัฐบาลเช่นนี้แล้ว แม้อันเดือนหนึ่ง ๆ หรือในปีหนึ่ง ๆ จะมีเงินเหลืออยู่ที่ราษฎร เงินนี้

ราษฎรก็เก็บสะสมไว้เพื่อใช้จ่ายในภายหน้า ซึ่งก็ต้องซื้อจากรัฐบาล คุณภาพก็คงต้องมีขึ้นภายในประเทศเป็นแน่แท้ นอกจากนั้นการทำให้ผู้ดูคุณภาพ ยังอาจกระทำได้ด้วยการกำหนดราคาส่งของที่จำหน่าย แต่วิธีนี้ไม่ควรใช้ รัฐบาลควรหาวิธีที่เพิ่มสิ่งทีราษฎรต้องการให้มากขึ้น

ความต้องการของมนุษย์

ความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันที่ดำรงชีวิตอาจมีแตกต่างกัน และยิ่งมนุษย์มีความเกี่ยวพันกันกว้างขวางขึ้นและเจริญขึ้นแล้วความต้องการก็ยิ่งมีมากขึ้น ศาสตราจารย์ชาลส์ จี๊ด กล่าวไว้ว่า ที่เรียกกันว่าเจริญนั้นก็หมายความถึงว่าความต้องการของมนุษย์ได้มีมากขึ้น (คำสอนเศรษฐวิทยา เล่ม ๑ หน้า ๔๘) เช่นคนป่าต้องการเครื่องนุ่งห่มแต่พอปิดบังร่างกายบางส่วน ครั้นคนจำพวกนั้นเจริญขึ้นก็ต้องการเครื่องนุ่งห่มปิดบังร่างกายมากขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

การทำปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต

ฉันใดก็ดี เมื่อราษฎรสยามเจริญขึ้น ความต้องการก็ย่อมมีมากขึ้นตามส่วน เช่น เครื่องนุ่งห่ม ก็จะต้องการผ้าหรือแพรมากขึ้น สถานที่อยู่และภาชนะใช้สอยมากขึ้น การคมนาคมมากขึ้น เช่นต้องการรถยนต์ต้องการเดินทางไกลติดต่อกับประเทศอื่น ต้องการพักผ่อนหาความเพลิดเพลิน เช่น การมหรสพ การกีฬาเหล่านี้ เป็นต้น เมื่อรัฐบาลจัดให้มีสิ่งเหล่านี้พร้อมสมบูรณ์แล้ว เงินเดือนที่รัฐบาลก็จะกลับมายังรัฐบาล ซึ่งต้องผู้ดูคุณภาพได้

บทที่ ๒

คุณภาพระหว่างประเทศ

รัฐบาลยังคงต้องเป็นลูกหนี้ต่างประเทศในการที่ซื้อเครื่องจักรและวัสดุที่รัฐบาลทำเองไม่ได้ รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาใช้เจ้าหน้าที่

ทำสิ่งที่เหลือใช้ภายในให้มาก

ในการนี้จึงเป็นการจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องจัดทำสิ่งที่ทำได้ในประเทศให้เหลือเพื่อ

จากการใช้จ่ายภายในประเทศ และนำสิ่งที่เหลือนี้ออกไปจำหน่ายหักกลบลบหนี้ กับจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้ เช่น ข้าว, ไม้สัก, แร่ เช่นนี้เป็นต้น

สินค้าเข้ามีสิ่งไม่จำเป็นมาก

ความจริงแม้แต่เอกชน ต่างคนต่างทำในเวลานี้ ประเทศสยาม ก็ยังมีสินค้าออกถึง ๑๓๔ ล้านบาท คือสินค้าที่เหลือจากใช้จ่ายในประเทศ แต่ประเทศสยามได้นำสินค้าอื่นซึ่งนอกจากเครื่องจักรเข้ามาเป็นจำนวนมาก เช่นของรับประทาน น้ำตาล เสื้อผ้า เหล่านี้ถ้าหากรัฐบาลจัดทำสิ่งที่เราสามารถทำได้เองเสียให้เกือบหมดแล้ว สินค้าออก ๑๓๔ ล้านบาทนี้ ก็จะใช้จ่ายแลกเปลี่ยนกับเครื่องจักรกลซึ่งเรายังไม่สามารถที่จะทำได้ เราจะเห็นได้ว่าความเจริญของเราจะมีเพิ่มขึ้นสักปานใด นอกจากนั้นแรงงานที่ว่างอยู่ ซึ่งรัฐบาลอาจใช้เป็นประโยชน์ได้อีกนั้น ก็จะทำให้เรามีสินค้าที่เหลือจากใช้จ่ายในประเทศมากขึ้น ซึ่งกำลังของประเทศในการที่จะแลกเปลี่ยนเอาสิ่งซึ่งเรายังทำไม่ได้ เช่น เครื่องจักรกลได้มากยิ่งขึ้น คุณภาพระหว่างประเทศก็จะเป็นไปได้

หมวดที่ ๖ (ต่อ)

การจัดเศรษฐกิจโดยรัฐบาลต้องระวัง

มิให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์

ผู้ที่อ่านโดยมีอุปาทานร้ายมักจะทำหน้าที่ว่า การที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองนี้ จะทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ กล่าวคือ ผู้หญิงจะมีเป็นของกลางไปทั้งหมดหรือชีวิตในครอบครัวจะไม่มี คนจะหมดความมานะความพยายามในการที่จะช่วยเสริมความเจริญ คำกล่าวนี้ถ้าจะมีผู้กล่าวก็คงจะใส่ร้ายโดยไม่ไตร่ตรอง

ราษฎรที่เป็นข้าราชการก็มีสภาพเหมือนข้าราชการทุกวันนี่

ความจริงเท่าที่กล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้ถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการ มีฐานะเหมือนข้าราชการทุกวันนี่ที่ทำงานแล้วได้เงินเดือน และเมื่อเจ็บป่วยชราได้เบี้ยบำนาญ ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเช่นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ปราศจากการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องมาจากเหตุเศรษฐกิจ ข้าพเจ้ายังเคารพต่อครอบครัวของผู้นั้น

ผู้หญิงไม่ใช่เป็นของกลาง ความเกี่ยวพันในระหว่างผู้บุพการีเช่นปู่ย่าตายาย บิดามารดา กับผู้สืบสันดานเช่นบุตรหลาน ยังคงมีตามกฎหมายลักษณะหัวเมียไม่ยกเลิก ราษฎรคงมีมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญเหมือนดังข้าราชการในทุกวันนี้ ถ้าหากราษฎร หมดมานะที่จะช่วยเหลือส่งเสริมความเจริญแล้ว ข้าราชการในทุกวันนี้ก็จะมีเป็นบุคคลจำพวกที่หมดมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญหรือ

การค้นคว้าในวิชาการคงมีได้

อาจมีผู้กล่าวอีกว่า การค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์จะมีไม่ได้ ข้อนี้จะเป็นการกล่าวใส่ร้ายเกินไป นักวิทยาศาสตร์ยังค้นคว้าได้เสมอ รัฐบาลจะมีรางวัลให้ และจะยอมรับกรรมสิทธิแห่งการ คิดประดิษฐ์สิ่งใดได้ ไม่ต่างกับข้าราชการในปัจจุบันอย่างไรเลย ขออย่าให้ผู้อ่านหลงเชื่อคำกล่าวที่ใส่ร้ายมนุษย์เราจะต้องกินข้าวกะทะ อยู่ในรู ถ้าท่านถามผู้กล่าวว่าเขาอ่านจากหนังสือเล่มไหนที่กล่าวเช่นนั้น แล้วแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบจะเป็นพระคุณมาก

หมวดที่ ๗

การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์

รัฐบาลกลางคุมไม่ทั่วถึง

แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองก็ดี แต่ในประเทศที่กว้างขวางมีพลเมืองกว่า ๑๑ ล้าน ดังประเทศสยามนี้ การประกอบเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งนั้นแล้วการควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปโดยทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องแบ่งการประกอบเศรษฐกิจนี้เป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

สมาชิกสหกรณ์ได้รับเงินเดือน

ในสหกรณ์หนึ่ง ๆ นั้น ราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกของสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนจากสหกรณ์นั้นตามอัตรา และตนจำต้องทำงานตามกำลังความสามารถ เว้นไว้แต่เจ็บป่วยหรือพิการ หรือชราาก็จะได้รับเบี้ยบำนาญ

รางวัลพิเศษ

สหกรณ์นั้นจะได้ประกอบการเศรษฐกิจตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ เช่นสหกรณ์ในทางกลสิกรรม ก็จะประกอบกลสิกรรม เช่นการเพาะปลูกพืชพันธุ์ การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และกระทำกิจการอื่นเมื่อมีแรงงานเหลืออยู่ เช่นการสร้างถนนหนทาง การสร้างบ้านและสถานที่ในสหกรณ์นั้น ราษฎรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ นอกจากจะได้รับเงินเดือนประจำตามอัตรา ยังคงจะได้รับเงินรางวัลพิเศษตามผลแห่งการที่สหกรณ์นั้นทำได้อีกสถานหนึ่ง ด้วยวิธีนี้ไม่ว่าคนยากจนหรืออนาถาก็ย่อมเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ซึ่งต่างกับสหกรณ์ซึ่งรัฐบาลจัดอยู่ในปัจจุบัน คือผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเท่านั้นจึงจะเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ส่วนชาวนาที่ต้องเช่านาทำอ้อมมีจำนวนมากในเวลานี้ ไม่มีโอกาสที่จะเป็นสมาชิกสหกรณ์

สหกรณ์จะมีอาณาเขตเท่าใด และจะมีสมาชิกสักเท่าใดนั้น ก็แล้วแต่สมาชิกของสหกรณ์ประการหนึ่ง เช่น สหกรณ์อุตสาหกรรม ย่อมมีสมาชิกที่เป็นคนงานของอุตสาหกรรมนั้น ตามแต่อุตสาหกรรมจะใหญ่น้อยปานใด และสหกรณ์ในทางกลสิกรรมก็สุดแท้แต่ความเหมาะสมแห่งการที่จะแบ่งเขตที่ดินที่จะประกอบกลสิกรรมว่าจะควรเพียงใด และจะต้องใช้คนงานเท่าใดจึงจะควบคุมและใช้วิชาเทคนิคได้โดยสะดวก

ร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

สหกรณ์เหล่านี้ ผู้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ย่อมร่วมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป คือ.-

๑. ร่วมกันในการประดิษฐ์ (Production) โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกที่ดินและเงินทุน สมาชิกสหกรณ์เป็นผู้ออกแรง

๒. ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง (Circulation) กล่าวคือ ผลที่สหกรณ์ทำได้นั้น สหกรณ์ย่อมทำการขนส่งและจำหน่ายในความควบคุมของรัฐบาล

๓. ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคและบริโภค คือ สหกรณ์จะเป็นผู้จำหน่ายของอุปโภคและบริโภคแก่สมาชิก เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม แต่อาหารนั้นไม่จำเป็นที่สหกรณ์จะต้องทำอาหารสุกออกจำหน่าย สหกรณ์อาจจำหน่ายอาหารดิบ เช่น ข้าวสาร

เนื้อดิบ เหล่านี้ให้สมาชิกซื้อไปจัดปรุงเองตามความชอบ แต่ถ้าสมาชิกต้องการความสะดวก จะซื้ออาหารที่ทำเสร็จแล้วจากสหกรณ์ก็ได้ตามใจสมัคร

๔. ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ คือ สหกรณ์จะได้จัดสร้างสถานที่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล สมาชิกครอบครัวหนึ่งก็จะมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง และปลูกตามแผนผังของสหกรณ์ให้ถูกต้องตามอนามัย และสะดวกในการที่จะจัดการปกครองและระวางเหตุภัยอันตราย

เทศบาล สาธารณสุข การศึกษา การทหาร

เมื่อราษฎรได้รวมกันเป็นสหกรณ์ มีบ้านอยู่เป็นหมู่ด้วยกันแล้ว การจัดให้สหกรณ์ได้มีการปกครองตามแบบเทศบาล (Municipality) ย่อมทำได้สะดวก ตลอดจนการอนามัยและสาธารณสุข เช่น สหกรณ์จะได้จัดให้มีแพทย์ออกข้อบังคับว่าด้วยการรักษาอนามัยและการศึกษาอบรมหมู่คนก็ทำได้ง่าย เพราะสมาชิกอยู่ใกล้ ๆ กัน เมื่อเสร็จจากการทำงาน วันหนึ่ง ๆ สหกรณ์อาจออกข้อบังคับให้มาเรียนหรืออบรม การเรียนอาจเป็นโดยวิธีหนังสือหรือวิธีแสดงภาพฉายและการแสดงอื่น ๆ การระงับปราบปรามโจรผู้ร้ายจะสะดวก นอกจากนี้ทางทหารอาจอาศัยสหกรณ์เป็นเครื่องมือที่จะอบรมวิชาทหารบุคคลที่ก่อนถูกเกณฑ์ทหารหรือพวกกองเกินอัตรา (Military Preparation) การเกณฑ์ทหารการระดมพลเหล่านี้ ย่อมสะดวกด้วยประการทั้งปวง ฯลฯ

หมวดที่ ๘

รัฐบาลจะจัดให้มีการเศรษฐกิจชนิดใดบ้างในประเทศ

ป้องกันการปิดประตูค้า

รัฐบาลจะต้องถือหลักว่า จะต้องจัดการกิจกรรมและอุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้นซึ่งในที่สุดประเทศไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกันภัยอันตรายอันเกิดจากการปิดประตูการค้าได้ เมื่อเรามีสิ่งที่ต้องการภายในประเทศครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว แม้จะต้องถูกปิดประตูค้าก็ไม่เป็นการเดือดร้อนอันใด ผู้ที่หลงเชื่อในลัทธิอาณานิคมที่ว่า ประเทศต่าง ๆ จะต้องแบ่งแยกการทำงานกัน ประเทศใดทำกิจกรรมก็ทำแต่กิจกรรม ไม่ต้องประกอบอุตสาหกรรมนั้น ความจริงเป็นหลักที่ดีในเมื่อประเทศต่าง ๆ

สุจริตต่อกัน ไม่มีการ ปิดประตูค้าหรือกดราคาแก่งกัน แต่ในปัจจุบันนี้หาเป็นเช่นนั้น
ไม่

ความเห็นนักเศรษฐวิทยาเยอรมัน

เราจำต้องดำเนินตามหลักของนักเศรษฐวิทยาของเยอรมันผู้หนึ่ง ชื่อเฟรดอริคลิสต์
ซึ่งแสดงความเห็นว่าเยอรมันนี้ต้องทำตนให้เป็นรัฐบริบูรณ์เสียก่อนกล่าวคือมีอุตสาหกรรม
กลีกรรม ศิลปวิทยา ให้พร้อมบูรณ์ และเมื่อได้เป็นเช่นนั้นแล้วจะมีการแข่งขันในระหว่าง
ประเทศก็ควร เยอรมันนี้ได้เจริญขึ้นเพราะถือหลักนี้กันทั้งหมดประเทศเยอรมันนี้เอง การที่รัฐบาล
จัดทำได้ผลดีเพียงไร เช่น การรถไฟ เป็นต้น และในปัจจุบันนี้เองประเทศเยอรมันนี้เห็นว่าบ้าน
เมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจ จึงได้มอบตำแหน่งรัฐบาลให้แก่
ฮิตเลอร์ ซึ่งฮิตเลอร์เป็นผู้นิยมในลัทธิที่รัฐบาลจัดทำเศรษฐกิจเอง ในอังกฤษมีท่านแมคโดนาล
ในประเทศฝรั่งเศสมีท่านดาลาดิเอร์เป็นหัวหน้าในรัฐบาล ท่านเหล่านี้ดำเนินลัทธิอย่างไรก็
ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า ดำเนินลัทธิที่ต้องการให้ราษฎรทำร่วมกันกับรัฐบาลและต้องการการ
ประกันของรัฐบาล (Assurance Sociale) "ไม่มากก็น้อย

หมวดที่ ๕

การป้องกันความยุ่งยากในปัญหา

เรื่องนายจ้างกับลูกจ้าง

เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานทำให้ระส่ำระสาย

ถ้าประเทศสยามจะดำเนินตามลัทธิที่ปล่อยให้บริษัทเอกชนเป็นเจ้าของโรงงาน
แล้วให้ผู้ที่สนับสนุนลัทธิที่เห็นเพียงลำพังเห็นว่า ตนจะนำเอาความระส่ำระสายและความ
หายนะมาสู่ประเทศ ผู้ที่เคยไปศึกษาวิชาในยุโรปข้างไม่รู้บ้างหรือว่าการที่กรรมกรกับนาย
จ้างได้เกิดวิวาทบาดหมางกัน ถึงกับบางคราวนายจ้างต้องปิดโรงงาน (Lockout) บางคราว
กรรมกรพากันหยุดงาน (Strike) อันได้เกิดขึ้นด้วยเรื่องค่าจ้างบ้างเรื่องเวลาทำงานบ้าง
เรื่องการพักผ่อนบ้าง การประกันภัยของกรรมกรบ้าง เหล่านี้ มิใช่เป็นเพราะเหตุที่เอกชน
เป็นเจ้าของโรงงานดอกหรือ ในประเทศสยามเรา นี้ แม้โรงงานจะมีเพียงเล็กน้อย เราก็
เห็นแล้วว่าปัญหาได้เริ่มเกิดขึ้น เช่น กรรมกรรถรางเป็นต้น ยิ่งบ้านเมืองเจริญขึ้น โรงงาน

มีมากขึ้น คราวนั้นแหละท่านคงจะเห็นว่า ความระส่ำระสายจะเกิดมีขึ้นเพียงใด แต่ถ้า การประกอบเศรษฐกิจทั้งหลายรัฐบาลได้เป็นเจ้าของเสียเองแล้ว ราษฎรทั้งหลายไม่ว่า เป็นกรรมกรหรือข้าราชการประเภทใด เมื่อได้ทำงานตามกำลังและความสามารถเหมือนกับกรรมกรและข้าราชการประเภทอื่นแล้วก็จะได้รับผลเช่นเดียวกัน เป็นการเสมอภาคตาม กำลังและความสามารถ รัฐบาลเป็นผู้แทนของราษฎรก็เท่ากับราษฎรได้เป็นเจ้าของการ เศรษฐกิจทั้งปวงนั้น เมื่อผลแห่งการเศรษฐกิจมีมาก ราษฎรผู้เป็นกรรมกรและข้าราชการ ก็ได้รับเงินเดือนมากขึ้นตามส่วน รัฐบาลจะไปเกียดกันเอาไว้เพื่อประโยชน์ของใคร ก็ไม่มีเลย ซึ่งต่างกับเอกชนผู้เป็นเจ้าของโรงงาน ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองที่เอกชนนั้น จะต้องเกียดกันเอาผลกำไรไว้ให้มาก และกดขี่ล่อแรงของกรรมกรเอาไว้เป็นประโยชน์ ส่วนตัว

รัฐบาลทำมีกำไร

จริงอยู่มีผู้กล่าวว่า ถ้ารัฐบาลจัดการประกอบเศรษฐกิจเสียเอง รัฐบาลทำมีแต่ ขาดทุน คำกล่าวนี้ผู้กล่าวเอาตัวอย่างที่เลวของบางประเทศมาใช้กล่าวคือในประเทศที่วินัย บกพร่อง คนงานทำงานไม่เต็มที่ ทั้งนี้มิใช่แต่รัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ รัฐบาลจึงจะขาดทุน แม้แต่เอกชนเองก็ตาม ถ้าหากการประกอบเศรษฐกิจนั้น คนงานไม่มี วินัยหรือวินัยบกพร่องเอกชนนั้นก็ขาดทุนเช่นเดียวกัน ทางแก้ในเรื่องวินัยแห่งโรงงาน นี้ จึงไม่ใช่อยู่ในเรื่องที่รัฐบาลหรือเอกชนเป็นเจ้าของ ความจริงอยู่ที่ระเบียบของโรงงาน และการควบคุมของหัวหน้างาน อีกประการหนึ่ง ถ้าจะพิจารณาถึงการประกอบเศรษฐกิจ ทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีแต่กำไร เพราะได้ใช้แรงงานที่สูญสิ้นไปนั้นให้เป็น ประโยชน์ทั้งหมดและจะประหยัดแรงงานได้ กับทั้งเพิ่มแรงงานได้ด้วยวิธีใช้เครื่องจักรกล อะไรเล่าจะเป็นเหตุให้รัฐบาลเกิดขาดทุน

หมวดที่ ๑๐

แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ

เพื่อที่การประกอบเศรษฐกิจจะได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยและได้ผลดี รัฐบาลก็จำ ต้องวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ การวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้จะต้องกำหนดและสืบสวน เป็นลำดับต่อไปนี้

๑. จะต้องคำนวณและสืบสวนว่า ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎรนั้นมีอะไรบ้างและ ฯลฯ จะต้องมีความเข้าใจที่จะพอเพียงแก่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามควรแก่ความเจริญ ไม่ใช่คำนวณอย่างเร้นลับ เช่น อาหารก็จะคิดถึงจำนวนข้าว เนื้อสัตว์ เกือบ ผัก ผลไม้ น้ำตาล ฯลฯ ซึ่งบุคคลธรรมดาไม่ยากจนจะต้องมีรับประทาน เครื่องนุ่งห่มก็ต้องคิดถึงจำนวนผ้าและแพร ซึ่งบุคคลธรรมดาที่ไม่ยากจนจะต้องมี เช่น หมวก เสื้อ กางเกง ถุงเท้า รองเท้า ฯลฯ เหล่านี้ ในเรื่องสถานที่อยู่ก็ต้องคิดว่า ในครอบครัวหนึ่งมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง บ้านนั้นไม่ใช่กระท่อมหรือกระท้อบ จะต้องเป็นบ้านที่บุคคลธรรมดาอยู่ได้ด้วยความสะดวกและทนทานได้นาน เช่น ดึกเป็นต้น ต้องคิดถึงความปลอดภัยจากกระท่อมหรือโรงนา ซึ่งเหมือนกับคนป่าในเวลานี้ มาเป็นตึกถาวรซึ่งมีสภาพเท่าเทียมกับอารยประเทศ ในการคมนาคมนั้นแล้ว ก็ต้องคิดถึงการคมนาคมทางบกที่จะต้องสร้างรถไฟ ถนนหนทางอันเชื่อมราษฎรทุก ๆ สหกรณ์ ทุก ๆ ตำบลในพระราชอาณาจักรให้ทั่วถึงกัน การสร้างคลองหรือทำอันเป็นการคมนาคมทางน้ำ และการคมนาคมทางอากาศ ตลอดจนขบวนยานที่ราษฎรครอบครัวหนึ่งหรือในสหกรณ์หนึ่ง ๆ ควรจะมีใช้ เช่น รถยนต์ เหล่านี้ต้องเทียบสภาพของคนไทยที่จะให้มีสิ่งเหล่านี้เท่าเทียมกับคนที่อยู่ในประเทศที่เจริญแล้ว

๒. เมื่อคำนวณและสอบสวนดังกล่าวในข้างต้นแล้ว ก็ต้องคำนวณและสืบสวนต่อไปว่า สิ่งเหล่านั้นถ้าจะสร้างขึ้นจะต้องอาศัยที่ดิน แรงงาน เงินทุน เป็นจำนวนเท่าใด ซึ่งการปลูกข้าวจึงจะเพียงพอแก่การที่พลเมือง ๑๑ ล้านคนรับประทาน เช่น สมมติจะต้องการข้าวสาร ๒,๕๓๑ ล้านกิโลกรัม จะต้องอาศัยที่นา ๑๕ ล้านไร่และจะต้องอาศัยแรงงานตามวิธีต่าง ๆ สุดแต่การทำนาจะใช้แรงคนกับแรงสัตว์พาหนะ หรือจะใช้แรงคนกับเครื่องจักรกล เช่น การไถ ถ้าคนตามธรรมดาไถได้วันละ ๑/๒ ไร่ ในการไถก็สิ้นแรง ๓๐ ล้านแรง แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกลซึ่งเครื่องจักรไถนาเครื่องหนึ่งไถได้วันละ ๔๐ ไร่ ซึ่งต้องการคนขับรถคนหนึ่ง และผู้ช่วยคนหนึ่ง แล้วแรงงานของคนก็จะได้เพียง ๗๕๐,๐๐๐ แรงเท่านั้น ทุนแรงงานได้หลายเท่า สมมติว่าการคราดและหว่าน ถ้าใช้แรงคนก็สิ้น ๑๕ ล้านแรง แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกล ก็ต้องใช้เพียง ๗๕๐,๐๐๐ แรง (เทียบตามข้างต้น)

การเกี่ยว ถ้าใช้แรงงานคนก็ต้องสิ้น ๓๐ ล้านแรง แต่ถ้าเครื่องจักรกลนำมาใช้

ได้ โดยปรับที่นาให้ไขน้อออกได้ ซึ่งเครื่องจักรเกี่ยวถ้าใช้ได้แล้ว ก็จะต้องใช้แรงเพียง ๓๕๐,๐๐๐ แรง

ดังนี้ รวมแรงงานที่จะต้องใช้จึงอาจเป็นดังนี้

ก. ถ้าใช้แรงคนผสมกับแรงสัตว์พาหนะเท่านั้นสิ้นแรงงาน ๕๐ ล้านแรง

ข. ถ้าใช้เครื่องจักรกลในการไถ คราด หว่าน ลากขน ส่วนการเก็บเกี่ยวใช้แรงคน เมื่อเครื่องจักรกลยังนำมาใช้ไม่ได้ ก็จะต้องสิ้นแรงงาน ๓๒,๒๕๐,๐๐๐ แรง

ค. ถ้าใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด ก็จะต้องใช้แรงคนเพียง ๓ ล้านแรงเท่านั้น และเงินที่จำเป็นต้องใช้ก็ต่างกัน เช่น ถ้าใช้เครื่องจักรก็ต้องหาซื้อเครื่องจักรกลและน้ำมัน สมมติว่า ๑๕ ล้านไร่ใช้เครื่องไถนา ๕,๐๐๐ เครื่อง ๆ ละ ๓,๐๐๐ บาท ดังนั้นทุนที่จะซื้อเครื่องจักรไถนาก็คงเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท ซึ่งรัฐบาลอาจผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ได้ และหาทุนในการซื้อน้ำมัน หรือตั้งโรงกลั่นกรองขุดหาน้ำมันหรือเชื้อเพลิงอื่น ๆ

๓. เนื่องจากการคำนวณดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็จะต้องคำนวณและสืบสวนถึงที่ดิน แรงงาน เงินทุนของรัฐบาลที่มีอยู่ในเวลานี้และที่จะมีขึ้น เพื่อทราบกำลังแห่งการที่จะประกอบเศรษฐกิจ เช่น ที่ดินเรามี ๓๒๐ ล้านไร่เศษ เป็นที่นาแล้ว ๑๘ ล้านไร่ และเป็นไร่ที่ป่าซึ่งจะปลูกพืชผลได้อย่างไร และจัดการทำป่าไม้อย่างไร ในใต้ดินมีแร่อย่างไรซึ่งเราจะจัดการขุดขึ้นมาใช้ได้ และคำนวณถึงแรงงาน เช่นพลเมือง ๑๑ ล้านคนนี้ สมมติคงเป็นเด็กและคนชราซึ่งทำงานไม่ได้ ๕ ล้านคน คงเป็นคนทำงานได้ ๖ ล้านคน ในวันหนึ่งทำงาน ๘ ชั่วโมง และปีหนึ่งทำงาน ๒๘๐ วัน หยุด ๘๕ วัน คงได้แรงงาน ๑,๖๘๐ ล้านวัน แรงงานในบรรดาแรงงานเหล่านี้ก็แยกเป็นแรงงานที่ทำด้วยน้ำพักน้ำแรงทำไร่ แรงงานฝีมือทำไร่ แรงงานวิชาพิเศษ เช่น นายช่าง แพทย์ ครูเท่าไร่ แรงงานในการควบคุม เช่น หัวหน้างานและข้าราชการฝ่ายปกครองทำไร่ และจะต้องคำนวณถึงเงินทุนที่รัฐบาลจะจัดให้มีได้ เช่น การกู้ยืมภายในร่วมกับผู้มั่งมี การเก็บภาษีทางอ้อมอันไม่ให้เป็นภาระเดือดร้อนแก่ราษฎร

เมื่อเราคำนวณได้ดังนี้แล้วก็จะทราบได้ว่า เราจะเริ่มใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติในท้องที่ใดก่อน และเริ่มการเศรษฐกิจใดก่อน เช่นนี้เป็นลำดับไปจนทั่วพระราชอาณาจักร

การกระทำสิ่งใด ๆ เมื่อไม่คำนวณกำลังให้ดีแล้วการนั้นจะสำเร็จได้ยาก และเมื่อเราทราบว่าเราขาดกำลังอันใด เราก็ควรหากำลังอันนั้น เช่นเราขาดผู้ชำนาญการพิเศษ เราต้องจ้างชาวต่างประเทศซึ่งเป็นผู้ชำนาญการพิเศษมาใช้ไปพลาง ๆ ก่อน และอบรมคนของเราซึ่งจักต้องวางแผนการอบรมไว้ด้วย

หมวดที่ ๑๑

ผลสำเร็จอันเกี่ยวแก่หลัก ๖ ประการ

การที่รัฐบาลจัดการประกอบเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็น สหกรณ์นั้น ย่อมทำให้วัตถุที่ประสงค์อื่น ๆ ของคณะราษฎรได้สำเร็จได้อย่างดียิ่งกว่าที่จะปล่อยให้เศรษฐกิจให้เอกชนต่างคนต่างทำ ดังจะเห็นได้ตามที่ได้ชี้แจงต่อไปนี้

บทที่ ๑

เอกราช

ก. เอกราชในทางศาล

ในการที่จะจัดทำประมวลกฎหมายให้ครบถ้วนตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายไว้ นั้น ในข้อนี้ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะเหตุที่ว่ากร่างในขณะที่เขียนคำชี้แจงอยู่นี้ได้จวนจะเสร็จอยู่แล้ว

ข. เอกราชในทางเศรษฐกิจ

เมื่อเราจัดทำสิ่งอุปโภคบริโภค ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตพร้อมบริบูรณ์ เรามีอำนาจในการป้องกันประเทศได้เพียงพอ และเราบำรุงการศึกษาได้ด้วย มีแรงงานที่จะจัดให้ครอบครัวสั่งสอน เราจัดบำรุงอนามัยของราษฎรโดยอาศัยวิธีรัฐบาลจัดการเศรษฐกิจเสียเอง อันเปิดช่องทางความสะดวกแก่การบำรุงการอื่น ๆ แล้วจะมีประเทศใดเขามาราวี เวลานี้มีแต่พากันบ่นกลัวฝรั่งไม่กล้าทำอะไรลงไป ก็เมื่อเราจะจัดบ้านเมืองของเราตามความเอกราชของเรามีมืออยู่ เรารักษาสัญญาและข้อตกลงกับเขา เราไม่เบียดเบียนหรือกีดกันอาชีพของเขามืออยู่ในเมืองไทยเวลานี้ เรายังคงแลกเปลี่ยนสินค้ากับเขา คือซื้อสินค้าของเขาในประเภทที่เราทำเองไม่ได้ เช่นเครื่องจักรกล เราซื้อเขามากขึ้นแทนที่จะซื้ออาหารจากเขาซึ่งเราทำของเราเอง

ได้ คั้งนี้ต่างประเทศใดเขาจะข่มเหงเรา ถ้าเรามัวกลัวฝรั่งว่าเขาจะข่มเหงเราในทางที่ผิด แม้นเราจะเป็นฝ่ายที่ทำถูกเช่นนี้แล้ว เราก็อ่าทำอะไรเสียเลยดีกว่า แม้นแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ ในขั้นแรกเรามักกลัวฝรั่งว่าเขาจะข่มเหงหรือ แต่เขาก็มีน้ำใจดีพอที่จะไม่มาข่มเหงอันใด ฝรั่งเขาเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ จริงอยู่แม้จะมีผู้หาว่าสันนิบาตชาติว่าทำอะไรไม่ได้จริงจัง แต่ก็ยังเป็นเครื่องยับยั้งการกดขี่ข่มเหงโดยไม่เป็นธรรมได้บ้างไม่มากนักน้อย ซึ่งผิดกว่าในครั้งแต่ก่อน ขอให้ดูการพิพาทระหว่างบริษัทราน้ำมันอังกฤษกับประเทศเปอร์เซีย ซึ่งประเทศเปอร์เซียมีอาณาเขตและพลเมืองใกล้เคียงกับเรา ความเจริญในทางการศึกษาส่วนมากของพลเมืองก็ใกล้เคียงกับเรา แต่ทำไมประเทศเปอร์เซียถอนสัมปทานบริษัทอังกฤษ ประเทศอังกฤษก็ไม่จู่โจมมาข่มเหง ข้าพเจ้าคิดว่าเขามีธรรมะพอจึงนำเรื่องนี้ขึ้นมากล่าวในสันนิบาตชาติ แทนที่จะยกกองทัพไปรบ เมื่อเราไม่ต้องการข่มเหงเบียดเบียนชาวต่างประเทศ เราต้องการบำรุงประเทศเรา เหตุใดเขาจะมากดขี่ข่มเหงเรา

บทที่ ๒

การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน

ข้าพเจ้าเคยแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๑ ว่าเหตุแห่งการบุคคลกระทำผิดอาญานั้น มีอยู่ ๒ ประการ

๑. เหตุอันเกี่ยวกับนิสัยสันดานของผู้กระทำผิดนั่นเอง

๒. เหตุอันเนื่องจากการเศรษฐกิจ เช่น ลักทรัพย์ ปล้น เหล่านี้ ก็เมื่อรัฐบาลได้จัดให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์ มีอาหารกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ แล้วก็เหตุอันเล้าการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องจากการเศรษฐกิจจะยังคงมีอยู่อีกเล่า เหตุแห่งการกระทำผิดในทางอาญาจะยังคงเหลืออยู่ ก็แต่เหตุอันเนื่องแต่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิด ซึ่งจะต้องคิดแก้ไขด้วยทางอบรมและสั่งสอนดัดนิสัย และเมื่อผู้อบรมสั่งสอนผู้ดัดนิสัยได้มีความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจแล้ว การอบรมสั่งสอนดัดนิสัยก็จะได้ผลดียิ่งขึ้น

บทที่ ๓

การเศรษฐกิจ

การเศรษฐกิจซึ่งคณะราษฎร ได้ประกาศไว้ว่ารัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคน

ทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยากก็จะเป็นการสมจริง ไม่ใช่หลอกลวงประชาชน ซึ่งข้อนี้มีผู้เข้าใจผิด เพราะเห็นว่ารัฐบาลยังมีได้ทำการอันใด แต่ที่มีได้กระทำการใดลงไปก็เพราะยังมีได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้า เมื่อได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้าที่ให้รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรทุกคนจะมีงานทำ โดยเหตุที่รัฐบาลรับราษฎรทั้งหมดเข้าทำงานเป็นข้าราชการ แม้แต่เด็ก คนป่วย คนพิการ คนชราซึ่งทำงานไม่ได้ก็จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล แล้วราษฎรก็จะไม่อดอยาก เพราะเงินเดือนที่รัฐบาลจะให้น้อตราชั้นต่ำก็จะได้กำหนดให้เพียงพอที่จะซื้อแลกเปลี่ยนกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ตามความต้องการของราษฎร

บทที่ ๔

เสมอภาค

ความเสมอภาคก็มีขึ้นได้ในสิทธิและหน้าที่ ซึ่งนอกจากเสมอภาคกันบนกระดาษยังเป็นการเสมอภาคที่จะเข้ารับราชการ แม้จะเป็นในทางปกครองและในทางเศรษฐกิจก็ดี ราษฎรจะมีสิทธิเสมอภาคกันในการที่จะไม่อดตาย แต่ไม่ใช่เสมอภาคในการที่คนหนึ่งมีเงิน ๑๐๐ บาท จะต้องรีบเอามาแบ่งเท่า ๆ กันในระหว่าง ๑๐๐ คน ๆ ละ ๑ บาท ตามที่นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านอ้างว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เขาแบ่งกันเช่นนั้นเราเกลียดชังลัทธิคอมมิวนิสต์ ตามที่ท่านนักปราชญ์ในประเทศไทยกล่าวนั้น และเราจะไม่ดำเนินวิธีบริบทร์พม่าแบ่งกันดังที่นักปราชญ์ท่านกล่าว

บทที่ ๕

เสรีภาพ

ข้อนี้ผู้ที่มองแต่ผิว ๆ จะคัดค้านทันทีว่า การที่รัฐบาลกับราษฎรทั้งหมดเป็นข้าราชการนั้น และการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองนั้นจะเป็นการตัดเสรีภาพ จริงอยู่เมื่อรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ย่อมเป็นการตัดเสรีภาพ แต่การตัดเสรีภาพนั้นก็เพื่อจะทำให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ ทั้งหมดเป็นการปฏิบัติหลักข้อ ๓ รัฐบาลไม่ได้ตัดเสรีภาพในการอื่น ๆ ราษฎรคงมีเสรีภาพในร่างกาย ในเคหสถาน ในการพูด ในการศึกษาอบรม ในการสมาคม เมื่อราษฎรได้มีความสุขภายในเศรษฐกิจนี้แล้ว ราษฎรก็

ย่อมมีความสุขกายราษฎรจะต้องการเสรีภาพโดยไม่มีอาหารรับประทานเช่นนั้นหรือ ทั้งนี้ไม่ใช่ความประสงค์ของราษฎรเลย แม้ในเวลานี้เองราษฎรก็ต้องทำงานเองเพื่อเลี้ยงชีพนอกจากที่เกิดมาหนักโลกอาศัยคนอื่นเขากิน (Social Parasite) ไม่ว่าในประเทศใด ๆ เสรีภาพย่อมจำกัดเพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหมดด้วยกัน และคณะราษฎรก็ได้ประกาศไว้แล้วว่าเสรีภาพนั้นจะทำให้เกิดได้เมื่อไม่ขัดกับหลัก ๔ ประการดังที่ได้กล่าวข้างต้น

บทที่ ๖

การศึกษา

ราษฎรจะมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์โดยรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรก็ย่อมจะได้รับการศึกษาแทนที่จะคอยพะวงถึงทรัพย์สินของตนว่าจะเป็นอันตรายสูญหาย และรัฐบาลก็ยังคงที่จะบังคับให้ราษฎรที่เป็นข้าราชการจำต้องเล่าเรียน แม้ราษฎรผู้นั้นจะเป็นผู้ใหญ่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไปจนถึง ๕๕ ปีก็ตาม เมื่อเป็นข้าราชการแล้วก็จำเป็นต้องเรียน โดยวิธีที่เอกชนต่างคนต่างทำนั้น การบังคับให้ผู้ใหญ่เรียนย่อมเป็นการยาก

ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง ๖ ประการของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ได้ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า ศรีอาริยะ ก็จะพึงบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า โฉนเล่าพวกเราที่ได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎรแล้ว จะรี ๆ รอ ๆ ไม่นำราษฎรต่อไปให้ถึงต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งราษฎรจะได้เก็บผลจากต้นไม้นั้น คือผลแห่งความสุขความเจริญดังที่ได้มีพุทธทำนายกล่าวไว้ในเรื่องพระศรีอาริย์ ในเรื่องนี้ผู้ถือศาสนาพุทธทุกคน ในการทำบุญปรารถนาจะประสบศาสนาพระศรีอาริย์ แม้ในการสาบานในโรงศาลก็ดี ในการพิชิตใด ๆ ก็ดี ก็อ้างกันแต่ว่า เมื่อชื่อสัตย์หรือให้การไปตามความจริงแล้ว ก็ให้ประสบพบศาสนาพระศรีอาริย์ ก็เมื่อบัดนี้เราจะดำเนินวิธีไปสู่อาริยะสมัย แต่ก็ยังมีบุคคลที่ถอยหลังเข้าคลอง ซึ่งถอยหนัก ๆ เข้าก็จะกลับไปสู่นารยะสมัยก่อนพุทธกาล คือเมื่อ ๒๔๗๕ ปีที่แล้วมาแล้ว

เกล้าร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกัน

ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

มาตรา ๑. พ.ร.บ. นี้ให้เรียกว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร พ.ศ. ๒๔๗๕

มาตรา ๒. ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

หมวดที่ ๑

เงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร

มาตรา ๓. ตั้งแต่วันที่ประกาศใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไปนั้น ในบรรดาบุคคลที่มีสัญชาติไทยซึ่งอยู่ในประเทศไทยถ้วนทุกคน ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ ตามอัตราขั้นต่ำ ดังต่อไปนี้

๑. บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า ๑ ปี เดือนละบาท
๒. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑ ปีถึง ๕ ปี เดือนละบาท
๓. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖ ปีถึง ๑๐ ปี เดือนละบาท
๔. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีถึง ๑๕ ปี เดือนละบาท
๕. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๖ ปีถึง ๑๘ ปี เดือนละบาท
๖. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีถึง ๕๕ ปี เดือนละบาท
๗. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๕ ปีขึ้นไป เดือนละบาท

มาตรา ๔. บุคคลที่มีคุณวุฒิหรือความสามารถพิเศษ หรือมีกำลังพิเศษจะได้รับเงินเดือนสูงขึ้นไปตามคุณวุฒิความสามารถกำลัง และตามชนิดที่ทำ ตามอัตรา ข. ดังต่อไปนี้

ขั้น ๑	๘๐ บาท	ขั้น ๒	๙๐ บาท
ขั้น ๓	๑๐๐ บาท	ขั้น ๔	๑๑๐ บาท
ขั้น ๕	๑๒๐ บาท	ขั้น ๖	๑๓๐ บาท
ขั้น ๗	๑๔๐ บาท	ขั้น ๘	๑๕๐ บาท

ชั้น ๙ ๑๖๐ บาท ชั้น ๑๐ ๑๗๐ บาท
 ชั้น ๑๑ ๑๘๐ บาท ชั้น ๑๒ ๑๙๐ บาท
 ชั้น ๑๓ ๒๐๐ บาท ชั้น ๑๔ ๒๒๐ บาท
 ชั้น ๑๕ ๒๔๐ บาท ชั้น ๑๖ ๒๖๐ บาท
 ชั้น ๑๗ ๒๘๐ บาท ชั้น ๑๘ ๓๐๐ บาท
 ชั้น ๑๙ ๓๒๐ บาท ชั้น ๒๐ ๓๕๐ บาท
 ชั้น ๒๑ ๔๐๐ บาท ชั้น ๒๒ ๔๕๐ บาท
 ชั้น ๒๓ ๕๐๐ บาท ชั้น ๒๔ ๕๕๐ บาท
 ชั้น ๒๕ ๖๐๐ บาท ชั้น ๒๖ ๖๕๐ บาท
 ชั้น ๒๗ ๗๐๐ บาท ชั้น ๒๘ ๘๐๐ บาท
 ชั้น ๒๙ ๙๐๐ บาท ชั้น ๓๐ ๑,๐๐๐ บาท

มาตรา ๕. นอกจากเงินเดือนที่ได้รับ ให้ผู้ทำงานหรือข้าราชการได้รับเงินรางวัล
 อีกโสดหนึ่งตามผลแห่งการทำงานของตน ซึ่งรัฐบาลหรือสหกรณ์จะได้กำหนดส่วนลง
 ไว้ ก.

มาตรา ๖. ผู้ที่รับราชการหรือทำงานได้เงินเดือนสูงกว่าชั้นสามัญ

ก. เมื่อออกจากราชการจะได้รับเบี้ยบำนาญสูง

ง. กว่าอัตราขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในมาตรา ๓

มาตรา ๗. เงินเดือนและเงินรางวัลและเบี้ยบำนาญจะเพิ่มส่วนขึ้นได้ตามส่วน
 จ. แห่งการที่รัฐบาลหรือสหกรณ์ได้ผลในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยการทำงาน

มาตรา ๘. ให้บรรดาบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไปจนถึง ๕๕ ปี รับราชการ
 ตามประเภทงานให้กำหนดแบ่งตามกำลังความสามารถ คุณวุฒิและตามเพศ อายุดังนี้

๑. ผู้ใดมีคุณวุฒิอย่างใดก็ให้สมัครเข้าทำงานในประเภทที่ใช้คุณภูมินั้น ถ้างาน
 ประเภทใดมีผู้สมัครมากกว่างานประเภทนั้นต้องการจำนวนคนก็ให้มีการสอบแข่งขัน ผู้ใดที่

สอบได้ตามที่กำหนดก็ให้รับเข้าทำงานตามที่ผู้นั้นได้สมัคร

๒. ความสามารถให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับคุณวุฒิ

๓. กำลังบุคคลที่ไม่มีคุณวุฒิหรือความสามารถเป็นพิเศษก็ให้ผู้นั้นทำงานตามกำลังแห่งความแข็งแรงของตน ให้เหมาะสมกับประเภทของตน

๔. เพศ ตามธรรมดางานเบา เช่น งานเกี่ยวแก่การรักษาสถานที่ การเสมียน การเป็นครู การอนุบาลเด็ก การจำหน่ายของอุปโภคบริโภค ให้พยายามผ่อนผันใช้เพศหญิง เว้นแต่จำเป็นจึงใช้เพศชาย แต่ทั้งนี้ไม่ตัดสิทธิ์ของเพศหญิงซึ่งมีคุณวุฒิและความสามารถเป็นพิเศษ

๕. อายุ จะต้องให้ผู้ที่มิอายุมากทำงานเบากว่าผู้ที่มีอายุอยู่ในวัยฉกรรจ์

มาตรา ๘. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีถึง ๑๘ ปีและบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๕ ปีขึ้นไป ตามปกติไม่ต้องทำงานอันใด เว้นไว้แต่เหตุฉุกเฉินเมื่อขาดแรงงานในการที่จะป้องกันภัยอันตรายในทางเศรษฐกิจ ก็ให้ระดมบุคคลจำพวกนี้เข้าทำงานได้

ฉ. ตามกำลังที่ผู้นั้นจะทำได้มิให้เป็นการหักโหมหรือทรมาณเกินไป เช่นการระดมเพื่อเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อขาดแรงงาน หรือการระดมกันกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อพืชผล เป็นต้น

มาตรา ๑๐. บุคคลต่อไปนี้ แม้จะมีอายุอยู่ในวัยที่ต้องทำงานหรือรับราชการก็ดี แต่ให้ได้รับความยกเว้นที่จะไม่ต้องทำงานโดยตนและบุตรของตนที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ได้รับเงินเดือนตลอด คือ

๑. หญิงมีครรภ์ ช.

๒. คนเจ็บป่วย ช.

๓. คนพิการ ช.

๔. นักเรียนมหาวิทยาลัยและโรงเรียนอุดม ซึ่งสอบไล่แข่งขันเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยหรือในโรงเรียนอุดมได้ ช.

๕. บุคคลที่มีเวลาราชการพอที่จะได้รับเบี้ยบำนาญ

มาตรา ๑๑. บุคคลดังต่อไปนี้ได้รับความยกเว้นที่จะไม่ต้องรับราชการ แต่ตนเอง

และบุตรของตนไม่มีสิทธิที่จะรับเงินเดือนในขณะที่มิได้รับราชการ คือ ญ.

๑. บุคคลซึ่งแสดงได้ว่ามีทรัพย์สินหรือรายได้อันมั่นคงที่จะเลี้ยงตนได้

๒. บุคคลที่ถืออาชีพอิสระ เช่น แพทย์ ทนายความ ช่างฝีมือ นักประพันธ์ หรือ บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ประกอบเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น การพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การกสิกรรมบางชนิด เมื่อบุคคลเหล่านั้นแสดงได้ว่า การประกอบอาชีพอิสระของตนจะทำให้ตนมีรายได้พอเลี้ยงชีวิตของตนและบุตรของตนได้ตลอด

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยวิธีจ่ายเงินเดือน

มาตรา ๑๒ ให้รัฐบาลหรือสหกรณ์จ่ายเงินราชการโดยวิธีใดวิธีหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. จ่ายเงินตราให้แก่ราชการตามอัตราที่ราชการนั้น ๆ มีสิทธิได้รับ

๒. จ่ายโดยเช็คของธนาคารแห่งชาติ ตามอัตราที่ราชการนั้น ๆ มีสิทธิได้รับ และให้มีการหักกลบลบหนี้ (Compensation) กับเงินที่ราชการนั้น ๆ เป็นลูกหนี้ต่อรัฐบาลหรือต่อสหกรณ์ ในการซื้ออาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ และปัจจัยอื่น ๆ แห่งการดำรงชีวิต เมื่อหักแล้วราชการยังเป็นเจ้าหนี้รัฐบาลหรือสหกรณ์อยู่เท่าใด ราชการก็มีสิทธิที่จะฝากเงินนั้นไว้ต่อธนาคารแห่งชาติหรือซื้อใบกู้ของรัฐบาลหรือสหกรณ์ หรือจะถอนมาใช้จ่ายก็ได้ตามใจสมัคร

หมวดที่ ๔

ข้าราชการต่างประเทศ

มาตรา ๑๓. รัฐบาลอาจจ้างชาวต่างประเทศผู้ชำนาญการพิเศษ ชาวต่างประเทศนี้จะมีสิทธิตามที่กำหนดไว้ในสัญญา

หมวดที่ ๕

วินัยข้าราชการ

มาตรา ๑๔. ข้าราชการทั้งหลายไม่ว่าประเภทเจ้าหน้าที่ปกครอง หรือกรรมกรในทางเศรษฐกิจของรัฐบาล จะต้องอยู่ในวินัยทำงานเต็มตามกำลังและความสามารถในการงาน ที่ตนกระทำ ผู้ใดเกียจคร้านจะต้องถูกลงโทษ เช่นตัดเงินเดือนหรือเพิ่มเวลาทำงาน หรือโทษสถานอื่นตามที่จะได้มีระเบียบกำหนดไว้

ประกาศมา ณ วันที่.....พุทธศักราช.....

เป็นปีที่.....

คำอธิบาย คำร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

พ.ศ. ๒๔๗๕

๑. อัตราขั้นต้นนี้ต้องกำหนดให้เป็นการเพียงพอแก่การซื้ออาหาร, เครื่องนุ่งห่ม, สถานที่อยู่ ฯลฯ

๒. อัตรานี้ได้จำลองอัตราเงินเดือนข้าราชการประจำชั้นสัญญาบัตรในปัจจุบันนี้ที่ตกลงใหม่

๓. รางวัลเช่นนี้เป็นไปในการทำงานที่ให้กรรมกรมีส่วนในผลกำไรที่เรียกกันว่า Parti cipation benefice

๔. เงินเดือนของข้าราชการและของกรรมกรย่อมต่างกันตามคุณวุฒิและความสามารถ ใครได้เงินเดือนสูงก็ควรได้เบี้ยบำนาญสูง

๕. ในเรื่องนี้ยอมมีได้ เมื่อปรากฏว่าการประกอบเศรษฐกิจของรัฐบาลได้ผลยิ่งขึ้น การเพิ่มนั้นอาจเป็นได้เช่น เพิ่มเงินเดือนอีก ๒๕ เปอร์เซ็นต์ สมมติว่าเงินเดือน ๘๐ กงเพิ่มเป็น ๑๐๐ เงินเดือน ๔๐๐ กงเพิ่มเป็น ๕๐๐ เป็นต้น

๖. ในบางประเทศเมื่อต้องขจัดแมลง ได้มีกฎหมายระดมราษฎรให้ช่วยกันกำจัด ในประเทศเราอาจเห็นได้ หรือในบางสมัยที่เครื่องจักรกลในการเกี่ยวข้าวยังใช้ไม่ได้ เมื่อมีข้าวในนาจะเก็บเกี่ยวแล้ว ก็อาจระดมบุคคลจำพวกนี้ช่วยตามกำลังอันมิใช่งานหนักเกินไป

๗. ในการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามวิธี Assurance social บุคคล

จำพวกนี้ได้เขียนำนาญ

๘. ทั้งนี้เพื่อเพาะผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยา

๙. การยกเว้นนี้ เพื่อผู้มั่งมีหรือผู้ร่ำรวยที่จะเป็นข้าราชการ ได้มีโอกาสประกอบ
เศรษฐกิจตามลำพังของตนเมื่อตนสามารถเช่นนั้น

เค้าร่าง

พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ

พุทธศักราช.....

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก

มาตรา ๑. พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ
พุทธศักราช....

มาตรา ๒. ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้น
ไป

มาตรา ๓. ตั้งแต่วันที่ประกาศใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไป ให้รัฐบาลมี
อำนาจประกอบการเศรษฐกิจคือ ประดิษฐ์กรรมทั้งหลาย ไม่ว่าการประดิษฐ์นั้นจะเป็นกสิกรรม
หรืออุตสาหกรรมใด ๆ ตลอดจนการขนส่งและจำหน่าย (ปรัวรรตกรรม) ทั้งสิ้น เว้นไว้แต่
การประกอบเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลได้ให้สัมปทานแก่เอกชน ก็คงให้เอกชนมีอำนาจกระทำ
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. การทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และการประกอบกิจการอันเป็นสาธารณูปโภคซึ่งรัฐบาล
ได้ให้สัมปทาน หรืออนุญาตไปแล้วในเวลานี้^ก.

๒. โรงงานของเอกชนที่ได้ตั้งอยู่แล้วในเวลานี้รัฐบาลจะผ่อนผันให้คงตั้งได้
โดยออกสัมปทานให้

๓. ห้างร้านค้าขายของชนต่างด้าว ซึ่งมีสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพิเศษกับ
ประเทศสยาม^ข.

๔. การประกอบเศรษฐกิจอื่น เช่น การพาณิชย์ อุตสาหกรรม กสิกรรมซึ่งเอกชน

ได้ขออนุญาต หรือสัมปทานเป็นราย ๆ ไป เมื่อได้แสดงให้เห็นเป็นที่พอใจแก่รัฐบาลว่า การประกอบอาชีพอิสระนั้นได้ผลเพียงพอที่ผู้ประกอบการจะเลี้ยงชีพไปได้ตลอด และตามเงื่อนไขอื่น ๆ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้โดยคำนึงถึงเศรษฐกิจแห่งชาติ

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน

มาตรา ๔. ให้รัฐบาลมีอำนาจซื้อบรรดาที่ดินทั้งหลาย นอกจากที่อยู่สำหรับครอบครัวของเอกชน และนอกจากที่ดินซึ่งเอกชนได้รับอนุญาต หรือสัมปทานให้ประกอบเศรษฐกิจในที่ดินนั้น

บรรดาที่ดินรกร้างว่างเปล่าซึ่งยังไม่อยู่ในความครอบครองหรือมีกรรมสิทธิของผู้ใดนั้น ผู้ใดจะขอครอบครองหรือมีกรรมสิทธิในที่ดินเหล่านั้นไม่ได้ นอกจากได้รับสัมปทานจากรัฐบาล

มาตรา ๕. ในการกำหนดราคาที่ดินนั้น ให้เจ้าของที่ดินและรัฐบาลต่างฝ่ายตั้งอนุญาตตุลาการฝ่ายละหนึ่งคน และรวมกันตั้งผู้ชี้ขาดหนึ่งคน การกำหนดราคาที่ดินนั้น ต้องไม่เกินกว่าที่เป็นอยู่ ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

มาตรา ๖. ในการชำระราคานั้น ให้รัฐบาลจ่ายเงินตราหรือใบกู้ให้แก่เจ้าของที่ดิน ยึดถือไว้ตามราคาที่ดินซึ่งรัฐบาลซื้อ ใบกุนั้นให้กำหนดดอกเบี้ยตามอัตราดอกเบี้ยธนาคาร ในขณะที่ตกลงซื้อขาย แต่ไม่ให้เกินร้อยละ ๑๕ ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดในเวลานี้

ผู้ที่ถือใบกู้ยังคงมีสิทธิที่จะได้รับเงินปันผลอีกโสดหนึ่ง จากผลที่สหกรณ์อันรับโอนที่ดินของตนได้ทำประโยชน์ ตามส่วนที่รัฐบาลจะกำหนดไว้

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยการจัดหาเงินทุนและเครดิต

มาตรา ๗. ให้รัฐบาลจัดหาเงินทุนและเครดิตเพื่อประกอบการเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

๑. โดยเก็บภาษีมรดก^๖.

๒. โดยเก็บภาษีรายได้ของเอกชน

๓. โดยเก็บภาษีทางอ้อมใน ยาสูบ^๖ ไม่ขีดไฟ^๗ เหลือ^๘ ฯลฯ

๔. โดยบังคับให้นักเลงการพนัน ซึ่งปรารถนาเล่นการพนันมาขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตประจำตน และเสียค่าจดทะเบียนเป็นงวด ๆ ตามชนิดของการพนันซึ่งตนปรารถนาจะเล่น และห้ามมิให้จดทะเบียนบุคคล ซึ่งในขณะที่ใช้พระราชบัญญัตินี้ เล่นการพนันนี้ไม่เป็น

นอกจากการเสียค่าจดทะเบียนประจำตัวแล้ว การเล่นทุก ๆ คราวจะต้องได้รับอนุญาตและเสียค่าธรรมเนียมอีกต่างหากทุก ๆ คราว

๕. ออกไปกู้ เพื่อคนที่มั่งมีภายในพระราชอาณาจักรซื้อใบกู้ โดยรัฐบาลเอาโรงงานหรือทรัพย์สินอื่นประกัน

๖. ออกสลากกินแบ่ง^๙

๗. กู้เงินจากธนาคารแห่งชาติ^{๑๐}

๘. กู้เงินจากต่างประเทศ

๙. ตกลงหาเครดิตกับบริษัทที่จำหน่ายเครื่องจักรกลกับต่างประเทศ เพื่อส่งเงินเป็นงวด ๆ

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยธนาคารแห่งชาติ

มาตรา ๘. ให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติโดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินที่จะกู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารแห่งชาติ ให้ธนาคารแห่งชาติกระทำการเหมือนตั้งธนาคารทั้งหลาย และให้มีอำนาจออกธนบัตร โดยโอนกรมเงินตราในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาอยู่ในธนาคารแห่งชาติ โอนคลังจังหวัดต่าง ๆ ในเวลานี้เป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่าง ๆ

มาตรา ๙. ธนาคารแห่งชาติจำต้องให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ

มาตรา ๑๐. ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่ง มีหน้าที่จัดการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ คือกำหนดการประดิษฐกรรมซึ่งจะเป็นการกสิกรรมและอุตสาหกรรมทั้งหลาย และการปรัวรรคกรรม คือการขนส่งและการคมนาคม การจัดสร้างสถานที่อยู่ให้แก่ราษฎรทั้งหลาย และจัดแยกการงานออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

มาตรา ๑๑. แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ให้กำหนดประมาณว่าในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลจะทำได้อย่างไร และให้แจ้งผลแห่งผลกระทาต่อมหาชนทุก ๆ สัปดาห์

มาตรา ๑๒. ในระหว่างเวลาที่ใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินั้น ถ้ามีเหตุจำเป็นต้องแก้แผนเพราะรัฐบาลจัดหาทุนและแรงงานไม่ได้ตามกำหนดก็ดี หรือรัฐบาลมีทุนและงานเพิ่มขึ้นก็ดี ให้กรรมการสภาแผนเศรษฐกิจแห่งชาติประชุมกันแก้แผนนั้น ๆ แล้วแจ้งผลให้มหาชนทราบ

มาตรา ๑๓. แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะเริ่มใช้ในเขตใดให้ประกาศเป็นราย ๆ ไป และให้ชี้แจงถึงที่ดินเงินทุน แรงงานของข้าราชการและกรรมกร และผู้ชำนาญการพิเศษว่าพอเพียงประการใด

หมวดที่ ๕

กรรมสิทธิของเอกชน

มาตรา ๑๔. ให้เอกชนมีกรรมสิทธิในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลาย ซึ่งเอกชนนั้นหามาได้

มาตรา ๑๕. บรรดาผู้ที่คิดประดิษฐวัตถุสิ่งใดได้ซึ่งเข้าลักษณะที่จะเป็นกรรมสิทธิในการค้าได้ ก็ให้ผู้นั้นมีกรรมสิทธิในการนั้น Brevet d' invention บุคคลนั้นจะขอสัมปทานประกอบการนั้นเอง หรือขายต่อรัฐบาลหรือจะร่วมกับรัฐบาลในการประดิษฐ ก็อาจทำได้ตามใจสมัคร

ประกาศมา ณ วันที่.....พุทธศักราช..... เป็นปีที่.....

คำอธิบายเค้าร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ

ก. ทั้งนี้ เพื่อไม่กระทบกระเทือนรุนแรงต่อเอกชนที่ประกอบอาชีพของตนโดยเศรษฐกิจได้

ข. ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้กระทบกระเทือนชาวต่างประเทศ

ค. เพื่อเปิดโอกาสให้เอกชนที่รังเกียจในการเป็นข้าราชการที่จะทำการของตนเอง

ง. การบังคับซื้อที่ดินในเวลานี้ก็มีอยู่แล้ว เช่น การทำถนน, ทางรถไฟ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้ถือว่าถนน, ทางรถไฟ ฯลฯ เท่านั้นที่เป็นสาธารณูปโภค แต่เค้าโครงการนี้เราถือว่า การประกอบเศรษฐกิจเป็นสาธารณูปโภค เพราะถ้ารัฐบาลไม่จัดจะเป็นอันตรายต่อราษฎร

จ. ภาษีมรดกนี้ไม่ใช่จะอิงจากคนมั่งมี เป็นเพราะตามหลักนั้นคนที่มั่งมีได้สะสมเงินไว้ เงินทองนั้นได้มาก็โดยอาศัยราษฎรร่วมกัน และผู้มั่งมีได้ไว้โดยทางตรงหรือทางอ้อม การกำหนดภาษีมรดกนั้น ถ้าผู้มั่งมีมากจนเหลือเพื่อควรเก็บให้มาก (Super tax) คนชั้นกลางจึงผ่อนผันเก็บแต่น้อย ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบกระเทือนผู้มั่งมีเกินไป

ฉ. ภาษียาสูบและไม้ขีดไฟนี้ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีรายได้ใช้หนี้เยอรมันนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๐ ได้รวดเร็ว และเงินฝรั่งเศสมีฐานะดีขึ้นก็เพราะภาษีจำพวกนี้ ในเมืองเราถ้าสมมติว่ามีคนสูบบุหรี่เป็น ๑ ล้านคน เราเก็บภาษีทางอ้อมในการจำหน่ายวันละ ๑ สตางค์ซึ่งไม่รู้สึกมากนักก็คลังได้เงินเพิ่มขึ้นอีกกว่า ๓ ล้านบาท แต่การผูกขาด (Monopoly) ภาษียาสูบเกี่ยวกับสัญญาทางพระราชไมตรี ฉะนั้นเราอาจดำเนินนโยบายในการเก็บภาษีร้านจำหน่ายยาสูบและโรงทำยาสูบโดยระวังมิให้เสียเปรียบยาสูบต่างประเทศที่นำเข้ามา

ช. เกลื่อนี้อาจหาทางเก็บภาษีทางอ้อมได้ โดยรัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำนาเกลือตามอัตราที่กำหนดไว้แล้วในการจำหน่ายรัฐบาลจะจำหน่ายเอง หรือให้ผูกขาด สมมติว่าในการนี้รัฐบาลได้ภาษีสรรพสามิตคนหนึ่งวันละ ๑/๑๐ สต. ๑ ปี ก็ได้เงินกว่า ๓ ล้านบาท

ซ. ผู้ที่เป็นนักเลงการพนันในเวลานี้ จะพยายามหาวิธีไม่ให้เล่นด้วยการห้ามขาด

นั้นยอมเหลือวิสัย คือคงล้กลอบเล่น ฉะนั้นควรหาวิธีป้องกันคนชั้นหลังที่เล่นไม่เป็นอย่าให้เล่น ส่วนผู้ที่เล่นเป็นอยู่แล้วก็คงเล่นได้ แต่ต้องมาขึ้นทะเบียนคล้าย ๆ กับผู้ที่ติดฝิ่น ค่าธรรมเนียมอาจเก็บเป็นงวด ๆ เช่น งวดละ ๑ บาท ปีหนึ่งมี ๕ งวด สมมติว่าคนเล่นการพนันเป็นมี ๑ ล้านคน ปีหนึ่งคงเก็บค่าอนุญาตประจำตัวได้ ๕ ล้านบาท และเก็บทุก ๆ คราวที่เล่น เช่นในตำบลหนึ่ง ๆ ย่อมมีการเล่นไฟไม่ต่ำกว่า ๒ วงต่อ ๑ วัน ตำบลในพระราชอาณาจักรมี ๕,๐๐๐ ตำบล ต้องมีการขออนุญาตเล่นไฟ ๑๐,๐๐๐ วง ถ้าค่าอนุญาตดวงละ ๕ บาท คงได้เงินวันละ ๕๐,๐๐๐ บาท ปีหนึ่งคงได้ราว ๑๘ ล้านบาท การเล่นเกมการพนันนี้ ควรกำหนดเวลาใหม่ไม่ให้เสียเวลาทำงาน ที่กำหนดเดิมแต่เพียงจนถึง ๒ นาฬิกา นั้น จับหลักอะไรไม่ได้ ความจริงควรกำหนดระหว่าง ๑๖ นาฬิกาถึง ๒๒ นาฬิกา ส่วนเวลาอื่นผู้เล่นการพนันต้องทำงานไม่เสียในทางเศรษฐกิจ

และการพนันชนิดนี้ ต้องจำกัดให้น้อยลงทุกทีและต้องป้องกันคนชั้นหลังไม่ให้เล่นเป็น ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะนิยมการพนัน

ฉ. ในเรื่องนี้เราต้องการประสานกับคนมั่งมี ไม่ประหัดประหารคนมั่งมี

ญ. สลากกินแบ่งหรือลอตเตอรี่ แม้เป็นการพนันมีการเสี่ยงโชค แต่ผู้เสี่ยงได้เสียแต่น้อย เช่นปีหนึ่งมีลอตเตอรี่ ๓๐ ครั้ง ๆ หนึ่งล้านบาท ก็คงได้เงินที่จะหักไว้เป็นส่วนของรัฐบาลหลายล้าน และราษฎรคนหนึ่งเสี่ยงโชคครั้งหนึ่งราว ๒๐-๕๐ สตางค์

การจัดให้มีสลากกินแบ่งนี้ คนไทยบางคนหน้าบางเกรงจะถูกติฉินนินทาว่าจัดให้เล่นการพนัน แต่ขอให้ดูตัวอย่างในฝรั่งเศสว่าใบกู้ (Credit National) ซึ่งต้องการเงินไปสร้างบ้านเมืองที่หักพังในสงคราม ก็เป็นใบกู้ชนิดที่ออกลอตเตอรี่ให้แก่ผู้ถือด้วย ในอังกฤษเองมีสนามม้าคนอังกฤษที่นิยมแข่งม้ามีจำนวนไม่น้อย แต่เราไม่ประสงคืให้เลยไปถึงนั้น เราประสงคืมีแค่ลอตเตอรี่ ซึ่งราษฎรเสียเงินคนละน้อย ๆ แต่มีโอกาสได้เงินมาก

ฎ. ธนาคารแห่งชาติจะช่วยรัฐบาลได้มาก เพราะเงินภาษีอากรที่ค้างอยู่ในคลังจังหวัดก็จะนำมาหมุนได้ นอกจากนั้นเงินเดือนที่ข้าราชการเหลือฝากไว้ในธนาคาร ก็จะสามารถนำมาหมุนได้เช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้นมียุทธวิธีหลายอย่างที่รัฐบาลจะกู้เงินธนาคารแห่งชาติได้

ฏ. นอกจากนี้ แผนในทางปกครองก็ต้องอนุโลมตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ

ด้วย

เมื่อ ท่านปรีดี ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสร็จแล้ว ก็ได้พิมพ์แจกคณะผู้ก่อการ และคณะกรรมการราษฎรเพื่อพิจารณา แต่ก็ดังกล่าวแล้วว่า ฝ่ายหนึ่งนิยมชมชอบและเห็นด้วยในเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนั้น แต่อีกฝ่ายหนึ่งคัดค้านไม่เห็นด้วย เนื่องจากความ อิจฉาริษยา เนื่องจากเค้าโครงการเศรษฐกิจดังกล่าวไปขัดกับผลประโยชน์ส่วนตัวของเขา และเนื่องจากทฤษฎี พวกฝ่ายนี้จึงให้ร้ายป้ายสีว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจที่ท่านปรีดีร่างขึ้นนั้น เป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์

พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นหัวใจของฝ่ายคัดค้านเค้าโครงการ เศรษฐกิจ ร่วมด้วย พล.ร.ท. พระยาราชวังสันและพระยาศรีวิสารวาจา จึงเก็บร่างเค้าโครง การเศรษฐกิจไว้ไม่นำขึ้นพิจารณาในคณะรัฐมนตรี แต่กลับวางแผนหาทางโค่นท่านปรีดีกัน อย่างเงียบ ๆ

ทางฝ่ายสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเสียงส่วนใหญ่สนับสนุน ท่านปรีดี และเชื่อในความ รู้ความสามารถ ได้รู้ระแคะระคายว่า พระยามโนฯ นายกรัฐมนตรี ไม่ยอมให้ประกาศ เค้าโครงการเศรษฐกิจ และหาว่าเป็นเค้าโครงการแบบคอมมิวนิสต์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึง เร่งเร้าต่อรัฐบาลพระยามโนฯ ให้ประกาศแผนการเศรษฐกิจ และพูดว่าถ้ารัฐบาลไม่ประกาศ แผนการเศรษฐกิจในเร็ววัน สภาผู้แทนราษฎรอาจเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นราย บุคคลก็ได้

จากการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้แสดงท่าทีไม่พอใจ และไม่ไว้วางใจ พระยามโนฯ ดังกล่าว เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า รัฐบาลพระยามโนฯ จึงได้แต่งตั้ง กรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ท่านปรีดีร่างเสนอคณะรัฐมนตรี ไปแล้วนั้น

จากรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๕๕/๒๔๗๕ วันศุกร์ ที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้บันทึกกระทู้ถามของนายจรูญ สืบแสง และคำตอบของพระยามโนฯ เกี่ยวกับปัญหาการจัดการเศรษฐกิจแห่งชาติไว้ตอนหนึ่งว่า

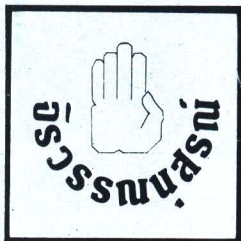
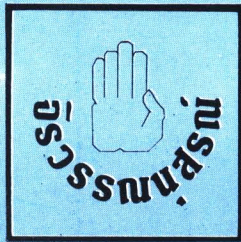
“นายจรูญ สืบแสง กล่าวว่า เมื่อคราวประชุมครั้งก่อนได้ขอให้คณะรัฐมนตรีเตรียม

คำตอบมาในเรื่องนโยบายการขาดสันดอน และวิธีดำเนินนโยบายในทางเศรษฐกิจ บัดนี้พระยาปริดาฯ ก็ได้ถามถึงการขาดสันดอนแล้ว ซึ่งนายกรัฐมนตรีตอบว่าพระราชวังสันไม่ได้มาประชุม จึงขอให้แสดงในคราวประชุมหน้าส่วนในเรื่องทางเศรษฐกิจนั้นนายบรรจงศรีจรูญ ได้เคยถามคณะรัฐมนตรีมาครั้งหนึ่งเมื่อประมาณ ๖ เดือนมาแล้ว และตัวข้าพเจ้าเองก็เคยพูดว่าการที่เราจะดำเนินนโยบายทางไปลิติกนั้นมีอยู่ ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งเราจะดำเนินให้มีการเศรษฐกิจมากกว่าในทางไปลิติกกล่าวคือทำในทางไปลิติก แต่ให้มีเศรษฐกิจเป็นส่วนมากกว่าไปลิติกหรือทางการเมือง, อีกทางหนึ่งคือทำในทางการเมืองมากกว่าในทางเศรษฐกิจ ที่ได้กล่าวมานั้นนายกรัฐมนตรีมีความเข้าใจผิดไปว่า ข้าพเจ้าเสนอความเห็นไปในการทำงานให้ทำในทางเศรษฐกิจอย่างเดียวหรือเป็นส่วนมาก ทำไปลิติกน้อย เท่าที่ได้เดือนมาครั้งนั้นเป็นการเตือนขอให้รัฐบาลเร่งดำริในเรื่องนี้ และได้ล่วงเลยมา ๖ เดือนแล้วได้คอยฟังอยู่ทุกวัน ก็ไม่ปรากฏว่าได้กระทำไปแล้วเพียงใด จึงได้ขอให้เตรียมคำตอบไว้เมื่อวันประชุมครั้งก่อน และก็ปรากฏว่า เพิ่งจะจัดให้มีการประชุมในเรื่องนี้ ซึ่งกำหนดจะประชุมในวันอาทิตย์นี้ แสดงให้เห็นว่าไม่ได้เอาใจใส่ในทางเศรษฐกิจดังคำปฏิญาณมาแล้วว่าจะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรไม่ให้ราษฎรอดอยากให้มีงานทำ ฉะนั้น จึงใคร่ถามว่า คณะรัฐบาลจะรับรองได้ไหมว่า จะรีบทำในเรื่องนี้ให้ทันเวลาที่จะดำเนินการในปีหน้า ถ้าและไม่รับรองที่จะทำแล้ว จะได้ขอให้ มี Vote of Confidence เรียงตัวบุคคลไป

นายกรัฐมนตรีแถลงว่า ในเรื่องเศรษฐกิจนั้น ไม่ใช่ที่เราจะไม่ได้คิดจะทำ เรามี Scheme อยู่แล้ว แต่ว่าเวลานี้กำลังพิจารณาอยู่ จนถึงได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณามีพระราชวังสันเป็นประธาน ที่เราได้ทำไปนี้ เราก็นึกว่าเป็นไปอย่างดีที่สุดและเร็วที่สุดที่จะทำได้ แต่ถ้ากรณีที่ทำไปเช่นนี้ไม่เป็นที่พอใจแก่สภาฯ เราก็ไม่ได้ขอว่าให้สภาฯ นี้ ได้ช่วยโปรดเอาพวกรัฐบาลนี้ไว้ที จะแสดงหรือลงมติความไม่ไว้วางใจเราก็ยินดีที่จะไปเสมอในเมื่อมีผู้อื่นที่ดีกว่าและทำได้ เพราะฉะนั้นเราไม่มีความรังเกียจอย่างใดที่สภาจะลงมติความไม่ไว้วางใจต่อไป

นายจรูญ สืบแสง กล่าวว่ เท่าที่นายกรัฐมนตรีได้ตอบมา ก็แปลว่าได้ตอบมาแทนรัฐมนตรีทั้งหมด คณะรัฐมนตรีย่อมมีความรับผิดชอบร่วมกัน เท่าที่ได้ทราบมาว่ามีนโยบายในทางเศรษฐกิจนี้ไม่ลงรอยกัน เพราะต่างคนต่างเห็นชอบไปคนละทาง และบางคน

ก็มี Prejudice ในบางคน หรือไม่อย่างนั้นก็มี Prejudice ในทางนโยบาย เช่น นโยบายของ หลวงประดิษฐฯ มีบางคนเข้าใจว่าเป็นนโยบายทาง Communist หรือ Socialist แต่เราต้องคิดว่านโยบายจะเป็นไปในทางใดก็ตาม ถ้าหากจะเป็นไปในทางที่จะให้ราษฎรได้รับประโยชน์แล้ว ก็ควรจะเสียสละได้แม้ชีวิต และเท่าที่เป็นอยู่เช่นนี้แล้ว เรามิได้ทำประโยชน์อันใดเป็น ปีกแผ่น อาจจะนำมาซึ่งความแค้นเคืองของราษฎร เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็เหตุให้ความรับผิดชอบตกแก่คณะราษฎรผู้เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ เพราะได้ให้คำมั่นสัญญาไว้

อนันต์ (อมรรคชัย) ม่วงอินนาน
บรรณาธิการบริหาร
โครงการ หนังสือประวัติศาสตร์การเมือง

ครอบครัวรัฐบุรุษอาวุโส
ปรีดี พนมยงค์